

Tartalom

CENTRUM PLUSZ

FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ: A gondolat megváltása (<i>esszé</i>)	4
TÁBOR ÁDÁM: Ide	6

REDIVIVUS – Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs

VASADI PÉTER: „Mint a zsurlók, s ősvilági zsályák” (<i>esszé</i>)	8
VÖRÖS ISTVÁN: Helyett	12
CZIGÁNY GYÖRGY: Nemes Nagy Ágnes közelében (<i>esszé</i>)	14
KISS JUDIT ÁGNES: Előtte	18
KABDEBÓ LÓRÁNT: Az Újhold nagyszasszonya (<i>esszé</i>)	19
SZOKOLAY ZOLTÁN: Fehér tollpihek	26
VASY GÉZA: A Nyugat, az Újhold, a diktatúra (<i>tanulmány</i>)	27
POMOGÁTS BÉLA: A Nyugat örökösei (<i>tanulmány</i>)	32
LÁZÁR BALÁZS: Ezüstgaras	42
HERNÁDI MÁRIA: A megszólítás bátorsága – Nemes Nagy Ágnes két prózaverséről (<i>tanulmány</i>)	43
ZSILLE GÁBOR: Két NNÁ-motívum	50
FILIP TAMÁS: Harminckét év után – Portrékísérlet Nemes Nagy Ágnesről (<i>esszé</i>)	51
UGHY SZABINA: Tűz	54

ÁJTJÁRÁS – Adam Zagajewski

ZSILLE GÁBOR: Néhány szó Adam Zagajewskiről (<i>műhelytanulmány</i>)	56
ADAM ZAGAJEWSKI: Királyok; Többes szám első személyben; Felhő; Halhatatlanság; Önarckép egy kis múzeumban; Auschwitz fecskéi; A tárgyak életéből; Santiago de Compostela (<i>Zsille Gábor fordításai</i>)	58

LYRA HUNGARICA

IMRE FLÓRA: Jób könyve	64
BÁRDOS LÁSZLÓ: Ne nézz...; Távol	65
DOBAI PÉTER: Voltam élni; Egy álomhoz	67
HOLLÓSVÖLCZY IVÁN: Lassan, egyre andalogva	69
TÓBIÁS KRISZTIÁN: A harangok; Az autóbusz hajnalban	70
KIRÁLY FARKAS: december 18.	73

LUKÁCS FLÓRA: somebody's house always burns at christmas; December	74
GÁTI ISTVÁN: Üresség; Anzikszt	76
SOMORJAI RÉKA: repedések; macskakölykök	77
MACÉN ISTVÁN: Mondani valamit; Misztériumjáték	78
BIRTALAN FERENC: Zuhanyrózsa	80
FECSCKE CSABA: A kisdéd; Bélpoklos szív	81
BÁGER GUSZTÁV: Akarsz-e játszani? Egy csepp víz	82
PÓSA ZOLTÁN: Hermes és Majakovszkij; Csipkebokor	84
BÍRÓ JÓZSEF: (20); (24); (25); (27)	85
PAPP TIBOR: a költő első levele	86

*

A Redivivus rovat vendégszerkesztője **SIMON ADRI**

E lapszámot **HUNYADI JÓZSEF** fotográfiáival illusztráltuk. Forrás: Fortepan.

A borító belsőkon és a 63. oldalon **DURUCKÓ ZSOLT** művei szerepelnek.

KÖVETKEZŐ SZÁMUNKBÓL:

Centrumban – Farkas Árpád
Redivivus – Sinka István

CENTRUM+ C
ENTRUM+ CE
NTRUM+ CEN
TRUM+ CENT
RUM+ CENTR
UM+ CENTRU
M+ CENTRUM

CENTRUM PLUSZ – Tábor Ádám

+ CENTRUM+

FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ

A gondolat megváltása

„Csöndfedezet.” Még 1987-ben használta ezt a szót Tábor Ádám *A végtelenített párbeszéd* című esszéjében. Írtam is róla később, és a saját sorssal szembeni érzékenységnek, az önmegértés igényének a zálogát láttam benne. Akkori értelmezésem szerint a „csöndfedezet” segíti hozzá a költőt ahhoz, hogy a költői Én a versírás során a saját belső Idegenjét, a soha utol nem érhető, de soha el sem veszíthető Te-jét fogja vallatóra. Vagyis a Ferdinand Ebneri értelemben vett dialógus elengedhetetlen feltétele. Ma is így látom. De közben eltelt egy évtized, a csönddel magam is meghittebb kapcsolatba kerültem, vagy inkább kényszerültem, s ahogyan ez a termékeny fogalmakkal történni szokott, a „csöndfedezet” számomra tágabb, mélyebb jelentésre tett szert.

Saját tapasztalataim mellett persze Tábor Ádám is segített ebben, méghozzá egy későbbi esszéjével, amely *A káprázat kertje* című verseskötete utószavaként jelent meg. De mielőtt erre kitérnék, hadd mondjam el, hogy a kert és a fa, amelyre a kötet címe utal, igen, mindkettő évtizedek óta visszatérő témája a költeményeinek. Részben konkrét kertről van szó, amelyben többször üldögéltünk együtt. A szigligeti alkotóház parkja volt ez. Hogy miről beszélgettünk, azt ma már nehezen tudnám felidézni. Ám arra nagyon is jól emlékszem, hogy *beszélgettünk*. Ez pedig, ha visszagondolok rá, legalább olyan fontos, mint a beszélgetéseink alkalmankénti tárgya. E beszélgetések számomra a barátság zálogai voltak. És azért is lehettek azok, mert a kert nem csupán konkrét természeti – igaz, a maga nemében páratlan – hely volt, hanem több is annál: a természet magára találásának a helyszíne. A természet pedig csakis olyasmiben találhat önmagára, ami nem azonos vele: a természetfölöttiben. Hogy ez micsoda, annak meghatározására nem vállalkoznék. Tábor Ádám *költőként* nálam ennél sokkal avatottabb értője ennek. Egyik nekem legkedvesebb versében olyan helynek nevezi e kertet, „hol nem jár az idő”. *Óda a szellem helyéhez* a vers címe. „lépdelve elődeim friss nyomán / szavak születnek a neszteli csendben”, írja. A kert a vers születésének is helyszíne. A vers az önmagára eszmélés folyamán születik, amikor a gondolat mintegy túllép önmagán, úgy, ahogyan a természet is valami másban, valami nem-természetiben talál önmagára. Hová lép át a gondolat? A szellembe, amely minden gondolat közös gyökere, anélkül, hogy őt magát a gondolatra lehetne szűkíteni.

A szellem ebben a versben a kert szelleme. Meg a gondolatok közös ágya. Meg persze az egyszerre vérszerinti és mégis szimbolikus Apa szelleme. A kert bölcsességét a költő részben tőle örökölte. E szellemet akár nagybetűvel is írhatná. Úgy, ahogyan 1982-ben tette, legelső kötetének, a *Dániának* a *Helsingör* című versében, ahol hajnalonként a királyfi előtt „fölszikrázik a Szellem”, amely éppúgy vonatkozik a halott, mégis eleven apára, mint a létezés középpontjára. E szellem, mint említettem, túl van a gondolatokon. Ahogyan a *Helsingörben* később olvasható: „s mert sok a Jó Horatio / óvd: ne legyen ráció:/ titkos kard Hamlet ellen.” Tábor Ádám számára alighanem pályája kezdete óta ez a ráción túli (de korántsem irracionális) szellem jelenti a legnagyobb kihívást. A költészet az ő kezében annak eszköze, hogy a gondolat – a ráció – önmagára találjon abban, ami túl van a ráción. A költemény önála így lett a gondolat megváltásának eszköze. Versei a szellemet idézik meg – ami persze láthatatlan, tapinthatatlan. És mégis érzékelhető, megtapasztalható. Tábor Ádám azt mondaná: folyamatosan a szellemet tapasztaljuk meg, a leginkább talán éppen akkor, amikor nem is gondolunk rá.

S itt térnék vissza *A káprázat kertje* című esszéjéhez. A kertben, vagyis a Szellemben, sok minden megtapasztalható. A szellemnek van sokféle „ruhája”, változatos a teste, noha egyik sem azonos magával a szellemmel. Mi hát az, ami látható, megfogható? A káprázat. Ez az, ami körülvesz bennünket, amit valóságnak látunk, ami Maja fátylaként nemcsak ráborul mindenre, hanem azonos is mindennel. Úgy, hogy közben mégsem azonos. És amikor az azonosság és a különbözőség hirtelen egyszerre érzékelhető, akkor megszületik az, ami versnek mondható. A vers: a legmagasabb hatványra emelt káprázat, amely valóságként fordul vissza önmagába. Hadd idézzem Tábor Ádámot: „Átlátni a látszat egész mélystruktúráját és keresztüllátni a mélystruktúrán – csak ebben az egymást keresztező kettős látásban lesz látható a láthatatlan, villan fel a valóság villama, pillantható meg a pillanat. A látszat láthatatlanként való megpillantása, tökéletes transzparenciája: ez a látomás – megvilágosodás a pillanat villama alatt.”

A pillanat a látomás térideje, mondja Tábor Ádám. Tandori megfogalmazásával élve: „oly síp, / mely csak saját hangjára szól” (*Töredék Hamletnek*). A teljes azonosságnak a megtapasztalása, de nem békés harmóniaként, hanem a teljes szétválás betetőzéseként. A létezés a versben ilyenkor egyetlen gömbvillámszerű élménnyé sűrűsödik. Ezt az élményt nevezném ma igazi „csöndfedezetnek”. Ilyenkor az ember nem „kinéz” a világból, úgy, ahogyan Platón barlanglakója próbál kinézni a „valóban létezők” felé, de nem is „benéz” a világba, odakintről, ahogyan egyes gnosztikus elképzelések szerint a lélek, még születése előtt, a távolból föléri, milyen is az a világ, amelybe majd testet öltve be kell lépnie. Nem, ilyenkor az ember maga lesz világszerű lény: a létezés benne sűrűsödik össze mindenséggé. Fájdalmas gyönyör: „Magunkba nézve tűző napba nézünk: / elnémulunk vagy megvakulunk”, olvasható a *Perzselés* című versben. Ám ha igaz az, hogy „a gyönyört a nyelv fájáról tépem” (*Több mint gondolat*), akkor elmondható, hogy a tűző napba nézve már verset is írunk.

Ilyesfajta megváltó „napba nézésnek” tartom Tábor Ádám költészetét.

TÁBOR ÁDÁM

Ide

Egyetlen napot kaptam
vasárnap a legutolsót
annyira tökéletes
nem találok rávaló szót
harminc év kvintesszenciája
boltosul körém fölém
hihetetlen hogy az enyém is
füve napja ege fája

Egyetlen napon lehet csak
befejezni és kezdeni
okkal féltet jámborságot
járt utat elveszteni
meglelni a célfontalat
léleklabirintusomban
mit elejtettem elrejtettem
és ide kijutni onnan

REDIVIVUS –
Nemes Nagy Ágnes & Lengyel Balázs

VASADI PÉTER

„Mint a zsurlók, s ősvilági zsályák”

A „minden” tehet róla, a minden vívmánya az, hogy nem tudjuk megragadni. Vagy ami megragadható belőle, nem több egy átütő erejű képnél, egy szerencsés sorhelyezésnél, egy élesen lecsapó vagy épp ellenkezőleg, egy szelíden ölelkező rímpárnál, egy csattanó vagy elenyésző sorvégnél. A „minden” a szüntelen lényeglátás szuggesztíójának hatása a költészetben, sosem olyasmi, ami csak egyszer fordul elő egy kötetben, hanem benne bujkál, hol itt, hol ott bukkan föl változó erejű intimitással, s ha már megmutatta magát, rövidesen ismét eléink áll. Nemes Nagy Ágnes versei *Közt* is. Ott van a verscímekben. Például *A kín formái*, a *Kettős világban*, a *Jegyzetek a félelemről* címeiben. Ha ilyen címekkel indít minket útnak a költő, akkor a látszólag nem különleges soraiban is hajlandók vagyunk a kín formáinak belső méreteit keresni, a külső non-figurációit tapintani, a világ kettősségének egymásba játszó különmeműségét sejteni. S annak, aki miközben fél, jegyzetel, elhisszük, hogy az Eszméletéről, a Diófáról, a Minduntalanról és a Napfordulóról is tud. Megtaníttatta vele a mindennapi élet mostohasága – és nem a verstan vagy az esztétikai tanulmányok alkoholgjai –, művészetének és szellemének szigorú és tudatos mellőzése egy időben és tépelődő magánya is. Nem kell ahhoz sem lábjegyzet, sem híryanag, hogy e költészet kizökkent, kizökkentett világáról tudomást szerezzünk. A fejfel, virággal az iszapba fúródó „nádak, gyökerek” a talpukat mutatják, s mikor a rendnek mondott rendellenesség előnti a nappal utcáit, a költő éjszaka igazítja, „köti, kötözi” a szálakat: „*A rend hálóján éjszaka / majd újra fordítok.*” Hála annak a szenvedésnek, mely az artikulálatlan fájdalommal nem engedte szétfolyjni, hanem formába tagoltatta. A parttalan kint, melyen átbukdácsol a sors, a személyiség, fölítja az idő, s nem hagy maga után más nyomot, mint rossz emlékeket, megviselt szerveket és idegrendszert. Ez sok és mégis kevés. Mert az a kín, amely megtapad az ember belső üregeiben, s onnan lecsöppen, anyaggá rendeződik, mint cseppkőbarlangban a sók és savak, az a kín ölt formát, az lesz vagy lehet művé. *Nemcsak lelemény az, hogy a kinnak formái vannak, hanem tapasztalat is.*

S mintegy válaszul erre a külső-belső megviseltségre, ismét kigyúl egy tómondat: „*Enyém a táj.*” (*Kettős világban*). A költő nem perli vissza a világot, hanem egy fejedelmi és titkos pillanatban kisajátítja. Mintha azt mondaná: enyém, mivel ismerem. Ezért a táj maga nyilvánít ki engem. Mert a táj azé, aki szereti. Kicsit később ugyanez a szereteten, vagyis belső egységen alapuló birtokviszony fogalmazódik meg sokkal magasabb fokon és mélyebb értelemben: „*Hazám a lét.*” Milyen haza a lét? Valami széltében-hosszában átnyargalható szabadság, mely megtűri a felelőtlenséget is? Biztos, hogy szabadság ez a lét, „*de benne ring a mérték, / mint esti kútban csillagrendszerek.*” A földet, az almáitól pirospöttyös és akácósaitól zöld és illatos nyírségi földet és az eget egybefoglaló lét az etikai óra perceire forog, mint valami nagy egység. Olyan egység, amely csak a szívben hordozható, de ott – költő szívéből lévén szó – egyik elemét a másik méri; az eget a barázdák, a földet a csillagok.

A jó nem kívánja korlátozni a rosszat, mert a bizalma abban van, aki a jó és a rossz között választ. A jó éppen azért szabad, mert rajta kívül nincs más valóság; választható

ugyan a rossz is, de aki a rosszat választja, az a semmit választja. A semmit pedig mi értelme volna korlátozni? Nem állítom, hogy a költő egyetért ezekkel a gondolatokkal *A szabadsághoz* című versében. A nyitó sorok mindenesetre szinte szétrobbannak a fölfe-dezés és rátalálás ámulatától, egyszavas, két-három szavas, fölkiáltójeles mondataiban. A szabadság – székesegyház. De nem a könnyen hívő ember barokk szavai áhítatoskod-nak ebben a székesegyházban, hanem egy keserű szavú, a szabadság iránti szerelmében megcsalatott hívő *lírikusi dühe* csattog az oszlopok között – olthatatlan, rejtett, már-már szégyellt szerelmmel: „...mit ér nekem, ha vagy és mégse hiszek, / s mit ér, ha hiszek és nem létezel?” Nemcsak a szabadságot, hanem a lét értelmét, sőt Isten létét is érintő sza-vak ezek. Nem Babits *Esti kérdése* cseng vissza e két sorban? Babits így tűnődik: „miért nő a fű, hogyha majd leszárad? / miért szárad le, hogyha újra nő?” Babits kérdése sze-lídebb, Nemes Nagy kérdése hevesen érinti az egzisztencia alapjait. Ő nemcsak kérdez, kételkedik is: „Maradék isten!... / már únlak... / ...tehetél volna pár apróbb csodát.” „Adhattál volna... enni sűrű, finom étkeket”... „Adj banánt! Húst! Légy a világnak tőgye! / Add Nápolyt éjjel, Srájcot délelőtt, / te minden vágyam hazug szeretője”... „Adj léghajót! Hitet! Menyyei képet! / Törd át a törvényt! Add ide magad! / Hogy ne egyenek annyit az üzérek, / s hogy a halottak föltámadjanak!”

Elemi indulat munkál ebben a versben, amely leplezetlenül tükrözi a hétköznapi testi-szellemi nyomorúságát, félrelökve a megfogalmazás lírai-esztétikai eszközeit is. Aki a holt barátokért, a halottak föltámadásáért pöröl, az – mintha ideutalná a *Tenger* című versének két sorát – megcsöndesedve mondja maga elé: „Nem tehetek mást. Nem kívánok / kevesebbet, mint egy világot.” Ez a világ benne van, és nemhogy nem idegen a külső világtól, hanem folytonos, életadó és szükséges szimbiózisban áll s él vele, egyik a másiktól veszi szépségét, erejét, tágasságát, de a konfliktusait is. Nemes Nagy Ágnes világa – úgy is mondhatnánk – a létező, egyetlen világ, de az útjaival, a tengerével, a „napnál világosabb” napjával a költő struktúráin átszűrte világ, melynek tengere nem a maga víz alatti titkait mutatja, hanem hogy „meddig ér a vágy”, s mikor megindul a világ vasútja, a költő „eszmelete” ráng bele. *Nem szomjúság ennek a szabadságnak a másik neve?* És nem a költő – hogy úgy mondjuk – kalligrafikus szerelme fejeződik ki *szomjában?* És az egész nagyszabású kötetben nem a szabadság, a szomjúság, a szerelem – beleértve a szerelembé azt a lázas azonosulási vágyat a „jó”-val, mely a költőt testestől-lelkestül lefoglalja, s elemi, józan, sőt racionális, mégis szinte önkényes módon köti az elveihez, a korához, az emberihez –, mondom, e hármasság hallatja tiszta, érthető, mély és kifejezettségében lírai sugárzású logoszait?

A szomj a sóvárgó szerelem verse. Höfökát az s, sz, z és zs mássalhangzós sza-vak szaporasága mutatja, a vágyakozás forrását érezteti: „Ha húserő... testem / belémszívódnál”; a végtelenbe nyit utat e sor: hajad mint „szárny suhan, suhan ve-lem”; a vágyakozó asszony így beszél: „Magamba innám olvadó húsdod, / mely sűrű, s édes, mint a trópusok, / és illatod borzongató varázsát, / mely mint a zsurlók, s ősvi-lági zsályák.” A költő jelentésánában nagyon fontos szerepet játszik a fej, főleg a fej körüli s fölötti helyek. Nemcsak az elemek, a fák, a tárgyak hordanak rezgő fényeket maguk körül, nemcsak Ekhnáton sziklafalaiba metszett, lépő lábbal oldalt álló alak-jának feje fölött s a fején dereng a királyi fönség madara, kígyója, hanem az emberi jelenlét maga – halványan ugyan, de – fénykörös ebben a költészetben. Itt a „*lenge lélek*” lebeg a vágyott szerelmes feje fölött „*mint lampion*”. E szókimondó, pontos és markáns költészetnek gyöngéd mozgatóerőire mutat ez a szó: *lenge*, mely kifehérlík a sűrű szövésű, mély tűzű verstextúrából. S azután két száraz, lemondó, szürke fény-hatású sor zárja a verset, s mintegy leteszi a szomorúság laza homokjába, melyen állva marad: „De így? Mi van még? Nem nyugszom sosem. / Szeretsz, szeretlek. Mily reménytelen.”

Létet fürkésző költészet ez. Nemcsak akkor, amikor kérdéseket tesz föl (s e kérdések legtöbbje a lét lényegére vonatkozik), akkor is, amikor fest, ábrázol. A látott és az érzett (lírai) tényeket rögzíti kis, kemény mondatokban, s mintha mögöttük hallgatóna. De a testével, az életével hallgatózik: „Eszméljek-e? Vagy zsibbadjak tovább / ebben a sűrű, kora nyári hőben?”; „Mit is tehet e félkör / formájú homlok, mely egészen ér föl / nekem – ha közben pusztul a határ?” (*Eszmélet*). A megfigyelés kezdetéről, a látványról és a belső folyamat végtermékéről, a képről van csak tudomásunk, magáról a földolgozó műveletről alig árul el valamit ez a költészet. Egzakt képeit, képsorait éppen az teszi oly élővé és evidenssé, hogy valóban az eszméletlenül lezajlott folya-

matok produktumaiként jelennek meg. *Alkony* című verse így kezdődik: „*Én szeretem az anyagot.*” A gondolkodási folyamat nyilvánvalóan vers-előtti, a konklúzió pedig nemcsak egy verssorra érvényes, hanem a költő ars poeticájának egyik legfontosabb alappillére. Alighanem épp ennek a minden versén átütő anyagszeretetének köszönheti, hogy nem „manicheus”, és valószínűleg – igen, ezt így kell mondanunk – izzó anyag- (vagyis élet-) szeretetének következménye az, hogy hisz a föltámadásban. És hogy ez az anyagszeretete milyen mély, azt szinte tudományos pontossággal leírt és megírt képei, képmegjelenítései mutatják; e képek finom szerkezetessége, melyből ki-világlik a jelentések biztos mérlegelése. A vers befejező sorai: az anyagszerető ember a díványon hever, „*s az érlökésre lüktető / párnát érzi az arca mellett*”. Magát is érzi, az őt körülvevő világot, kettejük szüntelen érintkezésének pontjait, s az e pontokon át közvetített mélységeket. Ezért elég, ha „csak” a fölszín írja meg.

De a pályaudvar macskájáról még szólni kell, ahogy „*megy; a kiálló, kis lapoc-kák ritmusával*”. Nemes Nagy Ágnes macskái nem eliotiak, nem száguldoznak le s föl a kókuszszőnyeges falépcsőkön opálos, mágikus villanású szemekkel, hanem „következmény nélküli” macskák, de ahogy a múzeum márványlapjára leteszik a meleg, puha feneküket, s félretekert nyakkal tisztálkodásba kezdenek, jelképesek. Ott ül a költő macskája a *Között* kötet hatalmas freskójának bal alsó sarkában, mint a posztrembrandtiánus festők pontorrocskájú, selyem mellényes kiskutyája, de ennél valóságosabb és titokzatosabb is. Nicsak, két „orgonazöld-level” szeme megértő pillantást vált a költővel, s egyszerre megindul, bujkálva fák, lábak, lovak és „autó-oldalak” között. S ámulva szólunk utána: „*nézd, hogy jár-kél.*”

VÖRÖS ISTVÁN

Helyett

A levegő nagy ruhaboltjai.
A levegő, amin ziláltan
úszik el piár és piártan.
A vágyak foszló szélein a lány,
egy percnyi kép kivárhatatlan
következményű lombjai,
hogyan fogom neked megmondani?
Az élő múlt utcái, elkanyarodva,
akár a nincs, a kinti, lomha.
A régi emberek közt mennyi tompa
emlékeztet az angyalokra,
de szárnyuk dísz csak, rongy a rongyra,
nem látnak rá a nagy titokra.

És lent a fej. A boltban közhelyek
nagy, mozdulatlan röffenései.
amint fekszenek, térden állnak
az orrok és a medvehátak.
Az erkölcs szobrai.
Aki velük készült leomlani,
annak most jó napja lehet.
Időt vakol elé a képzelet.
És lent az új – idő, világ,
a régiből alig
valami, a meszes agytól
a megrángó körvonalig.

A lélek roppanásai.
Amint a pénz átlátszó kései
átjárják, mint a rémület,
sóvárgó létezésüket.
Ha állat várja, körme füstölög,
ránéz két hazugság között.
Az égő arcok füstszalagjai,
akár a fény a hajban.
Vagy éjszaka a sivatagban.
És sivatag a koponyában,
úgy áramlik, akár az áram.
Lüktet és fáj is, inni kell rá,
a nagyapád már félrerúgná,
amint hasadnak és szakadnak
a gátlások, a régi vágyak,
amint feszítik véghetetlen
és önvágyó önkívületben,

amint hasadnak s a hímtagnak
nekifeszül a mérhetetlen,
célhatatlan, megélhetetlen.

Az éj s az éj között

egy nap viharzik, fájdalom.
A szaggatások, hasogatások,
leszakadó lelki hámok,
a furdalások, elhagyások,
ha fényes életre találtok,
a függőségek túrhetetlen
feszültségei kint és bent között.

Térdhajtások. Feltételek.
Helyett. Vér. Autónyomok.
Egy fekete sáv a szem-szélien,
eszedbe vésve lassan, szépen,
két sötét alak jelrendszerei,
nincs mitől féltetni
magad –

az ég s az ég kettészakad.

CZIGÁNY GYÖRGY

Nemes Nagy Ágnes közelében

Az *Újhold regénye* címen szervezett találkozót a Magyar Televízió 1989 szeptemberében egy szentendrei pincegalériában. Az egykori *Újhold* folyóirat alapítói közül jelen lehetett még Nemes Nagy Ágnes, Lengyel Balázs és Mándy Iván, s velük emlegettük a többieket: Szabó Magdát, Végh Györgyöt, Major Ottót, Pilinszky Jánost, Vidor Miklóst és Rába Györgyöt. Az 1946-ban induló (hét számot megért) folyóiratnak ők voltak a megtervezői és első szerzői. Negyven év remekműveket is érlelő hallgatása után feltámadt az egykori *Újhold*: a hagyományait és leginkább az erkölcsi tartásukat őrző, de újat kezdeményező évkönyvek formájában. E sorozat fontossága attól nőtt meg, hogy írói „megszenvedett, de kimagasló műveikkel a félbe maradottat kirajzolták, imagináriusan megépítették a házat, az otthont, amely megillette volna őket növekedésük idején, ha a történelem kevésbé mostoha” – írta Lengyel Balázs. Évente két vaskos és szép könyv jelent meg a régi, még élő „újholdasok” és az őket követő nemzedékek, a kor legjobbjainak verseivel, prózájával, valamint a szépirodalomhoz társuló tanulmányokkal, vizszapillantással és dokumentumokkal. A szerkesztőket, köztük Nemes Nagy Ágnest az a függetlenségét óvó, félretekintés nélküli, minőségi szempont vezette, amelynek célja volt, hogy az értékek egységét dokumentálhassák csoporttörökvések, érdekek, világnézetek és országhatárok által széttagolt irodalmi életünkben.

A sorozat első kötetének élén Kálnoky László talán utolsó verse áll: halála előtt néhány héttel juttatta el az *Újhold-Évkönyv* szerkesztőihöz. A költeményt Mándy-novella követi, Szentkuthy Miklós prózája és új költemények sora, Weöres Sándor, Csorba Győző, Orbán Ottó, Takács Zsuzsa, Bertók László és Kalász Márton tollából. Sokak közt szerepelhettem magam is három verssel. Hogyan lettem az újholdasok kései szerzője, s hogyan az emlékest televíziós kommentátora? Mindez a Magyar Rádió egykor oly mozgalmas menedékhelyén, az üvegfalú Pagodában kezdődött, ahol Mándy Iván rossz szovjet hangjátékok átdolgozását végezte az ifjúsági osztály számára, miközben hosszan beszélgettünk Rilke-ről és Ottlik Gézáról, az ő „mozi-füzetéről” és egy óbudaí, egykori némafilmeket a helyszínen alámuzsikáló mozizongoristáról meg a fájdalmas-szomorú zenéket játszó fúvószenekarokról, veszteségekről, régi időkről. Egy-két évvel később Mándy Ivánnal és Nemes Nagy Ágnessel már műsorom volt Győrben egy műemlék patikában, majd Zebegényben is, Szőnyi István kertjében és műtermében. És Pasaréten, a Bartók-ház eleven emlékei közt. Azután a Zichy-kastély ódon folyosóján társultam Rónay Györgyre emlékezvén Ágnes, Ottlik, Mándy és Lator László kvartettjéhez. Ágnes diáklányos hevületben megszokló hangjára emlékszem, ahogy egy-egy váratlan és elképesztő Ottlik-mondat közepén felcsattant a „Csakhogy!”, „Csakhogy, angyalom!” S felizzott az egymást annyira kedvelő, becsülő barátok heves vitája.

A már említetteken kívül a szentendrei est meghívottja volt Domokos Mátyás, Mészöly Miklós, Poszler György, Esterházy Péter, Nádas Péter, Balassa Péter, Göncz Árpád, Ferencz Győző és Márton László. Képfelvételről idéztük meg Pilinszky Jánost, Weöres Sándort és Ottlik Gézát, színművész által Babits Mihályt.

Sok halottja volt a régi *Újhold* folyóiratnak már 1989-ben is (Szentkuthy Miklós, Bibó István, Schöppflin Aladár; Márai Sándor; Jékely Zoltán, Rónay György). Ám a

televízióműsor a korszerű technika segítségével lehetővé tette, hogy ne csupán szellemi értelemben legyenek velünk műveik által, hanem testi létezésük képeivel is megjelenjenek előttünk. Weöres Sándor, akivel a hetvenedik születésnapja alkalmával látogattunk éppen ide, Szentendrére, a Barcsay-házba, ahol vele és Károlyi Amyval beszélgettem Picassóról és Sztravinszkijről, majd elmentünk a Pap-szigetre, ahol Weöres Sándor tutajon állva elmondta gyönyörű búcsúzó versét, amely így kezdődik: „*Mind elmegyünk.*”

Nemes Nagy Ágnes az emlékező, hosszú beszélgetés vége előtt vette át ismét a szót: „Poszler György megemlítette, hogy ő sem volt között a régi újhaldasoknak (bár eléggé abszurd szóösszetételnek hangzik ez, hogy régi *Újhald* meg új *Újhald*). Azt hiszem, vannak jó néhányan és szóhoz is jutottak, akik ilyen közötte helyzetekben voltak. Megemlíteném a mi munkatársunkat, költőtársunkat, Czigány Györgyöt.”

Ezután Mándy Iván hozzám fordulva mondta el emlékei egyik kis epizódját: „Valamit szóba hoznék éppen veled kapcsolatban. Ez most ugrott be. Én eléggé pesszimista alkat vagyok, hiszen már óriási optimizmus az is, ha az ember egyáltalán leül a cetlije elé és ír. De a sötétség szívárgását mindig érzem. Nagyon tartósan érzem, ez bizony átnyúlt a hatvanas évekbe nagyon erősen, s még tovább is. Egy kisregényem után körülbelül három évre kimondatlanul szilenciumra kerültem. Ez már a hatvanas évek elején volt. Aztán a rádióban ugyan elkezdtem dolgozni, az irodalmi osztályon azonban soha. Egy novellám mégis elhangzott, ne haragudj, Gyuri, ezt most mégis el kell, hogy mondjam, a dolog vidámnak látszik, de nem vidám. Soha novellám nem hangzott el az irodalmi

osztályon. Már itt-ott megjelentem, s könyveim is megjelentek 1956 után. És akkor Czigány György azt mondta: Iván, felolvasunk tőled egy novellát. Czigány György azonban nem az irodalmi osztályon volt, hanem a zenei osztályon. És így történt, a *Kulikabátot* fel is olvasta Vass Éva, ha jól emlékszem, s én általában jól emlékszem, csakhogy zenét kellett alá adni, zenével jelentem meg, s csak így jutottam be novellával valahogy a rádió műsorába. S hogy milyen bűvópatakokon megy és hova fut tovább a sötétség, nem tudom. Figyelem, néha ki tudom tapintani, néha nem, nem hiszem, hogy örökre meg tudunk szabadulni tőle, de reménykedjünk. És ebben talán az Isten segíthet. Hát próbáljuk meg!”

Máskor, más helyszínen. Nemes Nagy Ágnes válaszában tömören megismételte bevezető kérdésemet. A dallam sorsa versben és zenében?! „Teljesen más a zene dallama és a vers zenéje – mondta Ágnes –, annak ellenére, hogy közös tőről fakadtak valamikor az ősidőkben. Be kell vallani, hogy a költészet zeneisége sokkal szűkebb körű, mint a muzsikáé. És az a nagy baja a költészetnek a zenével szemben, de akár a képzőművészettel szemben is, hogy másodlagos anyagból, a nyelv anyagából készít, formál valamiféle zenét, művészetet. Mert önmagában a hang, a pusztá hang, amiből a zene építkezik, az közömbös művészileg – ezzel szemben a szó nem az. A szónak értelme van, a szó értelméhez ragaszkodni kell, vagy épp el lehet vetni a szó értelmét – ahogy tetszik –, de megkerülni nem lehet. Éppen amiről beszélünk: a hang – ugye, nagyon szép szónak számít magyarul. Hang... Olyan zenei, olyan meleg. Ezzel szemben miért nem olyan szép szó az, hogy gang, ami éppúgy cseng. Vagy mennyire más a menny és a genny. Vagy ott van az, hogy lángoló és mángorló... Miért nem szeretjük annyira a mángorol igét, miért nem szerepel annyit a költészetben? Egyszerűen azért, mert igenis van a szavaknak értelmi sugallatuk. Fogalmiságuk, amit megkerülni nem lehet. Szerintem a vers zeneisége mindig megalkuvás a hangzás és az értelem között.”

Így kezdődött egy régi rádióműsorunk, melyben még Lakatos István költő volt a beszélgetőtársunk. „Átkaroltam a nyári hajnalt...” – emlegettük Rimbaud verssorát, mely gyönyörű Honegger-zenét inspirált, a *Pastoral d'été* szimfonikus darabot. És azt is, hogy Leonardo szépen játszott lanton, André Gide jól zongorázott és elemző tanulmányokat írt a Chopin-darabok előadási problémáiról, hogy E. T. A. Hoffmann és Nietzsche zenét is szerzett, Szomory Dezső orgonált, s Tolsztojnak fennmaradt néhány nem túl ügyes keringője. Bella István remekül zongorázott, játszottunk együtt a televízió valamelyik műsorában egy két zongorára írt Bach-tételt. De hogy Babits Mihály, a magyar költészet egyik legzeneibb nagymestere jellegzetesen botfüllű volt, a *Himnusz*t se tudta elénekelni?! A hegyi költő.

Persze, hogy kapásból idéztem Nemes Nagy Ágnes gyönyörű tanulmányának néhány szavát, félmondatát. Mert hiszen azt olvastuk nála, hogy a versolvasói érzék olyan, mint a kamarazeneire való hajlam, s hogy Babits *Mint különös hírmondó* című költeménye zenei szabadvers. Hogy dinamikáját inkább a hosszabb fúgás szerkezetek közvetítik. Ravasz, variációs technikát emleget, erős, hosszú ívekből álló „dallamokat”; parlando és arioso váltogatását. „Fekete országot álmodtam én...” Ebben a versben a szavak nem csak énekelnek vagy dobolnak. Nemes Nagy Ágnes modulációt, hangsúlyt, futamot, szüneteket emleget: Babits-féle zenei variációkat, harminchat sorban egyetlen szóhely negyvenöt változatát. És szembeszökő, fülbeszökő bravúrt említ. Mintha zenét elemezne, mintha zeneszerzőről írt volna tanulmányt.

Bizonyos, hogy a vers zenéje nem dísz, vonzó csillogás, hanem a költemény struktúrájához, lényegi sugallatához tartozik. Az emberiség legősibb megnyilvánulása az ének, amely rögtön olyan absztrakció, mint a versben lévő zene, mint maga a művészet. Épp Nemes Nagy Ágnes írja Babitsról azt is, hogy kései verseiben lemond a vers zsongítóan szép zenéjéről, nem érdeklik már a szép rímek, az izgatón nehéz ritmusok. Ezeknek a kopárabb, tudatosan zeneietlen költeményeknek is van rejtettebben mégis zenéjük.

Csak hogy valami újabb, józanabb, modernebb zene alakította őket. Gazdagodás ez vagy szegényedés? A romantika és a klasszikus fegyelem valamiféle árapálya?

„A gazdagság az – reagált kapásból Nemes Nagy Ágnes –, hogy európai kultúránk hajnalán már a görögök kitalálták a verstant. Ennek köszönhetjük, hogy századunkig a verstan: a ritmusnak, az ütemnek bizonyosfajta rendje uralkodott. Persze minden népnél a nyelvhez alkalmazkodva másképp és másképp. Tudjuk, más a ritmus, más a metrum. A költők mindig is furcsán viszonyultak a kötött vershez, a verstanhoz. Már Csokonai megmondta világosan, hogy a poézis nem a szótagoknak regulákra vételében áll, hanem a gondolkodásnak, a képzelődésnek, a tűznek természetében. No, ez az, ami olyan borzasztó nehéz. A tűz természetét összeegyeztetni a verstannal, amit én nagyon szeretek: óriási építményt látok benne, az emberi szellem nagyszerű teljesítményét. Háromezer éves. Igen ám, de ugyanakkor nyilvánvaló mindnyájunk számára: mert valaki jól tudja a verstant, s jól tud verselni, attól még nem költő. Tehát itt valami különös ellentmondás, valami fanyarság van. Melynek tanulságait a 20. századi költészet vonta le: egyszer csak félredobta ezt a gyönyörű, játékos és önkéntesen vállalt szabályrendszert – és jött a szabadvers, amely korunkat jellemzi. A zeneiség árapálya is innen van, mint bármely más verseszközé. És a változás, amely századunkban bekövetkezett, azt hiszem, abból fakadt, hogy a hagyományos verselés bizonyos fokig kiüresedett. Hát egy akadémikus csingilingi vagy egy üres reklámvers (kitűnő formai, ritmikai, zenei tulajdonságai ellenére) nem tartozik a költészet világába. Én hajlandó vagyok olyannak látni a 20. század művészetét (a sok lehetséges nézőpont egyikeként), amelyben épp azért dobták el a régi kötött, hagyományos formákat, hogy a vers, a költészet lényegéhez kerüljenek közelebb. Ahhoz a bizonyos poétai tűzhöz, a lényeghez, amelynek kicsit kopott és megunt ruhája volt a hagyományos verstan. Persze a szabadvers a kísérletek után bármikor lehet valamiféle visszatérés, neo-klasszicizmus... Mindenesetre a 20. századi versre jellemző, hogy szabadabb zenével él, s a diszharmóniát is önmagába szippantja.”

KISS JUDIT ÁGNES

Előtte

Nemes Nagy Ágnes

Hűvös és ragyogó elme,
mindig is rettegtem tőle.
Halál szólt belőle? Élet?
Sorai bőrömbé égtek.
Reszket a csontom is bennem,
mint mikor vizsgát kell tennem.

Nem lesz jó egyetlen szó sem,
fürkész a két átható szem.
Hiába ismerem szomját,
vagy Istent, mint ő, a holtak
tekintetével úgy néz rám
vádlon, vagy talán csak némán,

hogy ráébreszt: mellébeszélék.
Jobb, hogyha elnézést kérek,
elnézést, távolba, messze,
csak ne ide, ne a szemembe!
Bocsáss meg, mondom ki nyíltan,
hogy utánad bármit is írtam.

KABDEBÓ LÓRÁNT

Az Újhold nagyasszonya

– emlékfoszlányok –

Korábban éltem meg a legendáját, mint megismertem volna költészetét. Aztán egyszer, az Új Írás hőskorában Szabó Ede, a mindenki által becsült kritikus, akkor éppen az Új Írás kritikai rovatának gondozója kezembe adja a *Napforduló* című kötetet. „Vállalod? Egy Kossuth-díjas adta vissza, hogy nem érti.” Nevet nem mondott, csak utóbb, hallomásból jutottam tudomására: Garai Gábor utasította vissza a kötet bemutatását. Kezdő kritikusként és szerkesztőként büszke voltam a feladatra. Persze féltem is. De nem értettem, mit lehet nem érteni ezen a költészen. Akkor már túl voltam *Az ős Kaján*nal való birkózáson, és középiskolai óráimon nyelvtani feladványként elemeztem diákjaimmal az *Eszméletet*. De Nemes Nagy Ágnes nem könyv, nem tananyag, hanem élő ember. És mint hallom, sértett személyiség. Költőként tekintély, de nem tartozott az akkori kultúrpolitika „fősodrába”. Tisztelni illet, de megérteni nem. Én pedig meg akartam érteni. A magam részére elfogadott költőként ismertetni. Elmondani róla, hogy miért kell tisztelni. Vissza-mentem a Sötér-féle *Négy nemzedék* antológiáig, vissza az élő Újholdig. Úgy éreztem, számomra befogadható a költészete, maradandó értékű, még akkor is, ha az akkori hatalom körülóvatoskodta. A folyóirat örömmel közölte, majd Edus megjegyezte: „Megmondtam Balázsnak, hogy ennél jobb kritikát nem várhatnak.” Ez dicséret vagy fanyalgás lenne?

Mindenesetre ezt követően a „nagyasszony” fogadott. Egy évjáratombeli, Miskolcra elszármazott szépasszony, műsoros esteken verseket mondó, a *Vigiliában* versekkel jelentkező diákkori ismerős vezetett fel a Királyhágó utcába. Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs beszélgettek el velem, megköszönve munkámat, de távolságot is tartva. Az Ekhna-ton-versek szerzője beszélgetett velem – majd az órányi audiencia véget is ért. A beszélgetést lemerévithette, hogy Benjámin Lászlóról mint általam becsült költőről szoltam egy mellékmondatban, hiszen akkoriban írtam is verseiről. Erre az egyetlen visszatetszést kiváltó mozzanatra emlékezem.

Megértő volt? Érteni akart? Körülbelül annyira, miként később, már közeli ismeret-ségünk során, amikor Vas Istvánnal egy verstani kérdésen nyilvánosan összekülönbözve királynői fensőbbsséggel felmentett a véleménymondás alól: „Maga a Vas Pista barátja, magának nem kell állást foglalnia.”

Ismerkedésünk kezdő jelenetei tettek fogékonnyá nemrég, amikor Orbán Ottó egyik legdrámaibb költőbeszélgetését illesztettem be valahai múzeumi életműinterjújába. Hadd idézzem ide ezt a feszes jelenetet.

Elmúlt ez az egész, ismét elmúlt néhány év, és tulajdonképpen valamiféle barátság, mindenesetre jó viszony alakult ki köztünk. Annyira jó viszony, hogy egyszer Ágnesnek az jutott eszébe, hogy leemelte a polcra a tanulmánykötetemet, és elkezdte olvasni. És ráakadt az írásra, ami ezt a botrányt okozta '64-ben. És érthető, hogy teljesen kiborította. És mikor legközelebb találkoztunk, azt hiszem, a PEN Club-ban, valami amerikai költő fordított az új verseimből meg a Tandori verseiből – már néhány éve történt –, akkor ahogy egymás mellett ültünk, mint egy zord Erünnisz, elég szigorúan lehordott, hogy nem elég, hogy én ezt a tanulmányt megírtam, de még újraközöltem a könyvben is. Most szeretném idézni a párbeszédet, mert annak itt dramaturgiai funkciója van. – Mit akar maga? – kérdezte tőlem Ágnes. – Vissza-vonást akar? Egyszer már ezt elfelejtettük. – Most a szóhasználatból utólag rájöttem

arra, hogy én jól értettem ezt az egész történetet, ami ott már tizenöt éve zajlott. A „visszavonást akar”, az teljesen világos volt, hogy itt most a harc idején vagyunk, és a pápa és császár közt folyó, több menetes mérkőzés egyik állomásán vagyunk, és a visszavonás egyszer már megtörtént, egyszer már kiátkoztak, visszavonták, most újból kezdjük az egészet? Na most ott ültünk egymással szemben. A PEN foteljeiben nagyon kényelmetlen ülni, és valahogy, ahogy ültünk, ha akartuk, ha nem, nagyon közel kerültünk egymáshoz, talán húsz centire lehetett egymástól az arcunk. És akkor elgondoltam, hogy nekem is kemény fejem van, újabb húsz év, mi az nekünk. És akkor az történt velem, ami mindig az ilyen veszélyes elhatározásaimkor, hogy hirtelen a kamera elkezdett hátrálni, de nagyon sebesen, és úgy megláttam magunkat, ahogy ott ülünk, két rozzant magyar költő. Már Bécsben sem számított semmit, hogy milyen életre szóló ellentét és háború van közöttük, mert itt már egy bugyorban forrnak életre-halálra a nyelvük miatt, a közös történetük miatt. És akkor, magam számára is váratlanul azt mondtam neki, hogy én nem tudom, hogy meghallja-e, amit mondok most magának, de én nagyon szeretem magát. Mire Ágnes, kiesve a drámai szerepkörből, amint éppen a szövegét fogalmazza, rám néz, és azt mondja: hát azt én el is várom magától. És ezzel hirtelen az egész jelenetnek vége szakadt. És valakinek elmeséltem ezt, aki azt mondta, hogy ez egy ördögi dialógus. Hát lehet, hogy dramaturgiailag sem rossz, de az egészből senki nem ért semmit

akkor, hogyha nem érti meg azt, hogy én ezt ott, abban a pillanatban mélységesen őszintén mondtam. Az nem tudja, hogy mit jelent magyar költőnek lenni, és hogy mi az a – mit mondjak erről? Hogy sorsközösség? Csak nagyon nagy szavakat lehetne mondani. Hát végül is ez volt a viszony köztünk, és azt hiszem, ez is maradt. Nekem ez egy nagyon fontos történet volt, az összes állomásával, mert valami módon ez segített ahhoz, hogy részben rájöjjek arra, hogy mi az, ami összeköt minket vagy elválaszt bizonyos esztétikákkal, viselkedésmódokkal, mi az, ami mindenén túl összeköt egymással bennünket. Valahogy azt kell mondanom, hogy az ügy összes mozzanata, a kiadóiig terjedő hullámaival, valami módon ahhoz segített hozzá, hogy megőrizzem a humoromat, amin most nem valami viccelődési kedvet kell érteni, hanem azt a képességet, hogy az életet meg a magam életét is olyannak vegyem, amilyen.

Ki hinné a nagyasszonyról, hogy mégiscsak élő ember lehetett? Lakatos Pista mesélte, hogy valaha, még a háború előtt, a későbbi házaspár ifjú szerelmesként a Duna-parton sétálgatva látványosan csókolózott, annyira feltűnően, hogy egy rendőr még igazoltatta is őket. Én pedig láttam saját szememmel, Szigligeten, amint önfeledten játszott a „szentistvánozs” társaságunkban, az úgynevezett „mutogató” játékban. El kellett játszania a kiválasztott szereplőnek valamely klasszikus irodalmi sort, ekképp megeleveníteni. „*Ég a napmelegtől a kopár szík sarja, / Tikkadt szöcskenyájak legelésznek rajta.*” A földön hátán fekvő Tímár György hasa volt „a kopár szík sarja”, Nemes Nagy Ágnes, Szántó Piroska meg Széchenyi Ágnes alkották a „tikkadt szöcskenyáj”-at, akik négykézláb ugrándoztak a földön, önfeledten játszadoxva.

Ugyanezzel az önfeladtsággal szerette fekete uszkárunkat, amikor már gyakrabban találkoztunk. Méltatta Ali memóriáját, amint korábbi látogatásának emlékezetét őrizve tudta, melyik szekrény előtt kell várnia, mert a házigazdát megelőzve a konyhakredenc elé vonult ugatni, ugyanis Ágnes ott tartotta vendégkínáló süteményeit. Ezt a jelenetet meg feleségem emlegeti gyakran. Ágnes mint szuverén uralkodó, aki rangokat oszt, mondta ki uszkárunk rangját: „nem egy kutya, ő Ali”. Mint született uralkodónak megvolt az ösztönös méltóságfelismerési képessége. Hiszen amikor Ali kutya törzskönyve megérkezett, két mellső lábát kezembe fogva elkezdtem táncolni vele, énekelve: „Királyok, hercegek, grófok...” Anyósom ijedten kérdezte: miért bosszantod a szomszéd Haller grófnőt? Nem neki énekelek, válaszoltam, Alit üdvözlöm, mert ő a maga világában legalább egy koronaherceg rangját viseli a megérkezett irat szerint. Ágnes minderre ösztönös természetességgel érzett rá megfogalmazásában, különösen annak hangsúlyával.

„Majd a férjemet beküldöm a korrektúraért” – üzent a szerkesztőségbe. Együtt voltak Iowában is hosszabb ideig. Egy nemzetközi költőtalálkozón, a Balatonon együtt jelentek meg, formális bemutatkozásunk ekkor, ott történt meg. Pedig akkor már rég elváltak, Baláznak családja is lett. De esténként, amikor lefektette fiát aludni, még eljött Ágneshez, hogy együtt fogadják az irodalmi élet tagjait. Hiszen Balázs élete végéig a már csak képzetesen létező Újhold főszerkesztője maradt. Hetvenéves kora körül infarktust kapott. Vas Istvánnal beszélgettünk róla ez alkalomból. Én sajnálkoztam: szegény Balázs, épp elég oka lehet a betegségének. Hiszen van családja, sőt, mint hallom, van állandó szerelmi kapcsolata is, és ott van az örökös szolgálat Ágnes mellett. Meg hát a reprezentáció az irodalmi életben. Mire Pista: „És te még azt akarod, hogy sajnáljam is!”

„Szabó Lőrinc unalmas költő – mondta egyszer. Majd amikor látta, válaszolni készülök, hozzátette: – De nehogy azt higgye, hogy nem tudnék nagyszerű órát tartani róla az iskolában.”

Egyszer téli csoportos szigligeti tartózkodásunk idején rábeszélte Ottlik Cipit, jöjjön ő is. Utolsó útja volt ez Szigligeten. Orvos barátnőnk megvizsgálta, nem sok jót mondott egészségi állapotáról: gyenge, keveset mozog a levegőn. Ágnes elhatározta, megpróbálkozik vérpezsdítő sétákra fogni. Minden ebéd után hatalmi szóval kivitte a levegőre. Csakhogy Ágnesék hamarabb utaztak haza. Királynői parancsba kaptam: „Lórika, maga fogja minden ebéd után sétáltatni Cipikét!” Persze pokolba kívántam ezért, hiszen ebéd után világleletemben aludni szoktam egy keveset. De hát a parancs az parancs. Cipi sem rajongott érte. Amikor a szokásos ebéd utáni beszélgetéseket követően eléálltam: „Cipi, induljunk sétálni!”, megkérdezte: „Muszáj?” „Sajnos, igen – válaszoltam –, mert Ágnes meghagyta.” „De nincs itt, nem fogja megtudni.” „Ágnes mindent megtud.” „Igen, sajnos meg fogja tudni” – ismételte utánam szomorú hangon. Mire kényszeredetten elindultunk.

[Ezekről a sétákról jut eszembe: Vas Istvántól tudtam, hogy Garai Gábort fasisztának nevezte Cipi. De hozzátette ironikusan: „Egyszer kora délelőtt felhívta Garai valamiért az Írószövetségből. Valószínűleg ezért került nála feketelistára.” Na, ha játszunk, játszunk el ezzel egy kicsit! Rákérdeztem. „Igaz-e, hogy fasisztának nevezted?” „Igen.” „És az igaz-e, hogy kora reggel hívott fel téged egyszer?” „Az is igaz.” Megkockáztattam: „Nem lehet, hogy te ezért tartod fasisztának?” Sunyorgó mosollyal válaszolta: „Nagyon lehetséges.”]

Becsületesen, egy hétig, minden ebéd után áldozatosan, Ágnesre emlékeztetve elindultunk sétálni. No, nem hosszan. Várt engem is az alvás. Meg hát jeges-havas, csúszós volt a járda. Csak nem kockáztathattuk, hogy elesen.

Amikor Ágnes már nagyon beteg volt, Polcz Elaine kitalálta, hogy megdolgoztatja. A forradalom idején Ágnesék lakását belövés érte, ezért Ágnes és Balázs odaköltöztek a városmajori Nyugat-házba, Basch Lóránt jóvoltából. Ott laktak Mészöly Miklósék is. Alain megszervezte, hogy külön-külön írják meg mind a négyen emlékeiket együttlakásuk idejéből. Ő, Miklós, Balázs és hát Ágnes. Akkor ez volt a legfontosabb. De hát Ágnes kézírását még egészséges korában sem igazán tudta senki követni. Baranczó Katalin, a *Kortárs* akkori titkárnője ellenben nemegyszer gépelt Ágnesnek. Ő gépelte beszélgetéseinket is meg az Ágnes javításait is, amivel ékesítette a gépelt szöveget. Én pedig a postást alakítottam, kosíval vittem Katalinnak az elkészült részeket, és hamarosan vittem vissza a kész gépiratot, amit javíthatott tovább. Így sikerült Ágnes utolsó művét tető alá hozni, és egyben elterelni figyelmét a már nem csak közelgő vésről. Róla tényleg elmondható, hogy írás közben halt meg.

Rába György és a Lengyel Balázs–Nemes Nagy Ágnes házaspár között, még a hatvanas évekből eredően, valami külföldi utazás lehetősége miatt egy félreértés következtében legendás harag forrott. Ezt mindenki tudta. Rábát különben sem volt nehéz megsérteni. Pedig én csak tudhatom, közös témánk, Szabó Lőrinc költészete okán, hogy lehetett vele nagyon békésen is vitatkozni, az ellentmondást is elviselte, az övétől eltérő megjegyzés sem

ment nála sértésszámba. De ha úgy érezte, őt valamivel kijátszották, akkor gyilkos haragra gerjedt. Nem beszélt erről, csak utóbb levegőnek nézte, akire megharagudott.

Aztán egyszer, már Ágnes halála után, amikor a Júlia utcai házban a Szobotka-
emléktáblát avattuk, Szabó Magda volt a ceremóniamester, én pedig az avatóbeszédet tartottam; a gyülekezésor, a rutinos kézfogások során Lengyel Balázs és Rába György szinte gépies figyelmetlenséggel kezét fogtak. Én ezt egy szempillantás alatt tetten értem, kezemmel átfogtam a kézfogók egymásban tartott kezét, és megjegyeztem: „Ez már maradjon így ezután!” Legyintettek, majd most már tudatosan kezét fogtak. Megbékéltek? Annyira nem számított akkor már. A gesztus pedig szép emlékem maradt.

Szántó Piroska mindig szidta Ágnest, aki csak otthon, lakásában él, és mást sem csinál, mint Jókait olvas. De mit is tehetett volna, aki maga is egy Jókai-hősnőként élte, szenvedte, vívta életét? A magára maradt szépasszony, a hatalmi elit forgandósága idején derékba tört írói pálya elszenvetője – aki mégis nagyhatalom maradt. Nagyasszony, akinek férfisorsként is nehéz terhű életét kellett beteljesítenie. És ezt el is tudta fogadni. Hatalmát vesztetten mégis hatalommá nőhetette ki magát. Uralkodói szereplővé vált, nemek feletti „megmondóemberré” – ma így mondanánk. De akkor még ez a kifejezés nem létezett. És az ő szerepe a kifejezés mai értelmétől lényegileg különbözött. Hiszen Ágnest mindenki tekintélyként tisztelte. Akik félték tőle, azok is. Mert hatalom nélkül mégis nagyhatalomként élte le életét.

Egyetlen embert láttam, aki nem fogadta el ebbéli szerepében: egy maga is befolyását veszített erdélyi nagyhatalom. Panek Zoltán otthon, Erdélyben a valódi nagy író szerepét töltötte be, félték, tisztelték szavát, ítéletét. Mindezt elvesztette, amikor átköltözni kényszerült. Én szerettem volna összehozni a megújuló Újhold Antológia szerkesztőivel: egyszer felvittem Ágneséhez. Kiválasztottam egyik legkiválóbb esszéjét, szerintem az Újhold lelkéből lelkedzett szöveget. Ágnessel egymásra néztek, és vége szakadt minden paktum lehetőségének. Nem és nem. Panek volt az egyetlen, aki megtalálta Ágnes legsebezhetőbb pontját. Hervadó nőiségét pécézte ki. Hadd ne idézzem fel a görbe tükröt, amellyel illette személyiségét, királynő voltának visszajára fordított láttatását. „Ne múltjék el a nap haragod nélkül” – ez volt a jelszava különben is.

Ki rögzítette Ágnes legmaradandóbb portréját? Ki rajongott valahai szép szókeségéért a nagyszerű költőnek, ki szolgáltatott egyként igazságot a derékba tört pályájú írónak és asszonynak? Az, akiről valaha Balázs csak úgy, mint a romantikus drámákban a „félre” jelzésű szövegekben olvasható, megjegyezte nekem óvóan, baráti tanáccsal: „Vigyázz vele, ő nem olyan, mint mi vagyunk, ő másféle.” Másféle? Rajongójuk volt, de ő ismerte a legjobban őket. Átlátott rajtuk. A század talán legjobb szemű magyar írója volt ő: Szabó Magda. Egyszer egy előadásra készülve újraolvastam *A pillanatot*, Vergilius *Aeneis*ének travesztizáját, sok évezredes meséjének a kiigazítását: „pius” Aeneas helyett felesége, Creusa menti ki a trójaiakat férje alakját magára öltve, és vezeti új hazájukba, Itáliába. És most nemrég rádöbentem, akikről szól, azok az író kortárs baráti köre, azok, akik a regény megírása idején már nem éltek. Félálomban éreztem bele: mi mindent tudhatott az emberekről ez a „másfajta” újholdas, mennyire varázslószemmel figyelte őket. Nagyságukat, bukásukat, feltámadásukat és mindennek keserves egymást éltetését. Fuimus Troes.

Amikor az életre született megtalálja saját formátumát, bárha a történelem elrepül a feje fölött. Külön-külön vannak: a történelem szétválasztotta őket – mégis összetartoznak. Ez az összetartozás a yeats-i „tragic joy” pillanata, amelyet én most „hősi travesztiának” nevezek.

És mi az, amit nem tudtam már megkérdezni Magdától? Miként osztódik le a *Creusais* alcímű regénytörténet a baráti szereplőkre? Az oly igen hangsúlyozott Creusa szókesége sokadszorra fedte csak fel előttem a heroína megformálta tulajdonságok modelljét. Creusa mögött ott izzik Nemes Nagy Ágnes reneszánsz módon klasszikus jelleme. Hányszor hallottam Szabó Magda szájából epitheton ornansként éppen a nagy szókeségére való utalást! És ott van a könyv záróköve: *Kironat az ókori lexikon 89. pótkötetéből*: „a *Creusais* másodpéldányát Agia Nobiliának sikerül megmentenie”. Amikor most újraolvastam, éjjel döbbsentem rá, és gyorsan fel is írtam a félálomban átjátszó összefonódást: Creusa – N. N. Á., Agia Nobilia. *A pillanat* – az Újhold regénye. Mert a „másodpéldány” az eredeti! Ágnesnek sikerült a modellt beteljesítenie: akarnokok ellenakarátában az emberi méltóság szerepét diadalmasan-kegyetlenül alakzattá és szöveggé beöltöztetni. De az indulat, a bosszú diadallá szerveződése, a történelem szentivánéji Puckja és egyben *A vihar* Prosperója és Calibanja egy személyben – a játékos, mégis kegyetlen varázsló: az meg maga Szabó Magda. A szöveg játékoságának élvezője és a sors beteljesedésének varázsvesszős irányítója. A legyőzhetetlen. Aki ebben a regényben kitalálja Eszkiesz istennőt, a pillanat rendetlenségének rendteremtőjét. Mert rendnek lenni kell. Igaznak. Mert különben belevész a világ.

Szabó Magda szöveggé alakított létszemlélete: a tudottat percenként átöltöztető fantáziálás, a lehetőségek, a rejtetekutak pillanatonként alakuló lehetőségei, az értékek állandó átértékelése – *Quomodo? Simili modo*. De mihez viszonyítva „similis”? A rendhez és a rendetlenséghez egyazon pillanatban.

Amint „hat szereplő” keres egy szerepet. És ha sikerül, az nyeri el, aki a legsikeresebben tudja eljátszani. Még ha álöltöztetben is. Átöltöztetve. Átmenekítve a diadalra. A diadalra, amely éppen az egyén sikerét kérdőjelezi meg. Az önmegvalósítását. Sikere kulcsa: önmaga megzabolázása. Túlélése: egy nem akart élet felvállalása. A történelem önmagát éltetése? Vagy az arra méltó sikerre segítése? A rend és rendetlenség sajátos helycseréje. Hogy megmaradjon az emberléptékűség a létezésben. A mérték kiváltásának és tartásának regénye *A pillanat*.

Jaj, Magda, mit is akartál ezzel a könyvvvel? Ezzel a csodálatos remekművel, melyben mindenkit átöltöztetsz, kiteljesedéshez segítesz. De vajon boldoggá is teszel? Te magad boldog lehettél? Amikor írtad, meg vagyok győződve, feltétlen boldog voltál. Beteljesítetted írórsodot. A várt *Für Elise* helyett és előtt megteremtettél egy talányos csodát.

Ismertem Szabó Magdát. Ismertem volna Szabó Magdát? A szöveget öltöztetni gyönyört sugárzó élvezettel tudja. Ennek segítségével hatol a dolgok mögé: megszenvedve a maszk mögötti létet. A pillanat gyönyörét élte meg, sajátta lényegítve annak átváltoztató erejét, betöltve a múltat és félve a jövőndőt – a létezést alakulása pillanatában írta át a maga örömére. Szerette a világot? A kötelességteljesítést becsülte. Hogy hangzik hősi travesztiájának utolsó mondata? „Bűn s bűnhődés pillérei közt itt járt Creusa királynő.” Hadd folytassam ezt fizikusok, Niels Bohr és Heisenberg szavaival: „Az élet harmóniájának keresése közben sohase felejtjük el: az élet színjátékában nézők és ugyanakkor szereplők is vagyunk.”

Midőn mindezt a konferencián felolvastam, kollégám úgy értelmezte, hogy személyekre vonatkoztatható olvasatom kulcsregénnyé minősíti le Szabó Magda remekét. Szerinte – és ezzel magam is egyetértek – ha egy regény szereplője mögött látványosan feltűnik egy valóságos személy ismerős alakja, az sokat vonhat a mű értékéből. Csakhogy az én értelmezésem szerint Szabó Magda művében nem Nemes Nagy Ágnes életre keltését vállalta feladatául, hanem esetlegesen, mint sokszor megfigyelt, jó ismerősének vonásait kölcsönözte egy megoldandó alkotói feladat megvalósításánál. (Miként az archaikus erkölcsisé-

get megformálандó Az *ajtó* Emerencéhez jellegzetes figurális vonásokat kölcsönzött egy valahai utcaszomszéd és takarítónő, a Szabó–Szobotka házaspár bizalmasának életéből. Ugyanakkor ugyanennek az életbeli alaknak a tulajdonságai a férj saját regényében szörnyetgként, élete megkeserítőjeként jelentkeznek.) A *pillanat*ba a diadalért a veszteséget is vállaló, a hősi férfiszerepre önmaga érzelmi életének feláldozásával vállalkozó asszonyiség megformálásához emelhetette – esetleg – Szabó Magda az Újholdban és annak vezércsillagzatában megtestesült eszmény vonásait.

A *pillanat* több, más, mint egy egyszeri elégtétel kulcstörténete. Szabó Magda – mondjuk így – véletlenül belepottyant az irodalomtörténet egy furcsa eseménysorába, amelyhez hasonlót a 20. század is oly sokszor és oly sokféle produkált a világban. Az általa át- és megélt események benne olyan feladványt gerjesztettek, amelyben az emberi létezés egyik alaphelyzetének kérdésével, a kereszténység összevitatókozásának metafizikai problematikájával találta szemben magát. Szabó Magda történeteiben-szövegeiben egy életen át harcot vív az eleve elrendelés és a szabad akarat, megalapozva az emberiség történelmének értelmezését. Katolikus és protestáns ősök hagyatéka dobta fel számára a *Creusais* „átöltöztetett” történetét: alkalmat a létezés kettős esélyűségének értelmezésére. Egy eseményt, amelyben megtörténik, aminek meg kell történnie, ugyanakkor mindez csakis egy „átöltöztetés” bekövetkeztével, egy másfajta történet beléptetésével válhat megvalósult történelemmé. Benne és általa a szabad akarat vállalása teljesíti be az eleve elrendeltséget. Szabó Magda az írásművészetét jellemző sajátos poétikai játékával megidézi Eszkieszt istennőt, aki azután átveszi a szövegben az uralmat. Kiszabadítja Szabó Magda író-t a racionális gondolkodás útvesztőjéből, és a poétika segítségével megajándékozza az alkotásban a létezéshez emelkedéssel és a benne-léttel. Szabó Magda itt már elveszíti a szöveg feletti uralmát, a szöveg túlmegy az író személyes esélyességén: megteremtődik a létezés testet öltésének poétikai pillanata. A szövegteremtő játék a metafizika mélységes mély kútjába nézés alkalmává „öltözik át”, a vállalás hősiességével. A személyes sors felvetette problematika a szövegben a létezés óhajta sejtett átéltségével telítődik.

Lehet – sőt valószínű –, hogy mindennek Szabó Magda éppúgy megélte-megszenvedte a modell-történetét, mint maga a „hősnő”, Nemes Nagy Ágnes is, de hogy ennek a történetnek a mechanizmusát megérthesse végre, meg kellett alkotnia „hősi travesztíóját” – amelynek azután, ha akarom, ráismerhetek leosztódására a szemünk előtt lejátszódó történetben. Szabó Magdának meg kellett írnia ezt a sajátos műalkotást, hogy értelmezhesse – többek között – a maguk valahai történetét. De ezzel az alkotásfolyamattal egyúttal ki is jelentkezett a történelemből, csak ez által annulálhatta saját történetét.

A *pillanat* ritka sikeres műalkotás, mert írója benne és általa a létezés racionális tudattal megfejthetetlen törvényszerűségeit tudta megélni. A maga küzdelmességében felmutatja a történelem mechanizmusát, amely alkalmanként önmaga reprodukciójaként megtestesül, valósággá válik. Tehát nem kulcsregény, de olyan műalkotás, amely kulcsot adhat valószínűleg meg történt események megértéséhez is; a létezés meg-megjelenő leosztódásaihoz.

Megidézett élményfoslányaim csakis A *pillanat* ismeretében így állhattak össze most, egyetlen történetté.

SZOKOLAY ZOLTÁN

Fehér tollpihék

*„Hogy ne egyenek annyit az üzérek,
s hogy a halottak feltámadjanak!”*
(Nemes Nagy Ágnes: A szabadsághoz)

Azok az összezsúfolt fehér pulykák,
utazva biztos végzetük felé,
a duplarácsos vasrekeszekben
nem rikoltoztak, nem rettegetek.
Az állandó veszély
megszünteti a veszélyérzetet.

Behúzódtam autómmal a kamion mögé,
lemondtam arról, hogy megelőzzem.
Az adventi langyos délelőttben
egy-egy tollpihe a szélvédőmre hullt.
Dúdoltam, mint egy ócska slágert,
a magam költötte dallamot:
Jézus, ne hagyd,
Jézus, nem ez a születésnapod.

Visznek minket, értettem meg este.
Hiába tiltakoznánk, a világ velünk is halad.
Melengetjük egymást kiszolgáltatottan.
Ahogy a menetszél sorsunkba harap,
pici pihéink, versek hullanak.

Csak egy valódi, nemes, nagy isten
adhatná vissza a szabadságot,
hogy ne egyenek annyit az üzérek, uzorások,
s hogy a halottak legalább néhanap
látogatóba feltámadjanak.

VASY GÉZA

A Nyugat, az Újhold, a diktatúra

Magyarország ugyan egyik világháborúban sem volt főszereplő, de mindkettőben vereséget szenvedett, s könyörtelen büntetést kapott. A békediktátumok nem vettek figyelembe semmit, ami méltányolható lett volna. Trianon elfelejthetetlen nemzeti tragédia lett. Az 1945 utáni békekötés ugyan megerősítette az előző szigorú előírásait, az ország számára viszont azt ígérte, hogy teljes körűvé válhat a társadalom demokratikus átalakítása a szabadság jegyében. 1944–1945 történelmi fordulópontja mindenki számára egyértelművé tette, hogy a régi Magyarország helyett a romokon egy másik fog felépülni, amelynek nem lesznek másod- vagy harmadrendű állampolgárai. S az elsőprős többség úgy gondolta – amint ezt 1945 végén az első szabad választások be is bizonyították –, hogy a demokrácia többpártrendszerrel jelent. Bár 1945 tavaszán romokban hevert az ország, kifosztva, éhezve, halálos áldozatok tömegével, régi és újabb veszedelmekkel fenyegetve, mint a külföldre menekülés, a kitelepítés, a lakosságcsere, a hadifogság, a málenkij robot, végül is az egész ország azt érezhette, hogy eljött a felszabadulás, azaz vége lett a német megszállásnak. Az csak később tudatosodhatott, hogy a szovjet hadsereg is megszállóként rendezkedett be hosszú évtizedekre.

1945 tavaszán, kora nyarán sokan úgy látták, főleg a szétbombázott fővárosban, hogy az egy emberöltő múlva is romos lesz. Szerencsére az ellenkezője bizonyosodott be. Az ország újjá tudott épülni, megindulhatott, egyre normálisabbá válhatott az élet, és ebben az egész magyar nép döntő szerepet játszott. Nem az egyik vagy másik párt, hanem mindenki. Nem a kommunista pártnak volt köszönhető a földosztás, az újjáépítés, a gazdaság stabilizálása, hanem mindannyiunknak.

Az is nagyon tanulságos és figyelemre méltó, hogy még ott voltak Buda egyes területein a német csapatok, de már megindult a szellemi élet – Pest január 18-án, Buda február 13-án szabadult fel. Ottlik Géza visszaemlékezése szerint már a *Nyugat* újraindításáról beszélgettek: „Csak arról volt némi vita, hogy beszámítsuk-e a három »álneves« *Magyar Csillag*-évet, s ne harmincötödik, hanem harmincnyolcadik évfolyamként induljunk. Mi emellett érveltünk, Németh László szintén, Illyés Gyula habozott. Ő már ugyanis átadja Örleynek, nekünk, fiataloknak a szerkesztést, öreg hozzá, mondta. Nem tudtuk még ott Budán, hogy Örley meghalt, Babits jogutódja, örököse Illyés volt, a technikai szerkesztő – mindig is – Gellért Oszkár, és persze Schöpfunglinterveztük mindnyájunk fölél” (Ottlik Géza: *A másik Magyarország. Kortárs*, 1981. június). 1945 kezdetén az ideiglenes budai polgármester jóváhagyta a mintegy tucatnyi fiatal irodalmár beadványát. „Mire átjutottunk Pestre, március lett. Egy súlyos tévedésünk rögtön kiderült. Az Andrassy úton találkoztam Gellért Oszkárrel. *Nyugat*?! Félrevont és szigorúan, atyai jóakarattal sziszegte a fülemben: »Belépni! Petőfi-kör!« Nem értettem. Hová? Miért? És miért kell? Legyintett, ott hagyott. Hülye kérdésekre nem válaszol. Csak később tudtam meg, hogy ez volt az első »írószövetség«-féléje a nekünk akkor teljesen ismeretlen, ma pedig már szerencsésen elfelejtett, hírhedt neveknek. Gellért szerkesztésére így hát nem számíthatunk. Illyéstől sem kaptuk meg a vezércikket az első számhoz...”

Mint ismeretes, 1944 decemberében megalakult Debrecenben egy demokratikus kormány, s átmenetileg, április 10-ig Debrecen vált az ország fővárosává. Itt jelenik meg

– egy évnyi szünet után – a legelső új folyóirat, a *Magyarok*, melynek címét Juhász Géza javasolta. A lap a *Nyugat* és a *Magyar Csillag* szellemiségének folytatására vállalkozott. Elkerülhetetlen a kérdés: vajon miért kapott ez a törekvés új címet? Debrecenben talán nem is gondoltak a *Nyugat* cím szerinti feltámasztására, feltehetően joguk sem lett volna hozzá, elsősorban Illyés beleegyezése nélkül.

A *Nyugatot* megszűnéséig szerkesztő Gellért Oszkár 1945-ben arra emlékezett, hogy Illyés magával vitte őt, hogy lapengedélyt kérjenek a Miniszterelnökségen. Gellért nem ment be az államtitkárhoz, de azt közli, hogy az engedélyt Illyés nem kapta meg. Gellért Oszkár emlékezése azt nem említi, hogy a kérés a *Nyugatra* vonatkozott volna, de az is okkal feltételezhető. Annyit tesz hozzá, hogy körülbelül egy év múlva indulhatott el a *Válasz* új évfolyama (Gellért Oszkár: *Levelezésem kortársaimmal*. Budapest, 1955.).

Akárcsak Ottlik, Gellért emlékezésében is helyet kaptak dátum szerint nehezen vagy sehogyan sem pontosítható adatok.

Illyés egyik naplójegyzetében, 1945. április 26-án olvasható egy utalás: „Gellért a *Csillag* ügyében Gergelynél: az főmunkatársi listát ajánl, köztük magát s Gábort is. Csak teljesen függetlenül vállalnám a szerkesztést, nem az Írószövetség nevében” (Illyés Gyula: *Naplójegyzetek. 1929–45*. 355. l.). Ez a megnevezés csak a *Magyar Csillagra* vonatkozhatott, esetleg a *Nyugat* folytatására. (A sokéves szovjet emigrációból hazatérő Gergely Sándor már 1945 tavaszán a szerveződő Írószövetség elnökének tekintette magát.)

1945–46-ban az irodalmi élet szereplőinek többsége arra figyel, hogy mi lesz Illyés Gyula irodalmi és politikai szerepe. Illyés az új nemzetgyűlés képviselője, a Nemzeti Pa-

rasztpárt egyik vezetője lett, a baloldali tábor egyik szövetségese. Kezdetben ezzel együtt sem volt arra lehetősége, hogy folyóiratot alapítson. Jellemző adalék ehhez az ő 1946. február 23-iki naplóbejegyzése: „Február 23. Sárközi Márta, tizenkettőtől szürkületig... Vitája közben Erdeivel. Ő (Erdei) fogja szerkeszteni a *Válasz*-t! »Megmondhatod Illyésnek...« stb. Mintha én akarnám szerkeszteni! Így egyikőnk se fogja. Ő azért, mert ember híján nem tudja. Én meg emiatt a kijelentése miatt. (Mely felment a jóra való restség bűne alól.)” (Illyés Gyula: *Naplójegyzetek. 1946–1960.* 1987. 34. l.)

Illyésnek közben Németh Lászlót, Szabó Lőrincet s más írókat is védenie kellett azoktól a támadásoktól, amelyek a polgári radikálisok, a szociáldemokraták s a kommunisták részéről is érték a népi írói tábor egy részét. 1946 tavaszától Illyés sorra mondott le politikai tisztségeiről, s okkal feltételezhető, hogy az 1934–38 közötti *Válasz* újraindításával arra törekedett, hogy ha nem is a *Nyugat*-tábornak, de legalább a népi írók táborának és a hozzájuk közel állóknak szellemi otthonává válhasson a lap.

Hiába csengett össze részben a *Válasz* programja a kommunistákéval, Illyést és lapját már első megjelenésétől kezdve (1946 októberétől) folyamatosan támadták, s a már megjelenő *Újhold* sem tudott vele azonosulni.

A „negyedik nemzedékké” szerveződő, még éppen csak jelentkezgető fiatalok, miután kezdtek belátni, hogy aligha fog újjászületni a *Nyugat*, kevésnek érezhették a *Magyarok* korlátozott publikálási lehetőségeit. A fiatalok viszont – korábban s később is – törekedtek arra, hogy saját folyóiratuk lehessen, még ha ritkább megjelenéssel is. Az *Újhold* legelső száma 1946 júliusában (tehát a *Választ* néhány hónappal megelőzően), a második decemberben jelent meg; a mindössze hét szám két esztendő alatt igencsak korlátozott megjelenési és anyagi lehetőséget teremthetett.

Az *Újhold* első száma (1946. július) aligha keltett volna akkora figyelmet, ha Lukács György nem támadja meg. A Szovjetunióból való hazatérése után Lukács a Magyar Kommunista Párt egyik vezető ideológusa lett, s rá mint a német kultúrán nevelkedett – már akkor is némi hírnevet szerzett –, majd marxistává lett filozófusra átmenetileg komoly szerep várt a hazai értelmiség, a szellemi elit átnevelésében. Lukács ezt a szerepet komolyan vette, s meg volt győződve arról, hogy a társadalmat demokratikussá kell formálni.

Lengyel Balázsék s a társadalom nagy többsége is azt remélte, hogy a békekötés után demokrácia lesz, lényegében polgári demokratikus világ fog kibontakozni. Ebben a szellemben írta meg programcikkét az író.

Miről szól Lengyel Balázs programadó cikke?

A huszonöt éves fiatalember álma a teljesség, s ezt akkor a kortársinak mondható huszadik század kapcsán fogalmazza meg, lényegében csak az 1920 utáni negyedszázaddal foglalkozva. Az ő abszolút mércéje Babits, mindenki csak őhozza képest ítélfhető meg számára. A jelenkor ígézetében szinte teljesen elfeledkezik az 1920 előtti időszakról. Mintha akkor kezdődött volna a történelem, s ez főként azért hiba, mert az 1945 utáni történelmi pillanatokban nem kellett volna teljesen kihagyni Ady Endrét és korát, szellemiségét. Ady mellőzését egy fiatal irodalmár egyoldalúságának, egyfelé figyelő irányzatosságának tekinthetjük. Ám a kommunista párt nyilván bűnnek, az *Újhold* bűnének tarthatta.

Egy induló folyóirat békésebb körülmények között természetesen lehet irányzatos, kitűzheti a saját zászlaját, de akkor sem lett volna célszerű szinte minden számba vehető kortársról kiemelni azt, hogy mik a hibái, korlátai, miért nem tökéletes. A korlátozottságot persze önmagukra, a pályakezdő negyedik nemzedékre is vonatkoztatta Lengyel Balázs. S ennek kapcsán már nem kritikusként, hanem irodalomtörténészként kezdett ítéletet mondani, például így: „A második nemzedék visszaüzetett a teljességtől a részletig: Európából a valóságosabb magyar talajig, egyes tagjaiban ahhoz a hagyományig, amely óvatos távolságot tart a nyugati világtól.” (*Újhold*, 1946. július. In Lengyel Ba-

láz: *Babits után*, 2. l.) Szerinte a líra „az egésztől a részletig” jutott el. Például „Illyés Gyula széles látókörű műveltsége ellenére témáiban hozzátapadt gyerekkora népi emlékeihez, a nép bajához és jajához, mindig *ugyanazt* érlelve verssé, prózává; s egyedül a tárgy megragadásának változataival leplezte az egyhangúságot.” ... „József Attila elnyúlt tapogatózás után egy időre a proletáriátus gondolkörének egyenruháját öltötte fel, a részlet nehezen tűrt fegyelmébe szorítva be szellemét...” (Lengyel Balázs i. m. 2. l.). Aki ezeket a rövid mondatokat elolvasta, aligha kapott kedvet ahhoz, hogy kézbe vegye köteteket. De ugyanez vonatkozott Szabó Lőrincre is. Kosztolányi és epikája dicséretet kapott, bár megszorítással, lírája viszont mintha nem is létezett volna 1919 után. Igaz, később az ő neve is a nagy nemzedék kapcsán kap említést. Ekkor alighanem még kevésbé lehetett felismerni, hogy Kosztolányi kései lírája sok szempontból izgalmasabb, mint Babitsé, főként a nyugat-európai tendenciákra is figyelve, de az tény, hogy Babits szemléletét egy fokkal inkább elfogadhatta volna a kommunista ideológia.

A Babits iránti egyoldalú és teljes körű tiszteletet elismerve is érthetetlen, hogy az 1938 után gyorsan terjedő József Attila-kultusz dacára miért olyannyira fanyalgó részéről József Attila fogadtatása. Csak az lehet a magyarázat, hogy még egyikük sem ismerte eléggé ezt a költészetet. 1946 nyarán viszont már érthetően irritálta a kommunistákat, hogy az *Újhold* számára a költő helye a második-harmadik vonalban van. Az újhaldasok József Attilával kapcsolatos fenntartásai hamar szertefoszlottak, gondoljunk csak az újhaldas költők műveire, de a József Attilát elhagyó Babits-követés jelszavával 1948 után lényegében kikergették őket a szépirodalomból, s természetesen az irodalomkritikából is.

A hazai szellemi életben, a politikai publicisztikában 1945 kezdetétől megjelentek a kirekesztő és gyilkos indulatok is, persze ellenkező módon, mint a világháború alatt.

Lukács György természetesen tudta, hogy Babits egyike a század legnagyobb alkotóinak, ám irodalmi ízlése jellegzetesen 19. századi volt. 1919 után a marxizmus jelentősen átformálta világszemléletét, s nemcsak a polgárság társadalomképét, hanem rendjét, osztályát, művészetét is elavultnak tekintette. A polgári szemléletet ő még kulturáltan bírálta, bizakodva a fejlődésben, Horváth Márton viszont már 1945 tavaszán szinte a fasizmus feltámadását vélte felfedezni például Babits vagy Márai Sándor kapcsán. Révai József mellett, vagy inkább mögötte, Horváth Márton volt a legfőbb kulturális ideológiai hatalom, aki már 1945 májusában radikálisan helytelenítette Babits szellemét is: „Babits már nincs köztünk, de a megjelenő egyetlen képes újságban már feltűnt Babits halotti maszkjának fényképe egy rajongó cikk felett”, ... „kínálják magukat a nyugati polgári demokrácia művészetének veteránjai és a »középen«, az egész felett ott lebeg Babits halotti maszkja” (*Babits halotti maszkja*. Szabad Nép, 1945. május 31.).

Tömören kifejezve: a magyar szellemi-irodalmi élet 1945–46-ban abban reménykedett, hogy országunkban ugyan baloldali szellemiséggel átitatott, de polgári demokrácia lesz. Rákosiék azonban tudták, hogy a Szovjetunió milyen feladattal bízta meg őket. Ezt lényegében maga Lukács is tudta, ám ő a nálunk is eltervezett sztálinista diktatúrát a második világháború utáni években demokratikusabbnak gondolta. Igaz, erre legfeljebb 1948-ig volt módja, aztán őt is támadások érték.

Az egyre meghatározóbbá váló kommunista politika 1947 kezdetétől mind agresszívebben követelte az általuk demokráciának tartott felfogás ellenfeleinek szellemi megsemmisítését, jobb esetben reménykedett abban, hogy majd megváltoznak, belátják tévedéseiket, bűneiket. S bizony az *Újhold* szerkesztőinek, szerzőinek körében is voltak olyanok, akik kezdték belátni az egyetlen helyesnek mondott utat. Lengyel Balázsék nyolc hónapos római és párizsi tartózkodása alatt Gyárfás Miklós és Örkény István vette át a tényleges szerkesztést Szabolcsi Miklós közreműködésével. Az utolsó hét szám szemlélete átalakult, részben nyilván a viták hatására is.

Az 1947 októberi szám élén még Lengyel Balázs *Szándék és fantom* című írása állt. Bevezető cikkében sokkal egyértelműbbé tette a lap célkitűzéseit, s végső soron Lukács

Györgynek s más bírálóinak is meg kellett volna érteniük, hogy a folyóirat nem a demokrácia ellen emelt szót a szellemi értékek védelmében. „Az *Újhold* kettős kísérlet: egyrészt önmagunk, egy nemzedéki szólam kialakítására, másrészt tapogatózó lépés egy eljövendő tágasabb otthon küszöbén.” Lengyel Balázs jó szándékú magyarázata részben érthető volt. Hisz nemcsak maga Lukács György értette félre a fiatalokat, hanem a lap beköszöntő írása is okot adott a bírálatra: a fiatalok egyetlen, szinte abszolút mércének tekintették Babits életművét. Ebben a második Újhold-értelmezésben Ady és Babits az abszolút csúcspont, a „tartalmi teljesség”, s ehhez képest finomította Lengyel korábbi bírálatát: „...ha óriás területet nyitott is például Illyés a lírában a nép ügyének állandó számon-kérésével, nemzeti lelkiismeretté magasztosult önvizsgálataival, mégsem ad olyan teljes képet, olyan mindenre rezdülő tükrözést a világról, mint Ady és Babits, vagy műve csúcsein József Attila” (i. m. 83. l.). Ez a három szó József Attiláról már befogadó értelmű, de továbbra is korlátozó volt Babitshoz viszonyítva.

A továbbiakban Lengyel Balázs a lap legújabb számával bizonyítja: Szabó Magda, Gyárfás Miklós, Darázs Endre, Nemes Nagy Ágnes, Karinthy Ferenc, Mándy Iván írásai-ikkal tanúsítják, hogy ők korántsem zárkóznak el a valóságtól.

Lengyel Balázs reménykedése a szellemi élet békés és teremtmő együttműködéséről nem valósulhatott meg. Ezzel ellentétes és sokkal erősebb fordulat várt a magyar demokráciára. Se polgári, se népi demokratikus, se nyugati típusú szocializmus nem jöhetett létre, mert a totálissá váló diktatúra elfojtott minden más utat.

Az *Újhold* utolsó, 1948. február–májusi jelzéssel ellátott száma nem búcsúzás volt, hanem kényszerű megszűnés. A lap nem kapott semmi támogatást, helyette folyamatosan támadták. Lengyel Balázs és felesége, Nemes Nagy Ágnes 1948 nyarán tért vissza római és párizsi tanulmányútjáról, addigra teljesen megváltozott a politikai helyzet és az irodalmi légkör. Lengyel Balázs 1948. február–áprilisi dátummal látta el Párizsban írt *Mai magyar líra* című könyvét. Ezen széles horizonton mutatta be Ady Endréig visszanyúlva és a legfiatalabbakat is megemlítve azt az irodalmi tablót, amelyen Babits és József Attila egyaránt figyelmes elemzést kapott. A szerző nem egy fiatal nemzedéket kívánt a középpontba állítani, hanem az egész magyar költészetet tekintette át Adytól 1948 jelenkoráig.

Hiába vált a változó korra is jobban figyelővé a szerző, hiába mutatott némi kompromisszumkészséget, a bírálók ezt a könyvét is kiátkozták, bemutattva, hogy írójuk „miként tévedt süppedékes talajra, miként jutott légiüres térbe” (Szabolcsi Miklós), s azt remélve, hogy a szerző „politikailag évekre kompromittálja magát” (Bóka László).

1949 őszéig Lengyel Balázsék abban reménykedtek, hogy látszólagos engedményekkel megmaradhatnak írónak az *Újhold* megszűnése után is. Akkor rá kellett jönniük arra, hogy a már egyetlen párt a teljes azonosulást várja el az irodalmi nyilvánosságtól, s legfeljebb mellékszereplőként, műfordítóként, ifjúsági íróként létezhetnek tovább.

POMOGÁTS BÉLA

A Nyugat örökösei

Nemes Nagy Ágnesről és Lengyel Balázsról

A mögöttünk maradt három-négy évtizedben már senki sem vitatta, hogy a modern (huszadik századi) magyar irodalom elsőrendűen fontos műhelye a Nyugat volt: az Ady Endre és Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád, Móricz Zsigmond és Krúdy Gyula nevével minősített irodalmi folyóirat. A „nagy nemzedéknek” természetesen voltak örökösei is, olyanok, mint Illyés Gyula és József Attila, Radnóti Miklós és Weöres Sándor: a „második” és a „harmadik nemzedék”. Majd a negyvenes években érkezett meg a modern magyar irodalom „negyedik nemzedéke”: ez azonban már nem a Nyugat körül gyülekezett, hiszen a nevezetes irodalmi műhelynek 1941 augusztusában (Babits Mihály halála után) meg kellett szűnnie, hanem a világháború után az akkori idők egyik nevezetes irodalmi műhelye: az *Újhold* körül. Ezt az igen rövid életű (1946 júliusától 1948 májusáig működő) folyóiratot Lengyel Balázs szerkesztette, és többek között Nemes Nagy Ágnes, Mándy Iván, Szabó Magda, Hubay Miklós, Karinthy Ferenc, Somlyó György voltak a munkatársai. Tevékenységének alig két esztendeje is elég volt ahhoz, hogy a huszadik századi irodalom legnemesebb és legértékesebb műhelyei között tartsuk számon.

Az a két író, akiről a következőkben szólni szeretnék, Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs maguk is a Nyugat-hagyomány folytatói és örökösei voltak, ahogy több alkalommal beszéltek erről; mindenekelőtt annak a hagyománynak a követői, amelynek Babits Mihály a meghatározó alakja. Ez a tradíció a magyarság és az európaiság egybeforrott és egymást kiegészítő szellemiségét képviselte. Mindig abban a meggyőződésben, hogy magyarság és európaiság mint kulturális és morális minőség, ennek a minőségnek a létrehozója a legszorosabban összetartozik. Olyan korszakban, mint a két világháború és a trianoni országvesztés, az először jobboldali, majd baloldali zsarnokság tapasztalatával képviselték és hirdették ezt az eszmeiséget, szembefordulva a körülöttük regnáló hatalom humán- és kultúraellenes gondolkodásával és gyakorlatával. A Nyugat kulturális és morális örökségének életben tartása és képviselete nemegyszer áldozatokat követelt. El kellett utasítani a hatalom által kínált karrier előnyeit, mi több, voltak esztendőik, így 1949 és 1953 között, midőn csak arra adódott lehetőségük, hogy „az íróasztal fiókjának” dolgozzanak. Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs írásai hosszú éveken át nem jelenhettek meg, sőt utóbbi az ötvenhatos forradalom után egy időre letartóztatásba is került. Hogy azután, az idők változásával, a zsarnokság fellazulásával méltósággal állhassanak a kulturális élet színe elé; nem engedtek a kényszerítéseknek, ki tudtak tartani a magyar irodalom nemes hagyományait: a szabadság eszméje, a kultúra függetlenségének ideálja, a művészi minőség igényessége mellett.

Mint már jócskán idős korba érkezett irodalomtörténet-író, jó érzéssel és persze büszkeséggel gondolok vissza arra, hogy annak idején mint kezdő tanulmányíró Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs a barátságába fogadott (ahogy akkoriban Illyés Gyula, Déry Tibor, Jékely Zoltán, Sőtér István, Ottlik Géza, Mészöly Miklós, Sütő András, Nagy László és Juhász Ferenc is). 1968-ban írtam egy összegző igényű tanulmányt Nemes Nagy Ágnes költői munkásságáról: ez, tekintettel arra, hogy az ötvenhatos forradalom után internálótáborba kerültem, és ez idehaza bizony igencsak megnehezítette publikálási lehetőségeimet, a nevezetes párizsi emigrációs folyóiratban, a *Magyar Műhely*-ben kapott megjelenési lehetőséget. Néhány hét múlva csöngött a telefon és megszólalt Ne-

mes Nagy Ágnes, aki addig természetesen semmit sem tudott rólam, elismerően nyilatkozott írásomról, és közölte, hogy találkozni szeretne velem. Így kerültem személyes kapcsolatba a költővel és mellette Lengyel Balázssal, aki akkor Nemes Nagy Ágnes házastársa volt. Ma is úgy emlékezem vissza erre a telefonbeszélgetésre, majd a személyes találkozóra, mint egy irodalmi „lovaggá ütés” ünnepi szertartására.

Valóban, annak köszönhettem azt, hogy az irodalomtörténeti pálya megnyílt előttem, hogy néhány esztendő leforgása alatt Illyés Gyula és Déry Tibor, Weöres Sándor és Jékely Zoltán, Pilinszky János és Mándy Iván, Nagy László és Juhász Ferenc és persze Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs jóindulattal fogadott. Most is kegyelettel őrzöm leveleiket, beszélgetéseink emlékét – számomra ők adtak erőt és kedvet ahhoz, hogy hosszú időn keresztül (most már vagy hat évtizede) szolgáljam nemzeti irodalmunk értékeit. Az a két portrévázlat, amely ennek a tanulmánynak a keretei között kapott helyet, az ő kettejük, Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs munkásságát tekinti át: két irodalomkritikai vázlat, amelynek a magam részéről személyes értelme van.

Nemes Nagy Ágnes

A költők, közöttük klasszikus és modern magyar költők meggyőződése szerint a költészetnek, mondhatnám így is: a versnek és a versírásnak az emberi lélek, az emberi közösség és mindezen túl a történelem, sőt a világmindenség rendjének alakításán, mi több, létrehozásán kell munkálkodnia. A magyar „ars poetica”-hagyomány igen sok

képviselőjét idézhetném fel, de meglepszem most József Attila nem egyszer citált axiómájával: ez az *Irodalom és szocializmus* című, *Művészetbölcseleti alapelemek* alcímű 1930-ban tartott előadásában hangzott el. Nos, a költő itt a következőt jelenti ki: „szükséges, hogy vers írassék, különben meggömbülne a világ gyémánttengelye”. Valójában minden magyar költő, ha csak huszadik századi irodalmunkra gondolok: Ady Endrétől és Babits Mihálytól Illyés Gyuláig és Radnóti Miklósig, Weöres Sándortól és Pilinszky Jánostól Nagy Lászlóig és Juhász Ferencig a költészetnek ezt a transzcendenciáját vallotta, és természetesen ennek az egyszerre régi és modern meggyőződésnek a nyomán végezte munkáját Nemes Nagy Ágnes is.

Nem egy alkalommal beszélt arról, hogy a világban a költészetnek kell(ene) értelmes szellemi és erkölcsi rendet teremtenie, következésképp az ő nemegyszer sokak által méltatott intellektualizmusa nem bölcseleti eszmék megszólaltatását jelentette, nem gondolati kategóriák kialakítására törekedett, hanem állandó eszmélkedésre, amelyet a személyiség benső világából érkező késztetések vagy éppen indulatok mozgatnak. Az ő verse nem pusztán gondolatokat közvetített, ez, mint mondta, az esszé feladata, hanem a gondolkodás szenvedélyét rögzítette képekbe, látomásokba és mítoszokba. Az intellektuális költészet feladatát az eszmélet képviselésében látta, a fogalom József Attila-értelmében, miként azt a neves költőtárs *Eszmélet* című versének elemzésében kifejtette. Szeretném idézni Nemes Nagy Ágnesnek a József Attila-versről írott sorait: „József Attilának szinte teljes motívumkincse felsorakozik az *Eszmélet*ben, s olyan élesen, olyan vésetten, olyan szentenciózusan, mint egy kőtáblára váró citátumgyűjteményben. Ide emeli be – végleges helyére – például a másutt is használt, nagy mottóversszakot: »Akár egy halom hasított fa, / hever egymáson a világ« – de itt van a rend és a szabadság mindig visszatérő világnézeti motívuma is, a kint és bent kísértő ellentéte, a külvárosi táj és a gyermekkor, a lenge természet és a vaskos falusi emlék, a lidércesen visszhangzó pályaudvarkép, s itt van a felnőttég és a halál. Majdnem teljes körkép ez; az eszmélkedő körülhordozza a szemét saját égtájain.”

Ilyen megfontolások és hagyományok nyomán kapott Nemes Nagy Ágnesnél a költői mesterség mintegy felfedező és értelmező szerepet. A költői megfogalmazás nála azoknak a rejtjeleknek a megfejtésével azonos, amelyeket a modern világ és az emberi lélek feltáratlan mélysége vagy éppen az ember és a kozmosz szembesítése kínál a kor gondolkodóinak. Titkok megfejtése, ismeretlen valóságok megnevezése: ennyi a mesterség. A bibliai mítosz szerint Ádám első dolga volt, hogy nevet adjon a Paradicsom állatainak. Az értelem egyik legfőbb feladata mindig ez marad: nevet kell adni az ismeretlennek, el kell különíteni, a megismerés fényébe kell vonni a lét kusza ábráit, folytonosan változó és alakuló jelenségeit. A tudomány meghatározásokkal és képletekkel végzi el ezt a feladatot, a költészet képekkel, látomásokkal és mítoszokkal.

Nemes Nagy Ágnes tudatosan vállalta a költészetnek ezt a küldetését. Egyik nyilatkozatában így beszélt: „Ma nagyjából azt hisszük, hogy a költészet a tudatosítás egyik eszköze. Minduntalan a tudat homályos részeivel foglalkozunk, hogy megnevezhessük azt, ami eddig névtelen volt. Ez pedig nem könnyű dolog, sem költőnek, sem olvasónak. Hadd idézzem Rilket: »Határainkon megvetjük a lábunk, s a Névtelent magunkhoz tépjük át.« Legalább egy hajszállal szélesíteni az érzelmi megismerés körét: ezt véljük a költő feladatának.” Ezzel a feladattal birkóznak az ő versei is. Látszólagos elvontságukat az okozza, hogy eddig névtelen érzések, még inkább sejtések kifejezései. Az eddig meg nem nevezett és most versbe fogott mozzanatok viszont csupán érzelmi úton, a képzelet és a sejtések útján vehetők birtokba; azaz a versolvasó nem redukálhatja a művek struktúrájában munkáló élményt valamely szótári fogalomra. Ha azt akarnók közölni, hogy miféle emberi érzések vagy sejtelmek öltenek testet e versekben, nem válaszolhatnánk kész fogalmainkkal: az egész verset kellene válaszként elmondanunk.

Nemes Nagy Ágnes megnevezhetetlen sejtéseinket akarta az eszmélkedés értelmező rendjébe vonni. Talán nem lebecsülendő jellemvonása, hogy e hivatásra nem a választottak próféta-önérzetével készült, hanem a gondolkodó ember kételyeivel. Az, hogy az emésztő küzdelmet mégis vállalta, arról árulkodott, hogy valamiféle közhasznú eredményre is számot tartott. A mesterség az ő számára nemcsak heroikus, egyszersmind kétségekkel kísért vállalkozás volt, nem pusztán értékek kinyilvánításának lehetősége és esetleg drámája, hanem közhasznú eredmények megszerzésének eszköze is. Nemes Nagy Ágnes mindig szemérmesen palástolt, mégis nyilvánvaló közösségi hivatástudattal dolgozott. Műveitől erkölcsi hasznot várt, következőképp az ismeretlen megértésének igényét, a világosság és a rend vágyát, az igazság és az értelem eszményeit akarta közvetíteni. Noha tudta, hogy – miként ő maga mondotta – „a vers hatása többnyire rejtettebb és hosszú távú, mint a retardált gyógyszereké”.

A jelenségek és tapasztalatok értelmezésének költői igénye általában a versformálás elvonatkoztatató módszerére utal. Így van ez Nemes Nagy Ágnes esetében is: ahogyan elkerülte az életrajzi mondanivalót, az empirikus élményeket, úgy vetette el a leírást, a szemléletességre törekvő képalkotást. Módszere az absztrakció, vagyis nem a natúrát követte, nem eseményekről számolt be, nem látnivalókat, kulturális élményeket idézett fel. Metaforáinak komplex szerkezetében emberi állapotokat, gondolati felismeréseket vagy küzdelmeket akart érzékletessé tenni. Tapasztalásai és megfigyelései nem közvetlenül ömlöttek a versbe, hanem mintegy elraktározódtak az emlékezetben, s a mondanivaló (a költői üzenet) „hívására” álltak arra a helyre, amelyet a gondolat minél érzékibb megjelenítésének igénye számukra kijelölt. A valamikor látott és megőrzött jelenségek, mozdulatok, színek sorra elnyerték jelentésüket.

Nemes Nagy Ágnes költészetében igen nagy szerepe van az érzéki valóságnak, a megfigyelésnek, a konkrét dolgok láttatásának, ezek a konkrétumok azonban mindig valamilyen magasabb összefüggésrendszer részei lesznek, és a költői alkotásban alakot öltő szemlélet rendre eltávolodik a megfigyeléstől, a konkrétumok kutatásától. A konkrét élménytől és képstruktúráktól való eltávolodás oka a kifejezni szándékolt lelkiállapot, a gondolat vagy az érzelem bonyolultsága. „A modern vers – mondta Nemes Nagy Ágnes egy nyilatkozatában – általában bonyolult, mert bonyolult dolgokat akar tisztázni. A mai költészet homálya voltaképpen világosság-igény.” E bonyolultság, pontosabban elvontság okozza azt, hogy a vers mindinkább elszakad a látványtól a látomás és a mítosz irányába.

Nemes Nagy Ágnes versei látomásosak, a vizionárius elemek háttérében azonban ott vannak a megfigyelések, szervezetiük a rendező-teremtő képzelet munkája nyomán születik. E képzelet olykor csak éppen átalakít, egy elemet mozgat meg, egy színt tesz farkóbbá vagy élénkebbé. A rajzból mégis rendkívüli evokatív erőt sugárzó szimbólum lesz. Ilyen például az *Eszmélet* pontosan szerkesztett virág-metaforája, a kiüresedő, sorvadó eszmélet eme döbbenetes ábrája. Idézem a költemény szövegét: „Nincs mód a tetterre. Vágyam: gondolat, / s a gondolattól visszaránt a kín, / hisz romlást csíráz minden pillanat, / s mint virágról, szirmonként hullanak / rólam eszméim, hajam, ujjaim. / Leprás virág. Nem születtem betegnek, / de ízénként kikezd a rothadás. / Hogy mondjam el? Elém mégsem feledhet, / és a nevetlen, titkos gyökereknek / raja erősebb, mélyebb földbe ás. / Lehull a húsos, langy szirmonlevél, / lehullik mind, mi édes és esendő, / kóró-szikáran él a vágy, de él, / s tövig lenyírt eszemben újrakél / út, emlék, erkölcs: irthatatlan erdő.”

Máskor teljesen átformálja, látomássá emeli a valóság elemeit, különösen a *Napforduló* című kötet verseiben, melyek mintegy külön kozmoszt, saját világot teremtenek: növényekkel, éggel, emberekkel. A látomás arra való, hogy az elemek elrendezése, megtoldása vagy eddig ismeretlen távlatba állítása révén a költő névtelenül létező állapotokat vagy fogalmakat jeleníthessen meg, hozzon érzékletes közelbe. Ugyanezt a feladatot látja el a mítosz. A mítoszt mindig különös asszociációs mező veszi körül. Nemes Nagy

Ágnes ezt az asszociációs lehetőséget használta ki, vagyis nemcsak a vers fogalmi és metaforikus rétegeinek, hanem a mítoszban rejlő hagyományos és közismert tartalmaknak is információs szerepet adott. Így sokkal bonyolultabb, rejtettebb mondanivalók voltak közölhetők, a mítosz asszociációs környezete felerősítette a vers információs és evokatív lehetőségeit. „A mítosz – hangoztatta maga a költő – énelőttem csak hangszekrénye a mai dallamnak. Régi tömlő új borral. Asszociációink egyik rétege.”

Nemes Nagy Ágnes mitikus költészete valójában a huszadik századi (modern) ember keserves tapasztalataival veszi fel a küzdelmet. Jellegzetesen korunkbeli, huszadik századi személyes drámát élt át: az ember eltávolodását önmagától, világtól, elidegenülését eszményeitől, egyszersmind azt a küzdelmet, amelyet ezzel az idegenséggel folytat identitásának visszaszerzéséért. A magány, a szorongás, a létezés képtelenségének érzése okozzák a személyiség benső válságait. Az eszmények újjáépülése, az értelem bizalma, a mesterség szikár erkölce alapozza meg és vezérli a küzdelmet: a küzdő ember győzelmeit. Nemes Nagy Ágnes verseinek az ad különös értéket, hogy bennük mintegy e dráma katarziszát figyelhetjük meg. Az idegenség érzése, a kiűzöttség, az „idevetettség” szorongató bizonytalansága itt oldódik fel igazán. Mintha személyiség és sors, ember és kozmosz konfliktusa most rendeződne át valóban harmóniává. Nemes Nagy Ágnes korábban vállalások és elutasítások bonyolult ritmusában élt: hol idegennek érezte magát, hol illetékesnek, hol elfogadta az emberi állapot adottságait, hol föllázadt ellenük. Végül azonban feloldódtak tragikus konfliktusai, helyzetét és sorsát békével, méltósággal viselte el. Ezt a békét és méltóságot mindenekelőtt a munkának, a mesterségnek köszönhette.

A költészetnek tehát, amely egyszerre terhelte meg hatalmas felelősséggel, és adott nélkülözhetetlen támaszt ezeknek a terheknek az elviselésére. Egyszerre jelentett kötöttséget és szabadságot: az eszmélkedés küzdelmeinek folytonos terhét, és azt a hihetetlen biztonságtudatot, amelyet e küzdelmekben megszerzett erkölcsi katharzis adott. Ennek a kettős érzésnek a költői metaforája az 1967-ben megjelent *Napforduló* című kötetben olvasható *Madár* című rövid, mindössze három strófába szedett tizenkét soros költemény. Metaforája a költői felelősségvállalásnak és az így megszerezhető katharzisknak, rövidebben szólva: metaforája magának a költészetnek. A „madár” képzetének ősi és kiterjedt metaforikus jelentésköre van. A Jean Chevalier és Alain Gheerbrant által összeállított *Dictionnaire des symboles* című 1969-ben Párizsban megjelent négykötetes gyűjtemény a régi keleti vallások mitológiájától kezdve a primitív kultúrák hiedelmein és az ezoterikus tradíciókon keresztül a nyugati irodalomig bezárólag ad képet a „madárnak” mint metaforának a jelentésváltozatairól, ezek árnyalatairól. A „madár” ezek szerint minden kultúrában és hagyományban a transzcendenciával kapcsolatba kerülő emberi lélekre és alkotó szellemre (ezen belül a költészetre) utal. Hans Biedermann magyarul is közreadott 1969-es *Szimbólumlexikon* című munkájában ugyancsak arról olvashatunk, hogy a „madár” az emberi lélek vagy éppen az angyalok jelképeként kapott igen kiterjedt szerepet hosszú évezredek mitológiájában, irodalmában és művészetében.

Nemes Nagy Ágnes „madara”, ezt a költemény személyessége félreérthetetlenül jelzi, az alkotó tehetség, azaz a költészet szimbóluma. Ennek a jelképnek mitikus, egyszersmind drámai karaktere van, minthogy az alkotó szellem nem csupán áldást, hanem sokszor elviselhetetlennek tetsző terhet is jelent. „Egy madár ül a vállamon – indul a vers szövege –, ki együtt született velem. / Már oly nagy, már olyan nehéz, / hogy minden léptem gyötrellem.” Az alkotó szellem, vagyis maga a költészet mind súlyosabb felelősséggel, következésképp súlyos terhek viselésével, gyötrelmekkel jár együtt: „Súly, súly, súly rajtam, bénaság, / ellőkném, rámakaszkodik, / mint egy tölgyfa a gyökerét, / vállamba vájja karmait.”

A vers belső drámaiságát a fokozódó lelki terhelés és gyötrellem képei érzékeltetik, a költő személye ebben a folyamatban inkább passzív, valójában mindinkább kiszolgáltat-

tott. Végül egy logikai paradoxonban oldja fel helyzetének drámai voltát, ez a paradoxon hordozza a katharsis mozzanatát: „Hallom, fülemnél ott dobog / irtózatossá madár-szíve. / Ha elröpülne egy napon, / most már eldőlnék nélküle.” A „madár” metaforája arra utal, hogy a költészet iszonyú szellemi felelősséget és megterhelést, ugyanakkor megtartó és felszabadító erőt jelent: az élet és az alkotás egymást kölcsönösen feltételezi, és a költészet mítosza Nemes Nagy Ágnes sorsának végső értelmét adja. A költészet fogalma ebben a személyes és filozofikus értelmezésben kap hagyományos, ugyanakkor időszerű tartalmat – egy valójában költészetellenes és költészet nélküli korban, amely mintha fokozatosan fosztaná meg szakrális küldetésétől a kultúrát. Éppen ez a megfosztottság, ez a kiüresedés igazolja azt, hogy az emberi lény számára, ha valóban emberi lény kíván maradni a fogalom filozófiai, teológiai és kultúrtörténeti értelmében, a szakralitás nem nélkülözhető. Költészet és szakralitás nélkül ugyanis (hogy visszatérjek József Attilához) „meggörbül a világ gyémánttengelye”.

Lengyel Balázs

Van Lengyel Balásznak egy kötetben csak évtizedek múltán publikált, ámde mindig idézett és egy időben hevesen vitatott frása, a címe: *Babits után* – ezzel indult 1946-ban az Újhold című folyóirat első évfolyama. „Művészet csak akkor maradhat fenn – szögezte le ebben mintegy a babitsi gondolatokat visszhangozva –, ha a legmagasabb igényeket

támaszthatja önmagával szemben. Íróra, irodalomra nézve sem lehet más érvényességet elismerni.” A művészi igényességnek ezt a magasra emelt mércéjét akkor elsodorták a heves viták, még inkább a pár esztendő múltán hivatalba lépő kommunista irodalom-politikai terror, hogy aztán ismét kiderüljön: művészi igényesség nélkül nem képzelhető el sem irodalom, sem irodalompolitika.

Ennek a szigorú igényességet mutató szellemiségnek a példaképe volt Lengyel Balázs számára Babits Mihály, aki a maga bölcselői fellépésével vagy ennek ellenére ugyancsak a „kurucos” függetlenség hősie képviselője volt. Talán elég ebben a tekintetben, ha nem pusztán költészetére hivatkozom, hanem értekező prózájára is, például a Szekfű Gyula által szerkesztett *Mi a magyar?* című kötet számára írott *A magyar jellemről* című tanulmányára. Lengyel Balázs egész irodalomkritikusi és szerkesztői pályafutása során ennek a Babits Mihály örökségként magára vállalt szellemi függetlenségnek és a magasra emelt igényességnek a képviselője, védelmezője volt. Mi több, kritikusi munkásságának – felkészültségén és elemzőképességén túl – éppen a művészi igényesség szellemi és erkölcsi válságoknak is ellenálló kontinuitása adta meg igazi szerepét és érdemét. Mindennek – korántsem véletlenül – a Babits szellemi örökségéhez ragaszkodó hűség lehet a legfőbb magyarázata. *Egy magatartás története* című kötete annak idején éppen ezért indokoltan indult olyan visszatekintéssel, amely Babits egyéniségéhez és életművéhez fűződő személyes élményeit idézte fel. Kezdve azon, hogy 1928-ban, tízesztendőskorában miként került kezébe a költő frissen megjelent gyűjteményes kötete, folytatva azzal, hogy leánytestvére még gimnazistaként megrendelte a Nyugatot, végül a személyes találkozások ma is eleven, mondhatnám így is: sorsot alakító emlékeivel.

A Babits szellemi öröksége iránt érzett ragaszkodás nemcsak a hűség iskolája volt, hanem az irodalomértésé, az irodalmi etikáé is, minthogy Lengyel Balázs és nemzedéke számára éppen Babits fogalmazta meg az irodalom küldetését, illetve e küldetés elvégzésének erkölcsi törvényeit. „Fiatalkori érzékenységembe (...) vésődött bele az – olvasom –, amit Babits a filozófia és erkölcs, erkölcs és írói felelősség kérdéskörében hirdetett. (...) azt is (...) hirdette (...), hogy az érdekek és csoportok fölötti, egész emberiségre érvényes erkölcs az írók és az írástudók mintegy hivatásukkal járó problémája.” Az „írástudók felelősségével” járt együtt az irodalom autonómiájának követelménye. „A történelem – ahogy Lengyel Balázsnál olvasom – tanított meg Babits példájára mintegy újjal mutatva az irodalom önállóságának, viszonylagos immanenciájának feltétlen szükségességére, melynek hiánya mintegy automatikusan megsemmisíti az írás erkölcsi talapzatát.”

Ezek a Babits szellemi örökségét követő elvek irányították Lengyel Balázs irodalomszemléletét és gyakorlati kritikai tevékenységét, ezeket képviselte irodalmi életünk vitáiban is. Így Álom egy *kastélyról* című felszólalásában (ezt magam is nagy egyetértéssel hallgattam annak idején), amely a magyar irodalomkritika helyzetéről rendezett 1984-es debreceni eszmecsere alkalmával tett hitet a kritikai tevékenység függetlensége, egyszersmind alkotó felelőssége mellett. Az irodalom ügyének szolgálata öltött alakot Cs. Szabó Lászlóról, Halász Gáborról, Rónay Györgyről, Jékely Zoltánról, Ottlik Gézaról, Mándy Ivánról és másokról rajzolt arcképvázlataiban, illetve *Verseskönyvről verseskönyvre* című emlékezetes kritikai sorozatában, amely rendre számot vetett az újabb magyar költészet alakulásával, gondolkodásával, formateremtő küzdelmeivel. Sok évtizeddel ezelőtt Lengyel Balázs a „Babits utáni” korszak feladatainak kitűzésére tett kísérletet, és valójában egész munkás élete során ezeknek a feladatoknak az elvégzésén fáradozott, Babits Mihály klasszikus szellemi öröksége nyomán állítva követelményeket a jelen irodalma, irodalmi élete elé.

Lengyel Balázs Nyugat-értelmezése – és ez az értelmezés természetesen az Újhold íróinak mint a negyedik Nyugat-generáció képviselőinek a kritikusi fogadtatását is meg-

határozta – mindig a hagyomány és a megújulás egységes követelményrendszerének a kialakításához, megfogalmazásához vezetett. Van ennek a követelményrendszernek egy (mondjuk így) társadalmi, történelmi, eszmei és erkölcsi és van egy esztétikai és poétikai dimenziója. Eszmei és erkölcsi tekintetben Lengyel Balázs egy olyan polgári kultúra szerves rendjét vázolta fel, amely összhangba képes hozni azokat a kulturális stratégiákat, amelyek nálunk általában (a jelen viszonyai között is) egymással szemben próbálják érvényesíteni, sőt kiküzdni lehetőségeiket. A hagyományok fenntartására és az új eszmék, magatartásformák befogadására, illetve a magyarság és az európaiság eszményeinek egyeztetésére gondolok. Valójában a *Nyugatnak* és örököseinek (tehát az Újholdnak) is abban volt (többek között) jelentősége, hogy nemcsak össze tudta egyeztetni, hanem szintézisbe is tudta fogni ezeket a sokszor egymással szembefordított eszméket és értékeket.

Meggyőződésem szerint az a polgári rend és polgári Magyarország, amelynek létrehozása és bemutatása (mert az eredményeket hitelesen és meggyőző erővel be is kell mutatni a nyilvánosság fórumain, mind a nagyvilágban, mind idehaza) az 1989–1990-es politikai változások után történelmi értelemben napirendre került, csakis erre a szintétikus: értékegyesítő országstratégiára épülhet – épülhetett volna – fel. Arra a polgári gondolatra, amely integrálni tudja a hagyományos értékeket, a teljes nemzeti múltat és kultúrát, ugyanakkor be tudja fogadni a nyugati világból érkező, avagy hazai földön született új gondolatokat, eszméket, javaslatokat.

Lengyel Balázs irodalomtörténeti képében talán ezért kapott központi helyet az a Márai Sándor, aki maga is egy történetileg szerves és európai jellegű magyar kultúra stratégiájának hirdetője és kidolgozója volt. Márai polgárságképét szokás mitikusnak és illuzórikusnak minősíteni, mondván, hogy az ő polgári világa, az ő polgári szellemisége voltaképpen idegen volt attól a kelet-európai jellegű magyar pseudopolgárságtól, amely nálunk létezett. Lehet, hogy Márai polgárai viszonylag ritkák voltak, s az ő polgári eszmeiségét nehezen lehetett volna megfeleltetni annak a „létező polgárságnak”, amelyet a magyar történelem felmutatott, eszmei és stratégiai értelemben mindazonáltal Márainak volt igaza, ő rögzítette azokat a közéleti, erkölcsi és lelki normákat, amelyekhez egy európai mintákat követő magyar polgárosulásnak igazodnia kellett volna. Márairól írott tanulmányaiban Lengyel Balázs ezeket a normákat rekonstruálta, rájuk hívta fel a jelen figyelmét, abban a meggyőződésben, hogy a polgár fogalmának nem retorikai, hanem történelmi, közéleti, erkölcsi és lelki jelentése és jelentősége van.

A *Két sorsforduló* címmel 1998-ban közreadott kötet esszéiből előttünk kibontakozó szellemiségnek, mint már utaltam erre, van egy esztétikai és poétikai dimenziója. Ez valójában az az irodalmi, művészi stratégia, amelyet Vas István egykoron (találó módon) „hagyományvédő modernségnek” nevezett. Maga a *Nyugat*, a nevezetes folyóirat valamennyi nemzedéke ennek a „hagyományvédő modernségnek” a jegyében alakította ki a maga esztétikai elveit és poétikai gyakorlatát. Ez az ugyancsak elképzelések és törekvések összegző képviselője, vagyis valamiféle művészi szintézisre irányuló irodalomfelfogás tulajdonképpen az egész huszadik századi magyar kultúrában jelen van, legteljesebben és leginkább tudatosan mégis a *Nyugatban* és annak örököseinél. Midőn Lengyel Balázs ezt a „nyugatos” vonulatot állította modern irodalmunk tengelyébe, valójában az egész évszázad legfontosabb magyar irodalomtörténeti folyamatára hívta fel a figyelmet. Igazából ennek a „hagyományvédő modernségnek” a szellemiségét találjuk meg a *Nyugat* hatását mutató vagy éppen vele nem egyszer vitába kerülő irányzatoknál és íróknál is, mind a népi mozgalomban, mind például az erdélyi irodalomban.

Mi több, a magyar avantgárdban is, amelynek legnagyobb egyéniségéről: Kassák Lajosról, kivált az ő későbbi költészetéről és elbeszélő művészetéről ugyancsak Lengyel Balázs írta az egyik leginkább időtálló összefoglalást. A *Kassák-parabola* című tanul-

mányára gondolok, amely nem könnyű időben: 1958-ban, az irodalom ellen elrendelt politikai megkorlátozások idején tett hitet a két esztendővel korábban a magyar forradalom mellé álló Kassák jelentősége és erkölcsi integritása, egyáltalán: az irodalomban, az írói létben érvényesítendő erkölcsi integritás mellett. (Jól emlékszünk arra, hogy ebben az időben a „hivatalos” irodalomtörténet-írás és kritika részéről milyen méltatlan vádaskodások és minősítések érték Kassákot és a magyar avantgárd mozgalmat.)

Ebben a tanulmányában Lengyel Balázs az avantgárd mesterének egy alig méltott tulajdonságára is felhívta figyelmünket, mégpedig arra, hogy az avantgárd számos képviselőjével ellentétben Kassák világát nem hatotta át a doktriner fanatizmus és a voluntarista kíméletlenség. „A furcsaság – állapítja meg Lengyel Balázs –, hogy a Kassák-versből, az egész életműből csak úgy sugárzik az egészség, a tisztaság, a klasszikus lélek klasszikus építő kedve. A formabontás, az expresszionizmus, a modernség magyar apostola – s ez az egyik nagy tanulsága, ha tetszik, parabolája Kassák életútjának – nem a lélek ziláltságából, beteges elferdüléséből törte szét a világot, zilálta fel a formákat, hozott új kifejezőmódot, hanem az elnyomott, az építésre vágyó munkásember egészségéből, a küszködő, modern ember keserű őszinteségéből.” Az építésnek, építkezésnek ez a lelki készsége, a szellemi küzdelmekben mindig is tanúsított méltányosság: „a klasszikus lélek klasszikus építő kedve” természetes módon jelen van Lengyel Balázs életében és munkásságában is.

A pálya összegzéseként közreadott (imént idézett) esszégyűjtemény záró részeként egy sor írói visszaemlékezés és két interjú olvasható. Lengyel Balázs bennük vetett számot kritikusai pályájával, személyes sorsának bizony nem mindig gondok nélküli alakulásával és azzal a közös történettel, amely nemzedékének, a *Nyugat* örököseinek (az Újhold körül gyülekező tábornak) és valójában az egész magyar irodalomnak jutott. Ezek a visszaemlékezések, kisebb-nagyobb memoártöredékek igen tanulságosan világítják meg az elmúlt évtizedek (az elmúlt száz esztendő) magyar irodalmának törekvéseit, küzdelmeit és megpróbáltatásait. Bemutatnak irodalmi barátságokat és idegen országokban szerzett tapasztalatokat, például a *Két Róma* című visszaemlékezés, amely egy legendás 1948-as római vakáció történetét elevenítette fel, abból a reményekkel átszőtt időből, midőn a magyar irodalom legjobbjai, közöttük Weöres Sándor, Jékely Zoltán, Takáts Gyula, Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs voltak a római Magyar Akadémia vendégei.

Az irodalommal kialakított személyes kapcsolat még a diákevekhez vezet vissza: a Lónyay utcai Református Gimnázium hatodik osztályos (vagyis tizenhat éves) tanulója a család ellenkezésével megküzdve előfizetett a *Nyugatra*, és ettől kezdve az ott érvényesülő szellemiség – elsősorban a Babits által képviselt írástudói erkölcsiség – hatása alá került. „A szokatlan lépés – írja *A Babits-élmény nyomában* című 1983-ban keltezett vissza tekintésében – mindenestre Nyugat-olvasóvá tett. Pontosabban: korán beléptetett egy cinkosságba, melybe később nyilván magamtól is hajlamos lettem volna belépni. Hogy miért volt a Nyugat-olvasók tábora cinkosság? Mások, nálam illetékebbek számtalanszor elmondták már: A jobbak, a többet akarók, a szellemileg kiváló cinkossága volt; ahogyan Ottlik mondja: a másik Magyarország; nemcsak irodalmi bennfentesség, hanem közösség – szellemi, a fasizálódás előretörése idején politikai értelemben is.”

Ez a korai választás, az „éducation sentimentale”-nak az az útja, amelyet a fiatal gimnazista előtt a *Nyugat* megnyitott, meghatározó hatást tett egész későbbi pályára. Lengyel Balázs később, már egyetemi hallgatóként, kapcsolatba került a népi irodalom táborával is, elsősorban Szabó Zoltánnal, akihez személyes barátság fűzte, sőt az 1937-es Márciusi Front idején mozgalmi szerepet is vállalt, például ő lett a Márciusi Front Tizenkét Pontjának „felelős kiadója”, ugyancsak szerepet vállalt a március 15-iki demonstráció szervezésében. A népi tábor ebben az időben egy mind szélesebb körben kibontakozó reformmozgalom része volt, és ebben a reformokat követelő mozgalomban

időnként egymás mellé kerültek egymástól eltérő ideológiai forrásokból táplálkozó csoportok is: így a konzervatív reformerek, a polgári liberálisok, az egyházak körül kibontakozó reformista erők és természetesen a népi írómozgalom. Az már a történelem „cselekvésének” és a háborús helyzet kialakulásának a következménye volt, hogy a különféle reformista csoportok a későbbiekben nem tudtak igazán közös programot, stratégiát és cselekvést kialakítani. (Ennek a közös cselekvésnek a követelménye újult fel az ötvenhatos magyar forradalom napjaiban.)

Lengyel Balázs az idők során több irodalmi táborral is összeköttetésbe került, legfőbb mestere azonban mindig Babits Mihály maradt, és pedig elsősorban annak következtében, hogy életre szóló befolyást gyakorolt rá mindaz, amit mestere a szellem (és az irodalom) autonómiájáról és az írástudók felelősségéről hirdetett. Ez a két eszme vezérelte őt 1945 után az Újhold táborának megszervezésében, majd a kinasztottság évtizedeiben, minthogy a kommunista diktatúra először „kemény”, majd „puha” évtizedeiben sem a szellem autonómiáját, sem az írástudó felelősségét nem lehetett igazán érvényesíteni, illetve először csak „belső emigrációban”, később pedig csak a kulturális élet „peremvidékén” lehetett képviselni.

Mindazonáltal a mellőzés, az elhallgattatás hosszú évei nem fékeztek meg Lengyel Balázs alkotói lendületét: amikor magam ismeretséget kötöttem vele (a hatvanas évek közepén), már ismét irodalmunk vezéregyéniségei közé tartozott, akinek szavára mindig egyik irodalmi tábor és írói nemzedék figyelt. Igazából nemcsak esszéíróként és irodalomkritikusként volt jelen irodalmi életünkben, hanem sikeres „irodalompedagógusként” is. Emlékszem néhány régebbi (több évtizeddel ezelőtt rendezett) tokaji írótáborra, ezeknek ő mindig tekintélyes szószólója volt. Tekintélyét nem csupán szakmai kiválósága és morális emelkedettsége alapozta meg, hanem mindig tapasztalható empátiája és jóindulata is. A szókimondó bátorság és a kritikus szigor mindig a megértés szándékával, az irodalom és az íróársadalom szeretetével párosult. Gondolatainak gazdagsága és eredetisége, ítéleteinek hitelessége és bátorsága mellett Lengyel Balázssra emlékezve erre a szeretetre: az irodalom világában is nélkülözhetetlen személyes szolidaritásra gondolok.

LÁZÁR BALÁZS

Ezüstgaras

Lengyel Balázs emlékére

Mint felizzó Ezüstgaras
kandikált ki a hatalmas,
csillagszú-rágta sötét zsebből
a nap, s vörösen égő szemem
rátapadt gyermekkorom
imbolygó horizontján.
Új kezdet megint, milliárd éve már,
forogva benne annyi pusztulás,
mint a könyvben, mit gyorsan olvastam
sátrunk mélyén a nyári táborban,
s kezdtem eszmélni sorsot,
nyelvet, országot, s hazát.
Hús évre rá aztán váratlan
szemtől-szemben találtam magam
a szerzővel a Bajza utcában,
s eszembe jutott, hogy, mint kisgyerek,
úgy képzeltem: aki már megjelent,
az ugye csak halott személy lehet.
De akkor bizony ő állt előttem ott,
régi látomásom megtestesülése,
s botjára dőlve szerényen bemutatkozott,
majd mosolyogva hívott egy pohár borra.
Balázsok közt aztán elrohant egy óra,
én hallgattam főleg s kérdeztem néha,
inasjelölt a mester szavától beoltva.
Csak azt az órát kaptam, mintha zálogul,
mert nemsokára végtelenbe gurult
tekintetéből az a bizonyos Ezüstgaras,
s mielőtt visszalopná a lét koldusa,
minden Újholdban felszikrázik
ami elveszett s mégis megmaradt.

HERNÁDI MÁRIA

A megszólítás bátorsága

(Nemes Nagy Ágnes két prózaverséről)

Nemes Nagy Ágnes kései verseiben újra felbukkan a korai és a publikálatlan szövegekre jellemző vallomások attitűd: az érett költészet lírai ént kiiktató tárgyias tendenciái után a kései költészet prózakölteményei visszatérnek az egyes szám első személyű megszólalás hagyományos lírai módjához. A kései költészetet fémjelző prózaversék közül *A macskák bátorsága* és az *Istenről* című versekre jellemző ez a beszédmód. Mindkét szöveg az Istenhez fűződő viszony problémáját veti fel – a vallomásosság újraéledését a téma kapcsán megjelenő sajátos érintettség motiválhatja.

A macska Nemes Nagy Ágnes verseiben egyrészt a függetlenség és szuverenitás magatartásformájának megtestesítője, másrészt egy szoborszerűen archaikus és tárgyyszerűen statikus szépség hordozója: „*mint nővény vagy régi szobrok / napsugáros szent berekben*” – olvashatjuk a *Macska* című versben. A függetlenség a lírai én számára azért válik csodálnivaló viselkedésmintává, mert a macska úgy tud független lenni, hogy közben – az emberhez viszonyított kicsinysége és az embernek alárendelődő állapot mivolta okán – kiszolgáltatott is. A szabadság, a fölrendeltekhez való alkalmazkodás megtagadása tehát azért jelent bátorságot, mert a kiszolgáltatottság terében, annak ellenében jön létre. A macska úgy tud szuverén lény maradni, hogy a szuverenitását nem a hatalmával vagy erejével biztosítja, hiszen nem rendelkezik ezekkel. A hatalom és erő fedezete nélkül mer független lenni és a saját törvényei szerint létezni.

Az *utca arányai* és a *Múzeumi séta* című prózakölteményekben a macska a *szükségszerűen* szembeszegülő *esetleges* filozófiai kategóriájának megtestesítőjeként szerepelt. A „néma függetlenségi kiáltvány” az előbbi versben tér és idő törvényein gyalogol keresztül, az utóbbiban pedig több száz éves márványtömbökön üldögel zavartalanul, tehát azokat a történelem által megszentelt tárgyakat veszi semmibe, amiket az ember tisztel. Két másik versben (*Macska; Óda*) a macska-magatartás szemléltetése még ennél is tovább megy: az állat itt azt hagyja figyelmen kívül, amitől az ember fél: a pusztító háborút. Az *Ódában* ezt olvashatjuk a macskáról:

Nyugalommal vártad a bombát
míg körülötte az ostoba emberek rád se fűtyültek.
Élsz – s lám ők keverednek a földben a dudva gyökérrel.
Hosszu gerincük lassan öregszik hajlani Hozzád,
ó, behemót tepsik bölcsé kicsinyült fenevadja!

A *Macska* című versben „bombafojtó homokdombon” heverészik teljes békében az állat. „*Macska-isten, macska-álom / könnyű keccsel, pöttyös hassal, / bombafojtó homokdombra / csak egy percre vígy magaddal!*” – szólítja meg a macskát a lírai én, kifejezve ezzel, hogy ez a félelmet nem ismerő, esendőségében bátor kis állat, mint a sorstörvények kikerülője és túlélője, elérhetetlen, de vágyott minta a számára.

A macska és az ember által képviselt ellentétes magatartásformák egymással való szembeállítás, illetve az ebből levont következtetés éppúgy szövegszervező elvként jelenik meg *A macskák bátorságában*, ahogy az *Óda* és a *Macska* című versekben. A tárgyalt prózakölteményben a lírai én egy macska szerepébe helyezkedve arra a kérdésre keresi

a választ, hogy hogyan viselkedne, hogyan érezne az emberrel kapcsolatban, ha ő (a lírai én) lenne a macska. „*Ha rám mutogatnának tízelemetnyi lények...*” – olvashatjuk a vers felütésében (kiemelés – H. M.). Következtesen végigvitt macska-nézőpontból beszél, monológiában a fiktív macska által hallott emberi szavak is a macska-beszédbe ékelődnek idézetekként. Állat és ember kapcsolatát tehát az állat lenti szemszögéből látjuk.

Az emberek a macska szemszögéből „tíz emeletnyi” magasak, akár más Nemes Nagy-szövegekben az angyalok. „Törvénylábuk”, mint valami végzetes, sorsszerű, nem emberléptékű (vagyis nem macskaléptékű) erő, életek megsemmisítésére képes. A versbeli, a macskához képest transzcendens emberlényt felületes szemlélővé teszi az állat és a közte lévő távolság: „...nézd csak, nézd azt az apró kis talpát, hím-e vagy nőstény; ezek mind egyformák végiulis” – idézi az ember vélekedését a macska-beszélő, aki a következő szakaszban – az előbbi okoskodásra adott ironikus válaszként – bemutatja az összegyűlt macska-társaságot: „Platon, egy vékony ács, meg én”. Az emberi történelem legnagyobb alakjai közül sorol fel kettőt – a vékony ácsban Jézusra ismerhetünk – őket és a lírai ént látja felületességében egyformának a prózakölteményben szereplő ember.

Az ironikus macska-beszédben finomra hangolt, de lesújtó ítéletet rejlik az emberrel szemben, amit annak szeszélyes magatartása is indokol: „*ha rám mutogatnának, hírnának, küldenének, meg-megdobnának és gyógyítanának...*”. Az ember tehát hiába képvisel nagyságot és hatalmat a macskával szemben, mert annak szemszögéből nézve nagyon is felületes, és gyermekesen játszik a neki kiszolgáltatott lénnel. A versbeli macska azonban hiába kicsi, ennek ellenére mégis képes egészében látni az embert,

képes rálátni a fölébe magasló lényre: „és ott ülnénk körülöttük a nyári fűben, mintegy napozva (...) szemünkbe fogadva őket, járó épületet –”.

Ezt az emberre rálátást a távolság és a távolságtartás teszi lehetővé a macska-beszélő számára. Ezen túl pedig az a fajta erkölcsi fölény, amivel az antik görögség eposzhősei viszonyulnak gyerekesen marakodó, gyarló isteneikhez, akiktől viszont mégiscsak az életük függ.

A *macskák bátorsága* egyetlen összetett mondatból áll, amely három tagmondatot foglal magába. A szöveg egy feltételes mellékmondattal indít, viszont ennek főmondata, az „akkor” utalószóval megkezdett főmondat kimarad, a megszakítotttságot az utalószó után álló három pont jelzi. A következő bekezdésben az elhallgatott főmondat ellentétes mellérendelő párjával folytatódik a költemény. A macska-beszélő a hiányzó főmondatban gondolatmenete végső következtetéseit vonhatja le: ha én lennék a macska, s velem az ember így bánná, akkor én ezt és ezt tenném. Valószínűleg úgy reagálna, ahogy a valóságos macskák, a „bátor” macskák nem reagálnak: félne az embertől. Ezt az értelmezést az is alátámasztja, hogy a kimaradt főmondatot követő harmadik, vele ellentétes tagmondat az ember és a macska egymással szembeni magatartásának aszimmetriájára utal: „de ők, ők még irigyelnének is, nézd, milyen öntörvényű, pontos mozdulatok, büszke, piciny sörény / nézd, hogy jár-kél”. Az ellentétes kötőszó után álló, ismétléssel nyomatékosított, többes szám harmadik személyű – emberekre vonatkozó – alanyból („De ők, ők...”) következtethetünk arra, hogy a kimaradt főmondat alanya (amellyel ez a mellékmondat ellentétes viszonyban áll) minden valószínűség szerint a macskára vonatkozó egyes szám első személyű alany lehet: „akkor [én]...” Akkor én félnék tőlük, de ők, a félelemből mit sem érzékelve, még irigyelnének is – így egészíthetnénk ki a főmondat hiányzó felét. Az ellipszisre épülő mondat- és szövegszerkezet azt a következtetést hallgatja el – s egyben emeli is ki az elhallgatással –, ami magyarázná a címbe foglalt „bátorság” jelentését. A következtetés lényege: a macska hozzám képest bátor, én nem lennék bátor a helyében, hiszen az emberben nem lehet bízni: csak játszik az állattal. Így a büszke öntörvényűség, a távolságtartás és függetlenség az egyetlen lehetséges viszonyulás hozzá.

A *macskák bátorsága* című prózaköltemény szerepvers: a beszélő valaki másnak a nevében beszél, így mintegy belülről próbálva meg ábrázolni a macskát – illetve a macska-alakon keresztül egy sajátos viszonyulás természetét. Állat és ember kapcsolata az ember és a transzcendens, az ember és az Isten viszonyának leképezője is lehet a szövegben. A Nemes Nagy Ágnes-i beszélő macska nemhogy érti, de meg is ítéli az ember vele szemben tanúsított magatartását – ahogy az ember-beszélő is megítéli majd az Isten magatartását a *Istenről* című prózakölteményben, melyről később szövegezzük.

A lírai én Istennel folytatott vitájának és küzdelmének legfőbb tanútja a *Szárazvillám* kötet szövegvilága. Itt artikulálódik az egyetemes vád, amely szerint – ha a szenvedés a teremtés következménye – maga a teremtés is elhibázott (*Paradicsomkert; Jegyzetek a félelemtől*). A *Paradicsomkert* anyaga ugyanazzal a rábeszélő hangvétellel próbálja meggyőzni Istent tettei helytelen mivoltáról, mint a kései prózaköltemény lírai szubjektuma. A *Szárazvillám* kötetben egy hasonló istenkép körvonalazódik, mint C. G. Jung *Válasz Jób könyvére* című munkájában. Ennek lényege, hogy az isten-figura esendő és felelőtlen lény, akit az erkölcsileg magasabb rendű, felette álló embernek kell figyelmeztetnie és megdorgálnia „tetteiért”. Amennyiben az ember saját gondolkodásbeli kategóriái alapján (vagyis antropomorfizálva) ítéli meg Istent, ezek a „tettek” valóban érzéketlenségként és kegyetlenségként tűnhetnek fel.

Nemes Nagy Ágnes azonban nem ír értekezést Istentről, mint C. G. Jung, verseiben soha nem beszél róla – csak hozzá. Az összes Istenre vonatkozó vers és versrészlet kivétel nélkül megszólító formát használ, ami arra utal, hogy Isten nem válik intellektuális problémává e költészet számára, hanem mindvégig, még a hiányában is (*Kiáltva; Jég; Az üres ég*) a vele való személyes viszony marad a meghatározó.

A *Napforduló* kötetben eltűnnek a vallomásos, perlekedő hangvétellű „istenes” versek, az Isten-kapcsolat jelenléte más módon fejeződik ki. Egyedülálló kísérlet a korábban már említett *Ekhnáton*-ciklus Isten-teremtésének ötlete. Mivel Isten nincs jelen a lírai én számára, pedig jelen kellene lennie, a beszélő úgy oldja fel ezt a feszültséget, hogy – Ekhnáton fáraó szerepébe helyezkedve – alkot magának egy istent. Nem azért, hogy ez az isten majd segítsen, nem is azért, hogy igazságot tegyen a földön, hanem egyedül azért, hogy legyen. Az Isten-kapcsolat rejtett formálódását jelzi az angyalok egyre sűrűbb előfordulása is, akikről Nemes Nagy Ágnes egy időskori esszéjében így beszél: „Költő vagyok, tehát a kimondhatatlan, kimondatlan vagy nehezen mondható dolgok bányásza. (...) Suhogó és bizonytalan dolgok közt élek, az angyalok valóban itt csellengenek a szobámban, hinnem kell bennük, mert ők, csakis ők tesznek költővé. S ez egyszerre öröm és szomorúság. Öröm, mert kiválasztottság és vigasz – szomorúság, mert kiszolgáltatottság. Olyasmire tettem az életemet, ami nincs hatalmamban; ő tart hatalmában engem. (...) Rettenő igényem volna magyarázatra, értelemlre. Az angyalok azt magyarázták meg nekem, hogy nincsen ilyesmi, de van vigasz.”¹

Az *Ekhnáton*-ciklust leszámítva a *Napforduló* kötetből kezdve Nemes Nagy Ágnes költészetében nincs többé szó magáról Istenről, csak a közvetítőkről: ahogy Isten helyett *A mozdulat* című versben is csak a felfelé nyújtott kéz gesztusa mint az Isten felé vezető út marad meg:

Éjjel kezem föltartottam,
az Égre Hozzád nyújtottam,
mi lesz Helyetted, kérdeztem,
s Te mondtad, hogy a mozdulat.

Bár Istenről nem esik szó, ezek a felfelé irányuló „mozdulatok” egyre sűrűbben hálózák be Nemes Nagy Ágnes *Százazvillám* utáni költészetét, mintha – ahogy a költő egy interjúban mondja – maga a költészet is egy fölfelé irányuló mozdulat volna: „... én a transzcendencia szót (...) egyszerűbben használom. Nem tagadom ki belőle a lehetséges emberi élmények egyikét sem, a profánokat sem, az indító (és megindító) apróságokat sem, a kristályokat, az eldobott cigarettacsikket, a féllábú galambot, a dadogó öregasszonyt, a kételyt vagy kétségbeesést. Úgy érzem, nincs létünknek olyan szelete, amely ne transzcendeálhatna egy adott pillanatban. Hogy mibe transzcendeál? Valami több felé. És a valami több nélkül koldusabbak volnánk a koldusnál. Van egy zsoltár, amit de sokat fújtam gyerekkoromban: *Éjjel kezem föltartom, / az égre hozzád nyújtom*. Úgy érzem, a költészet nem több, mint egy fölfelé nyújtott kéz. De ez sem semmi!”²

Mintha ez a költészet a *Napfordulótól* kezdve – úgy a poétika, ahogy a személyes Isten-kapcsolat síkján – már nem a „mondhatatlan” kapuit ostromolná, hanem a hozzá vezető utakat, a „nehezen mondhatót” próbálná felderíteni és megnevezetté tenni. És mintha az istenkeresés és a költői nyelv keresése összeolvadna a fent említett – „valami több” felé irányuló – mozdulatban. Fent idézett esszéjében a költő nemcsak a költészetet, de saját magát is ennek a mozdulatnak az értelmében határozza meg: „Nem hiszek, de úgy élek, mintha hinnék. Nem értek semmit, de szüntelen fölháborít a világ értelmetlensége. Híd vagyok, mely mindkét partját elvesztette. Nincs is semmi más értelme, csak az ívelő mozdulata.”³

1. NEMES NAGY Ágnes: *Filozófia és jó módor*. In: *Az élők mértana I.*, szerk. Honti Mária, Osiris, 2004. (660.)

2. *A létkérdések és a vers*. SZÉLL Margit interjúja. In: *Az élők mértana II.*, szerk. Honti Mária, Osiris, 2004. (418.)

3. NEMES NAGY Ágnes: *Filozófia és jó módor*. In: *Az élők... I.* (660.)

A *Szárazvillám* kötet Istent megszólító, vele perlekedő hangja egyetlenegyszer még visszatér e költészetben: az *Istenről* című prózakölteményben. Ez a „sebzett, bátor, kíméletlen”⁴ szöveg mintegy az utolsó szó jogán még egyszer hírt ad az Isten-kapcsolat drámájáról. Ezzel a verssel a lírai én „megtörte hallgatását, [...] s a lehető legdirektebb módon újra megnyilatkozott az Isten-kérdésről. Nem maszkok mögül, hanem saját nevében szól, és [...] szigorúbban, végletebben ítél, mint valaha.”⁵

Az *Istenről* feltehetően Nemes Nagy Ágnes egyik utolsó, publikálatlan⁶ prózaverse. A prózaversek beszédmódja dialogikus: a szövegek mindegyike megszólít valakit, aki azonban sehol nincs megnevezve. Az *Istenről* című prózaköltemény az egyetlen kivétel, ahol a megszólított nevet kap. Ez a név már a címbe is szerepel, ami arra utal, hogy viselője nemcsak a címzettje, hanem a tárgya is a szövegnek: a mű tehát arról szól, akihez beszél.

Bár a prózaköltemény *Istennék* címzett, őt megszólító közlés, a címe mégsem ez, hanem az eltávolító⁷ jellegű *Istenről*. Az alcím ezzel szemben fokozottan személyes, sőt már magában is egy vallomás: *Hiánybetegségeink legnagyobbika*.

Lényege szerint az *Istenhez* című prózaköltemény: ima. Az imádság a transzcendens valósággal való kommunikáció személyes, dialógust feltételező és létrehozó formája, amely csak úgy tud létrejönni, ha az imádkozó a másikat személyes valóságnak tekinti, akit megszólíthat, akivel párbeszédet folytathat. Tamás Ferenc szerint a tárgyalt prózavers tere valóságos párbeszéd: a szöveg „bensőségesen, tűnődve beszélget”, „csöndesen, baráti-anyai oktatással dorgál”, s bár a „szelíd izgalommal” sorjázó mondatok „drámai szemrehányásokat” fogalmaznak meg, e bensőséges beszédet csupán egyszer szakítja meg „éles, metsző felcsattanás”.⁸ E messzemenően személyes imaszöveg közlésének tartalma nem írható le a hagyományos teológiai kategóriák segítségével: nem kérdés ugyanis, nem hálaadás és nem is dicsőítés. Az „imabeszéd” fókuszában maga a kapcsolat áll, annak is a legfájdalmasabb pontja: a másik hiányának tapasztalata. A megszólított másik, Isten ugyanis jelen-nem-létében határozódik meg a lírai én számára, mint „*hiánybetegségeink legnagyobbika*”. Ezzel az alcímbe megnevezéssel a beszélő szemrehányásai és panaszhai legmélyebb indítóokára mutat rá.

A prózavers által felvetett Isten-problematika nem új: kezdettől jelen van Nemes Nagy Ágnes költészetében. A hiányhoz vezető konfliktus forrása az Isten által megengedettnek, meg nem akadályozottnak vélt emberi szenvedés, amelyet a lírai én nem tud sem megbocsátani (Patak), sem feldolgozni. „Néhány barátom éhenhalt a multkor, / mondom, mivel úgy látszik, nem tudod” – fogalmazza meg a megbocsáthatatlant már a Kettős világban kötet A szabadsághoz című verse.

Ennek a prózaköltemény-imának mint a vágyott és hiányolt Isten elleni vádbeszédnek az első pontja a teremtés elhibázott mivolta, aminek legfőbb oka a lírai én szerint az emberi tudat:

4. TAMÁS FERENC: *i. m.* (97.)

5. TAMÁS FERENC: *i. m.* (94.)

6. „Amikor a vizsgált szöveg keletkezett – írja Tamás Ferenc –, már régóta minden sorát boldogan kiadták a lapok. Ha nem került az olvasók elé ez a vers, ő [Nemes Nagy Ágnes] nem akarta. Istent súlyosan elmarasztaló *imájához* nem kért közönséget. Kettesben (*vagy egyedül!*) kívánt maradni vitájában Istennel. Úgy ítélhette meg, hogy mindenki más illetéktelen itt, e legszemélyesebb, legfájdalmasabb, legsebzettebb területen; nincs itt helye sem az egyetértésnek, sem az elmarasztalásnak, sem annak, hogy súlyos szavait jó szándékú hívők megbocsássák neki. [...] De nem magánfőljegyzést készített, hanem verset, költői szöveget. Költőként szól tehát, és versét – noha megtehetné volna – nem semmisítette meg. Számíthatott rá, hogy halála után előbb vagy utóbb megjelenik. Hogy része lesz a költői életműnek.” TAMÁS FERENC: „*Ettől ciromalmát?*” Nemes Nagy Ágnes verséről. = *Kortárs* 2000/4. (94.)

7. Vö. TAMÁS FERENC: *i. m.* (95.)

8. Vö. TAMÁS FERENC: *i. m.* (95–97.)

„*Lásd be Uram, így nem lehet. Így nem lehet teremteni. Ilyen tojáshéj-Földet helyezni az űrbe, ilyen tojáshéjéleletet a Földre, és abba – felfoghatatlan büntetésként – tudatot. Ez túl kevés, ez túl sok. Ez mértéktévesztés, Uram.*”

A felvázolt arányrendszerek egymás leképezései: a Föld úgy aránylik az űrhöz, ahogy az élet a Földhöz, és ahogy a tudat az élethez. Az aránypárok lényege az aránytalanság: minden esetben valami túl súlyos helyeződik bele valami túl törekenybe, ez okozza például a tudat teher mivoltát, amit a beszélő büntetésként él meg. A „mértéktévesztés” tipikusan egy művész szakmai ellenvetése, akinek alkotóműhelyében a szerkezet kérdése minden másnál előbbre való: művész bírálja itt a másik művészt.

A második szakaszban a beszélő egy olyan kérdést tesz fel Istennek emberi élet és tudat viszonyával kapcsolatban, amire rögtön válaszol is magának a makk hasonlatával, amelybe a Teremtő egy tölgyfát programozott:

„*Miért kívánod, hogy két tenyérrel átfogható, gyerekjáték-koponyánkba egy univerzumot gyömöszöljünk? Vagy úgy teszel velünk, mint a tölgy makkjával, amelybe egy teljes tölgyfát gyömöszöltél?*”

Eddig a pontig akár úgy is tűnhet, mintha a versben békés szakmai eszmecsere zajlana. Ezt cáfolja meg – a „csöndesen dorgáló” beszédet metsző élességgel félbeszakítva – a következő, külön sorba és bekezdésbe szedett mondat:

„*Nem bánnék soha úgy a kutyámmal, mint Te velem.*”

Ez a mondat nemcsak a beszélő „erkölcsi fölényének evidenciáját közlő tiltakozás”,⁹ hanem „a személyes érintettség jajsza” is. A szövegben ezen kívül csak a záró mondat áll egyes szám első személyben – ez a két egyes szám első személyű megnyilatkozás azonban olyannyira hangsúlyos, hogy mindkettő külön álló sorba és bekezdésbe is került. A kutyáról szóló mondat – hasonlóan *A macskák bátorsága* című prózakölteményhez – vonatkoztatható Babits *Ádáz kutyám* című művére, mintha ama vers szituációjába helyezkedve, arra reflektálva mondaná a lírai én: „[talán tényleg csak arról van szó, hogy én, a kutya, nem értelek téged, a gazdámat, de én akkor sem] *bánnék soha úgy a kutyámmal, mint Te velem.*” A beszélőnek tehát nemcsak szakmai, hanem még inkább erkölcsi-etikai kifogásai vannak Isten ellen. A negyedik szakasz tartalmazza a legkeményebb ítéletet: paradox módon „Isten mint istenkáromlás” határozódik meg a szövegben, akinek létezése nem más, mint az istenfogalom megcsúfolása.¹⁰

Nem elég, hogy Istent kontárként (rossz művészként), majd „istentelen istenként” nevezi meg a szöveg: az ötödik szakasz ennél is tovább megy. A megszólítottat mint gonosztevőt mutatja be, aki áldozatait csellel csalja törbe:

„*Legalább ne tettél volna annyi csalogatót a csapdába. Ne csináltál volna felhőt, hálát, aranyfejet az őszi akácnak. Ne ismernénk a vékony, zöldes, édes-édes ízt: a létét. Irtózatos a Te édes lépressződ, Uram!*”

A lét szépségétől és magától a léttől való megérintettség tehát a beszélő szerint csapda. Aki a kívülálló biztonságos szerepét elhagyva érintetté, a lét szerelmesévé válik, az fájdalommal fogja megélni a létezők értelmetlennek látszó szenvedését és pusztulását, ezzel pedig magát is kiteszi a fájdalomnak – ebben áll a csapdába esés.

Miután a lírai én szóvá tette gyötrelmeit, azaz fejére olvasta az „Uram”-nak szólított Mindenhatónak a személyes élettapasztalatok alapján körvonalazódó „bűnlajstromot”, a következő három szakaszban már kizárólag csak kérdez. A kérdések rejtett előfeltevése, hogy az Isten nem értheti meg az ember gyötrelmét, mégpedig azért, mert létmódja nem azonos¹¹ a beszélőével. A kérdések sora két részre osztható: az egyik rész a szenvedésre, a másik az élet

9. TAMÁS Ferenc: *i. m.* (96.)

10. Uo.

11. Vö. TAMÁS Ferenc: *i. m.* (96–97.)

szépségére kérdez rá, mint Isten által nem-ismertnek vélt valóságokra – mintegy érvként szegezve az Úrnak a citromalma ízét és a betegség kínját, mondván: ha ezeket nem ismeri, nem értheti a beszélő szenvedését. A beszélő tehát egyrészt saját teremtményeivel szembesíti a teremtet – ez az egész kérdéssort önironikussá teszi –, másrészt a világban lévő rosszal.¹²

A kérdések sora az utolsó előtti szakaszban is folytatódik, ekkor azonban váratlanul egy olyan kérdés hangzik el, melynek ki nem mondott válasza elakasztja a vers gondolatmenetét:

*„Úsztál folyóban? Ettél citromalmát? Fogtál-e körzöt, krétát, cédulát? Van körmöd? Élő fára vésni véle, krikosz-krakszokat hámoló platánra, míg megy odafönt, megy-megy a délután? Van odaföntöd? Van neked fölötted? Egy szót se szóltam.”*¹³

A tárgyak szinte mohó sorolása közben egy fa mellett találja magát a beszélő, a fa pedig már vezeti a pillantást – fölfelé, az ég irányába. S ekkor – talán a kínálkozó szójáték vonzásának is köszönhetően (odafönt – odaföntöd) – elhangzik az a mondat, ami után már nem lehet tovább kérdezni: *„Van odaföntöd? Van neked fölötted?”* A válasz egyértelmű nem, hiszen az Isten fölött nincs senki más, ő a legfőbb létező. A lírai én számára ez egyrészt etikai, másrészt ismeretelméleti problémát jelent: Isten fölött ugyanis nincsen olyan erkölcsi törvény, amire vele szemben hivatkozhatna, és egyáltalán, olyan vonatkoztatási pont sincs, amihez Istent viszonyítani lehetne. Ha viszont Istenre semmiféle erkölcsi-etikai kódex nem vonatkozik, akkor érvényét veszti a lírai én erkölcsi törvények alapján Isten felett hozott ítélete is. Mivel Isten maga az odafönt, az ő személye az alapja annak az erkölcsi törvénynek, amelynek nevében a beszélő elítélte őt, azaz a beszélő Isten nevében ítélte el Istent. Ennek abszurditása az egész vádbeszédet érvényteleníti. Ezt az abszurditást látja be a lírai én, mikor elhallgat, s ezzel mintegy megsemmisíti, „le-nullázza, visszaadja a hallgatásnak a szöveget. Annak a magányos, néma gyötrődésnek, amelyből vétettet”.¹⁴

A szöveg gondolati íve szó szerint a Megnevezhetetlenbe „ütközik” azon a ponton, ahol a lírai ént saját gondolatmenete vezeti el gondolkodása határaihoz, s vezeti vissza a hallgatáshoz, a beszéd visszavonásához. Ez nem az előzetesen mondottak nem vállalását jelenti, inkább a megszólalás kudarc mivoltának belátását. *„Egy szót se szóltam”* – hangzik a prózavers utolsó mondata, s talán ez az a pillanat, ahol „a kétely és a kétségbeesés” a „valami több” felé transzcendeál.

12. A világban lévő rossz – a keresztény teológia szerint – az ember szabad választásának a következménye.

A beszélő (közkeletű) problémája az, hogy Isten miért engedi meg a rosszat. Az erre a kérdésre való válaszkísérletek az (isteni) gondviselés és az (emberi) szabad akarat teológiai vitájának területére vezetnek.

13. Az idézett részlet a vers hangulati csúcspontja, amire a szöveg szabályos, négysoros jambikus strófákba való rendezhetősége is utal.

14. Tamás Ferenc: *i. m.* (95.)

ZSILLE GÁBOR

Két NNÁ-motívum

1.

Az őszi fákat is tanulni kell.
A repedt kérget, mely nem múlik el

minden évben a tengernyi lombbal.
A tél a halál, az ősz az innenső oldal.

Meg kell tanulni az őszi fákat,
az elmúlás jöttét az ezernyi vágat

labirintusában a kéreg alatt.
Az élet színeiből költészet maradt.

A novemberi fák a kiüresedés tanúi.
Az önkéntes halált kell megtanulni.

Azután eljön a feltámadás.
A Hitetlenből Hívó Tamás.

2.

Az elmúlt tizenöt hónapban
alkalmam nyílt megfigyelni
a macskák szokásait, életét.

Pontosabban egyetlen macskáét.
Ahogy szeret és ragaszkodik.
Éjjel a hűtőhöz settenkedik,
és elejt egy pudingot, túrókrémet.

Ha sarokba szorítják, karmol.
Nem menekül, szorongva küzd
a magára aggatott rabláncokkal.
De legfőképpen szomjúhozza
a biztonságot, hogy szeressék,
és mancsát valaki arcára tegye.

FILIP TAMÁS

Harminckét év után

(Portrékísérlet Nemes Nagy Ágnesről)

Drága nagymamám cikornyás betűkkel dedikálta az akkor még az óvodáskoron is innen lévő kusunokájának az *Aranyecset* című könyvet, amely tele volt varázslatos rajzokkal. A rajzok között pedig egy Nemes Nagy Ágnes nevű költő versben és prózában írt keleti meséje volt olvasható egy kisfiúról, Szádeliről, aki olyan csodálatos ecsetet kapott egy öregembertől, hogy az ezzel festett teremtmények megelevenedtek. A gyönyörű könyv mára meglehetősen viseltessé vált, aminek az az oka, hogy sokszor olvastattam fel magamnak belőle, majd mikor már én is megismertem és falni kezdtem a betűket, magam is sokat forgattam.

Később a *Szép Versek* antológiákban újra találkoztam a költő nevével, és ennek a névnek akkorra már olyan világos üzenete volt, hogy viselőjének a költészete magától értetődően vetítődik azóta is a koponyám belsejében lévő körmozi hófehér vásznára. Ez a körmozi természetesen Nemes Nagy Ágnes *A látvány* című versét idézi meg, szerzőjének és az egész 20. századi világlírának egyik csúcsát, a torokszorítóan feltorlódó szenvedély, a megértés és a megértés ki tudja, meddig tartó elhalasztódásának megrendítő megfogalmazását. Ebben a versben és oly sok többi versében a magashegyek ritka levegőjét lélegezzük be, és az oxigénhiányos állapot szinte önkívületté változtatja az olvasó érzéseit. Szóval ebben a körmoziban a költészet filmje pereg minden éber pillanatomban, és talán álmaim során is. A stáblistán pedig ott van az ő neve is. A név végtelen komolyságot, elmélyültséget és emelkedettséget sugallt. Akkor még nem tudtam, hogy általában a szigorúságot is elhagyhatatlan jellemvonásaként szokás említeni, nekem ez akkor eszembe sem jutott.

Amikor joghallgatóként megtudtam, hogy a bölcsészkaron lesz egy speciálkollégiuma a költészet mibenlétéről, akkor felvillanyozódtam, és örültem, hogy legalább ezekre az alkalmakra magam is bölcsészhallgatóvá válhatok, ezért ha tehettem, mindig átsétáltam az előadásaira. Önmagát „gyakorló költőnek” aposztrofálta, ami az adott helyzetben szándékosan visszafogott kifejezés volt, talán azért, hogy ne emelje feleslegesen ködös magasságokba ezt az amúgy mégiscsak kivételes emberi tevékenységet. Rekedtes hangját sokszor átfűtötte a szenvedély. Sajnos elkallódtak a jegyzeteim, és ma már nagyon nehéz lenne felidézni, hogy konkrétan miről szóltak az előadásai. Annyi biztos, hogy a költészetet a megszerzett, a megszerezhető és a vágyott tudás semmivel sem helyettesíthető eszközének tekintette. Egy mondata mélyen bevésődött az emlékezetembe: *A költészet szüntelen határátlépés*. Aránytévesztés lenne a részemről, ha most buzgón nekiállnék helyeselni, hogy mennyire igaza volt, de tény, hogy ez a rövid mondat kivételes éleslátásról tanúskodik. Szinte látjuk és halljuk, ahogy a költészet újabb és újabb regisztereken képes és mer megszólalni, magába foglalva olyan tárgyi és szemléleti elemeket, amelyeket korábbi idők szerzői és olvasói a természetétől teljesen idegennek tekintettek. Okossága, műveltsége, előadásainak tárgya iránti alázata teljes egységbe állt össze. Úgy szerepelt előttünk, mint egy eleven klasszikus, aki mindent tud. Egyik alkalommal dedikáltattam az akkoriban megjelent *Között* című kötetét, amelyben a mai napig őrzöm az *Élet és Irodalom*-ból kivágott *Amerikai állomás* és *Szikrója-erdő* című verseket, utolsó alkotói időszakának számomra legkedvesebb darabjait. A szó, mellyel nekem ajánlotta könyvét, a „barátsággal” volt. Pontosan tudom, hogy ez egy konvencionális fordulat, de

mégis úgy éreztem, hogy komolyan gondolja, és büszkén mutogattam ezt a dedikációt. A kézfogásnál nem jutott eszembe, de azóta többször is, hogy ez az a kéz, mely bizonyosan sok irodalmi nagyság kezét szorította meg korábban, hogy ez a kéz vette ki a postaládából azt a levelezőlapot, melyet a halál árnyékában álló Szerb Antal és Halász Gábor ezekkel a szavakkal kezdett: „Kedves Ágnes ifiasszony, ha nem haraxik, arra kérjük...”

Bő két év telt el a dedikáció után, mikorra kialakult bennem az elszánás, hogy megmutatok neki egy válogatást a verseimből. A postára adás után számolgattam a napokat, hogy vajon mikor következik el az, amikor talán már nem tekinthető udvariasságnak, ha felhívom. Mai eszemmel világos, hogy voltaképpen arcátlanság volt a részemről, hogy verseimet a korszak egyik legnagyobb alkotójának mutatom meg, önző módon kihasználva a magam számára néhány órát az életéből. Amúgy is nagy dilemma, hogy ki kit tekint mesterének: a legnagyobbak közül választ-e, vagy „beéri” olyan valakivel, akiről feltételezi, hogy elfogadja a közeledését. Én kockáztattam, és nyertem. De elég sok fiatal pályatársam gondolkozott hasonlóképpen, mert egy komódon nagyszámú levélküldeményt láttam. Vendéglátóm némi egykedvűséggel vegyes szigorral mondta: az öreg költőknek az is a dolguk, hogy a fiatalokkal foglalkozzanak. Akkor még magától értetődően, ma már némileg óvatosabban ugyan, de még mindig egységesnek látom a magyar irodalmat, és

úgy gondoltam, hogy aki nagyon szereti Nemes Nagy Ágnes költészetét, az ugyanúgy szeretheti Csoóri Sándorét és Nagy Lászlóét is. Meg Takács Zsuzsát, Gergely Ágnesét, Orbán Ottóét. Hiszen ők a *Szép Versek*ben mind együtt szerepelnek... Amikor fogadott a lakásán, és megkérdezte, hogy kik a számomra kedves szerzők, nagyjából ezeket a neveket mondtam. Nagy önfegyelmekkel fogadta ezt a névsort. Talán mert azt hihette, hogy e megnyilvánulásomban nincs megfelelési kényszer, vendége eléggé autonóm személyiség ahhoz, hogy ne csupán azt a költői vonulatot említse, amelyhez ő is tartozik.

Maga a találkozó bebizonyította, hogy a vele kapcsolatban emlegetett szigorúság valóban jellemző rá. Egyik versrészletemet éles hangon zavarta volna ki a szövegből. Talán még a mutatóujját is felemelte, hogy nyomatékosítsa méltatlankodását, mely a mai napig fülemben cseng: „Ez zsurnalizmus!” Kár, hogy nem jutott eszembe: éppen tőle tudom, hogy a vers szüntelen határátlépés... De minden bizonnyal azt mondta volna, hogy az újságírára emlékeztető fordulat legfeljebb idézet jelleggel vagy parodisztikus elemként jelenhet meg a versben. Egyik versemben pedig vendégszövegként szerepelt egy tőle származó részlet: „temettem csákánnyal, mert fagyott”. Összehúztam a szemöldökét és kimondta a nyilvánvalót, nevezetesen azt, hogy tőlem ez hiteltelen. Egy másik versem zárlatát megoldatlannak érezte, és láttam, hogy komolyan töri a fejét, hogy valami jobbat találjon ki. És én elfogadtam tőle, ami akkor eszébe jutott: „Leeresztett rugójú fotelemben jól elfészkelheti magát.” Ezzel az általa ajándékba adott zárlattal jelent meg két évvel később *A költészet másnapja* című antológiában a *Megváltás, kicsiben* című versem.

Még kétszer jártam nála, de látván, hogy ereje fogyatkozik, megértettem, hogy nem lenne rendes dolog tőlem, ha ez továbbra is így folytatódna, és inkább visszaléptem a további jelentkezésektől. Utolsó találkozásunk alkalmával azonban arra a bizalmasságra ragadtattam magam, hogy megmutattam egy bájos fényképet a kislányomról, amire Ágnes azonnal reflektált, hiszen ezekkel a szavakkal dedikálta az összegyűjtött gyermekverseit tartalmazó kötetet a gyermeknek: „akit láttam a kalapos arcképen...”

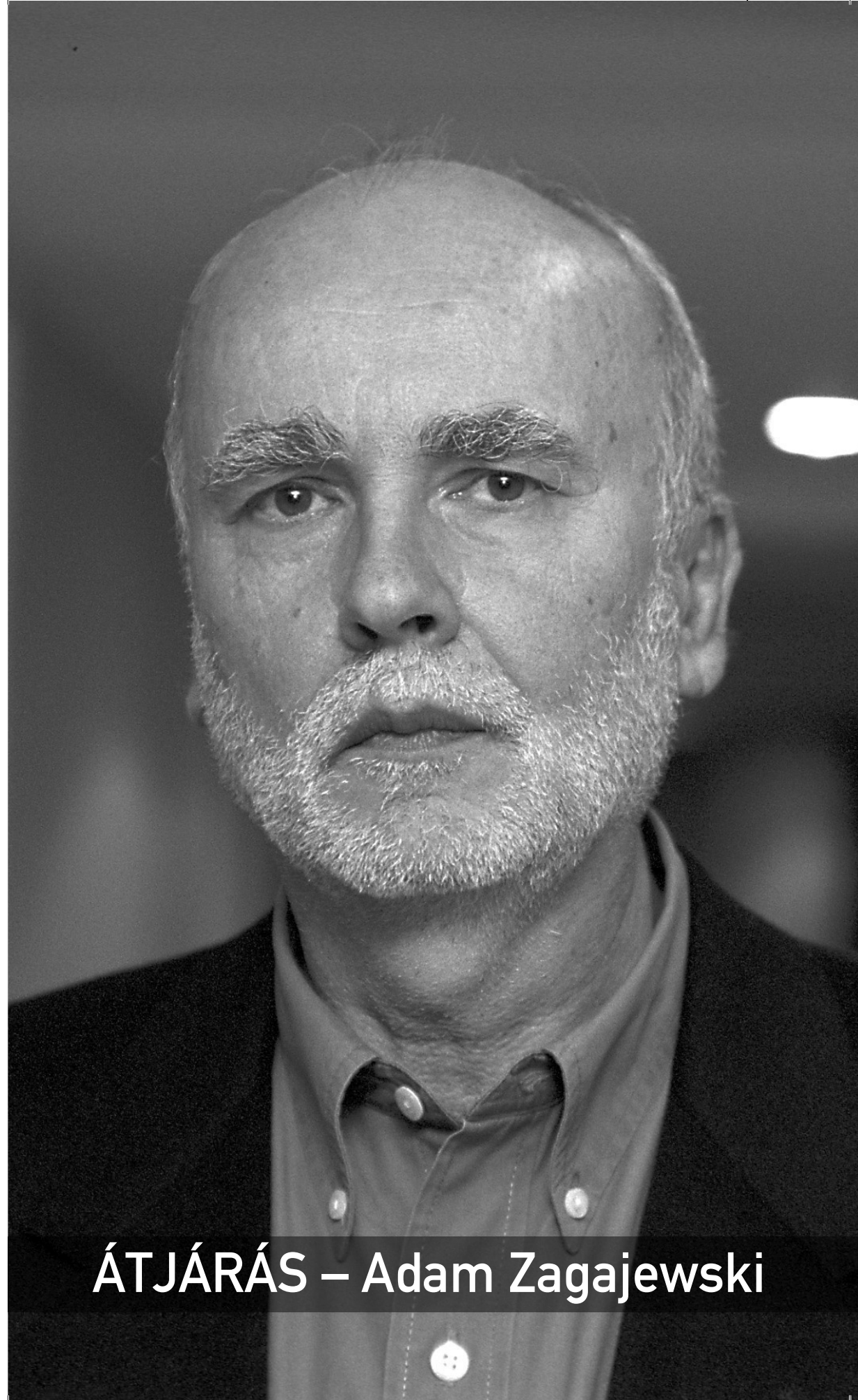
Nagy szerencse, hogy halála után tovább bővült a tőle olvasható szövegkorpusz. Szinte minden sorát olvastam, számtalan lényeglátó gondolata épült be a tudatomba, körülbelül ugyanazzal a természetességgel, ahogy tudom: a jég csúszik, a tenger kék, a pincék hűvösek. Nemes Nagy Ágnes oly eleven és szilárd ma is, hogy könnyedén lepattannak róla mind a szándékos, mind az óvatlan csákányütések. Kétségtelen, hogy bonyolult személyiség volt, szigora, megvesztegethetetlensége olykor zavarba ejtette még a híveit is. Költészetével úgy vagyok, mint Szádeli az óriás zsebkendőjével – soha nem lehet kinőni. Nagymamám beoltott a hangja iránti rajongással, s mert varrónőnek tanult, ama hatalmas zsebkendőből olyan inget tudott varrni nekem, amivel nem hivalkodom, de azóta is viselem, és nagyon kell igyekeznem, hogy egyszer valahogy végre belenőjek.

UGHY SZABINA

Tűz

*Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs
emlékének*

Szobájuk függőnytelen ablaka mögött alkonyodik.
A nő felhúzott térdel ül a kanapén,
mellette könyvespolc, lába előtt gitár.
„Fullasztóan” dús haja összetűzve,
jobb vádlóján felszaladt a harisnya.
A férfi jól fésült, finom keze, mint a sebészeké,
épp gyufáról ad tüzet.
Vajon hány századszorra ismétlődik ez a mozdulat?
– Már öt éve nem házasok. –
Ismerem ezt a tekintetet, ezt az óvó, szégyenkező rajongást.
Ilyen az, aki szerelemben jobban szeret.
Ő az, aki évtizedekkel később is,
mikor memoárt ír,
még mindig többes szám első személyben beszél.
Mert aki erősebben szeret, annak két Rómája van,
holott sosem volna szabad visszatérni oda,
ahol egyszer boldogok voltunk.
Aki alázatosabban szeret, azt körbefolyja,
szorítja a másik konok idegensége,
kínzó, bonyolult puritánsága,
ezüstfehér bilincs, Újhold-sarló.
Aki türelmesebben szeret, az mindig vár,
de végül presszóban találkozgat
villogó, fekete szemű szeretőkkel.
Aki halálosabban szeret,
ott lesz, mikor a másik szeme fönnakad,
túléli és eltemeti őt.
Mert aki jobban szeret,
az csak veszíthet,
míg meg nem tanulja,
valóban szeretni csak jelzők nélkül lehet.

ÁTJÁRÁS – Adam Zagajewski

ZSILLE GÁBOR

Néhány szó Adam Zagajewskiről

„Ha egy műfordító megtanul németül, még egyáltalán nem valószínű, hogy valaha is Günter Grass társaságában fog sörözni. De ha egy műfordító megtanul lengyelül, egészen biztos, hogy nagyon érdekes és fontos művészekkel fog megismerkedni.” Ezt az intelmet négyéves krakkói kalandom kezdetén, 2000 nyarán hallottam Pállalvi Lajostól, a lengyel irodalom egyik legnagyobb munkabírási hazai fordítójától. Az esztendő során időről időre felidéztem, és mindannyiszor megállapítottam, hogy tökéletesen igaz, bölcs szabály.

Önző módon most csak a saját tapasztalataimról írok. Huszonnyolc évesen érkeztem Krakkóba, jóformán a nulláról kezdve a lengyel nyelv tanulását, hiszen az egész szókincsem körülbelül húsz kifejezésből állt. Ám lelkesedésem határtalan volt. Fejest ugrottam a piaci és kávéházi mindennapokba, lengyel–angol nyelvű verseskönyveket olvastam és a Dziennik Polski napilapot, a televízióban a bugyuta szappanoperák társalgási fordulatait füleltem – vagyis szerencsés arányban vegyítettem az irodalmi és a köznapi stílust, a szellemi elit és az utca nyelvét. A Jóisten a tenyerére vett, Krakkóban minden lehetséges. Egy olyan belvárosi házban lett albérletem, amelynek földszintjén egy időse író, a Lengyel Írószövetség korábbi elnöke, Jan Józef Szczepański lakott. Két hét elteltével a nappalijában ültem, és másfél órán keresztül beszélgettünk angolul. Három hónappal később, egy képtelenül pimasz ötlet gyümölcseként, a Nobel-díjas Czesław Miłosz vendégeként Weöres Sándorról társalogtam a dolgozószobában. (Emlékszem az elragadtatásra, amikor tizennyolc évesen először kézbe vettem Miłosz magyar nyelvű verseskönyvét. Ha akkor valaki azt mondja, hogy tíz évvel később a lakásán beszélgetek a mesterrel, furcsán néztem volna...) Újabb két hónappal később egy irodalmi rendezvényen megismerkedtem a frissen Oscar-díjjal kitüntetett Andrzej Wajdával, és ott helyben interjút adott nekem. Lengyel szavait már értettem, és csak egy-egy mondat erejéig váltottunk át angolra. Egy esztendő elteltével, egy könyvesbolti dedikálás során hosszabban üldögéltem Sławomir Mrożek oldalán – megmagyarázhatatlan módon negyedórán keresztül senki sem zavart minket. 2002 elején a krakkói Szépirodalmi Kiadó estjén odalépett hozzám egy bübajos hölgy, a Nobel-díjas Wisława Szymborska, és saját készítésű citromos vodkájával kínált. Az Új Hullám, más néven 68-as nemzedék remek költőivel, Ryszard Krynickivel és Ewa Lipskával is lehetőségem nyílt érintkezni. Négy krakkói évem során csak az olyan, közismerten remete természetű nagyságokkal nem találkoztam, mint a sci-fi koronázatlan királyának tartott Stanisław Lem és a zeneszerző Krzysztof Penderecki.

Nem hiszem, hogy az ezredforduló bármely más európai városa képes lenne felmutatni egy ilyen színvonalú kulturális névsort. És tényleg nem valószínű, hogy Berlinben élve, németül tanulva üldögélhettem volna Günter Grass lakásán. Időközben eltelt egy bő évtized: Czesław Miłosz halott, Szczepański halott, Mrożek halott, Lem és Szymborska meghaltak, és néhány nappal ezelőtt, október elején Andrzej Wajda is eltávozott. A parádés névsorból Penderecki, Lipska és Krynicki maradt hírmondónak. És még egy költő, talán a 68-as nemzedék legkiválóbb alkotója, a következő lengyel irodalmi Nobel-díj várományosa, jelen összeállításunk főszereplője, Adam Zagajewski.

Ha tehetném, dobpergés mellett jelenteném ki: meggyőződésem, hogy Zagajewski a kortárs világirodalom egyik legfontosabb szerzője. Ezért is méltó és igazságos, hogy idén ő kapta a Magyar PEN Club által öt éve alapított Janus Pannonius Költészeti Nagydíjat – személye csak emeli a díj rangját. 1945-ben született a ma Ukrajnához tartozó Lvivben,

akkori lengyel nevén Lwówban, monarchiánus nevén Lembergben, középkori magyar nevén Ilyvóban. Pusztán ez a felsorolás érzékelteti, hogy a történelem Európának ezen a szegletén nem (pontosabban: sem) volt egyszerű. Születése után néhány héttel életbe lépett a Jaltai konferencia döntése földrészünk „új arculatának kialakításáról”, amelynek következtében Lengyelország határait több mint száz kilométerrel nyugatabbra helyezték. A nagyhatalmak aljas alkudozása a Zagajewski családot a mai Lengyelország területére sodorta, Gliwice városba. Adam ott töltötte a gyermekkorát, érettségi után pedig Krakkóba költözött, ahol a világhírű Jagelló Egyetem filozófia szakos hallgatója lett. Akárcsak gliwicei barátja, a szintén költő Julian Kornhauser, a 68-as nemzedék fontos alkotója, aki hazánkban sajnálatosan ismeretlen. (Dacára annak, hogy idén ő kapta a Balatonfüred városa által frissen alapított Balaton-díjat.) Zagajewski és Kornhauser az 1970-es évek Krakkójának jellegzetes értelmiségi alakjai voltak, a demokratikus ellenzék ismert tagjai, tekintélyüket elsősorban politikai versekkel alapozták meg.

1982-ben Zagajewski elhagyta Lengyelországot, az akkori szóhasználat szerint diszsidált, ám nem politikai, hanem szerelmi okból: egy nő után ment. Hosszabb németországi tartózkodás után Párizsban telepedett le, csaknem két évtizedre. Ez korántsem volt véletlen. Lengyelország 1795-ös feldarabolása, a térképről eltüntetése után alakult ki az a – nagyjából az ezredfordulóig érvényes – hagyomány, hogy a francia fővárosban jelentős létszámú és főként szellemi minőségű lengyel emigráns közösség élt. A legkiválóbb hazafiak az orosz cári és/vagy a porosz császári börtöncella elől általában Párizsba menekültek. A romantika korában olyan kiválóságok laktak a Szajna partján, mint Adam Mickiewicz, Juliusz Slowacki, Cyprian Kamil Norwid vagy éppen Fryderyk Chopin. A második világháborút követő évtizedekben pedig mások mellett Miłosz, Mrożek és Witold Gombrowicz. Az illusztris névsor ellenére Zagajewski nem érezte otthon magát Franciaországban. Azt tapasztalta, hogy a párizsiak szemében ő mindig csak egy bevándorló idegen marad, és hűvös közöny veszi körül, a betelepülők számára fenntartott híres francia hűvösség. 2001-ben végül úgy döntött, hazatelepül Krakkóba, mert „tíz évvel a rendszerváltás után az emigráns lét egész egyszerűen értelmét veszítette”.

Mindamellett a franciaországi évek során Zagajewski nemzetközileg ismert szerző lett, irodalmi pályája kiteljesedett. A Houstoni, majd a Chicagói Egyetem rendszeres vendégoktatójaként kreatív írást tanított. Regényei, esszéi és válogatott verseskötvényei angolul és franciául is napvilágot láttak. Bármely reklámnál hatékonyabbnak bizonyult, hogy a szeptember 11-ei amerikai terrortámadás után a *The New Yorker* hetilap címlapján Zagajewski egyik verse szerepelt (*Próbáld magasztalni a sebzett világot* címmel). Nem véletlen, hogy évek óta az irodalmi Nobel-díj várományosaként emlegetik – állítólag 2010-ben karnyújtásnyira volt tőle, és a stockholmi bizottság csak az utolsó percben döntött a perui nagyság, Mario Vargas Llosa javára. Talán csakugyan így történt... Krakkói és varsói körökben általános vélekedés, hogy az ötödik lengyel irodalmi Nobel-díj (Sienkiewicz, Reymont, Miłosz és Szymborska után) Zagajewskié lesz, csak győzze kívánni.

A Janus Pannonius Költészeti Nagydíj pécsi átvétele alkalmából idén október elején Zagajewski néhány napot hazánkban töltött és több ünnepségen részt vett, beszédet mondott. A Budapest–Villány–Pécs háromszögben együtt autóbusszozva lehetőségem nyílt hosszan faggatni őt alkotói módszereiről, hitvallásáról – ráadásul az évek során Krakkóban is beszélgettünk néhányszor kávéházakban és a lakásán. S mivel ez itt egy műhelytanulmány, nem árt belefoglalnom egy-két műhelytitkot... Nos, Zagajewski a verseit reggel és délelőtt írja, a hagyományos módon tollal, és kézíratait utólag kalapálja be a számítógépbe. Túlnyomórészt otthon dolgozik, szállodákban soha – néhány alkalommal vonaton is írt, egyszer pedig repülőgépen. Nem szószátyár alkat, általában ötévente jelentkezik új verseskötettel, és szerinte ez nagyon jó, nem is kell sűrűbben; ilyen az alkotói ritmusa. Itt olvasható versei vadonatúj fordítások.

ADAM ZAGAJEWSKI

Királyok

Akkoriban kissé éhesen mászkáltam,
kissé kábán, és a vágy erőszakosan
szólt hozzám. Kissé magányosan, kicsit
boldogan, kicsit önmagam alakító színészként,
zenét hallgattam, a zene vad volt,
ámulva néztem a reneszánsz palotáit,
meglátogattam szegény királyainkat
a Wawelben és vigasztalni próbáltam őket,
ehhez csöppet hazudnom kellett, de ők
sápadt ajkukhoz emelték az ujjuk,
és csendet parancsoltak. Tél volt,
hó fojtogatta a virágokat, és lassan
megszólalhatott a végzet hangja.
Így volt. Vastag gyapjúkesztyűk. Ámen.

Többes szám első személyben

Használt szavakat cipelünk, idegen szájakban
megrágott pátoszt és kétségbeesést,
mások rettegésének forgószínpadán járunk,
a lexikonban feltárjuk az öregséget,
esténként eljátsszuk, hogy kitört a háború,
Baczyńskival társalgunk,
sebtében csomagolunk,
hajdani költőket idézünk,
kimegyünk a pályaudvarra, elítéljük a fasizmust,
majd pedig diadalmasan,
egy első osztályú fülkében,
többes szám első személyben
kinyilatkoztatjuk éleslátásunkat,
mintha nem lennénk megáldva
abszolút hallással a hallgatásra.

Felhő

A költők házat építenek nekünk – de ők maguk
nem lakhatnak benne
(Norwid egy menhelyen, Hölderlin egy toronyban).

Hajnalban köd az erdő felett,
egy utazás, rekedt kukorékolás,
a kórházak zárva, homályos útjelzések.

Délben egy főtéri kávéházban ülünk,
a mélykék égboltot figyeljük
és a laptop mélykék képernyőjét;

egy repülő az égre írja a pilóták kiáltványát
fehér, tiszta betűkkel –
remekül olvasható messzelátóval.

A mélykék olyan szín, amely szívesen
ígér fontos eseményeket,
de azután csak vár, vár.

Belebeg egy ólomfelhő,
a rémült galambok egyetlenül
a levegőbe emelkednek.

A sötét utcákon és tereken
egybegyűlik a vihar és a jégeső,
a fény mégsem pusztul el.

Költők, láthatatlanok, mint a bányászok,
az árkok mélyére rejtve,
házat építenek nekünk:
magas szobákat emelnek
velencei ablakokkal,
pompás palotákat,

de ők maguk nem
lakhatnak bennük:

Norwid egy menhelyen, Hölderlin egy toronyban;
a lökhajtásos repülő magányos pilótája
bölcődalt dúdol: ébredj, Föld.

Halhatatlanság

Ti szegény tizenkilencedik századi költők
kipirult arcú látnokok
a mi ihletben elégett nagy fivéreink
kik hagyták hogy arcképet fessenek róluk Párizsban
ma az iskolai antológiák sztárjai
és idézetek szerzői melyekkel megindokolnak
minden igazságtalanságot

Önarckép egy kis múzeumban

A napbarnított Krisztus nézett rám
a *trecento* apró képeiről;
nem értettem a tekintetét,
de meg akartam nyílni rá.
Sötét hajú, elmélyült Krisztus,
tökéletesen koncentrált,
Bizánc arany keretébe zárva
nézett, miközben engem
valami egészen más kötött le –
egyre növekvő ellenszenvvel
figyeltem egy idős párt, franciákat:
a csöndes, szinte üres múzeumban
a férfi hangosan, túl hangosan
olvasta fel az asszonynak
az útikönyv megfelelő oldalát.

Auschwitz fecskéi

A barakkok csendjében,
a júliusi vasárnap szótlanságában
a fecskék felnyársaló füttye.

Vajon csak ennyi maradt
az emberi szóból?

A tárgyak életéből

A tárgyak sima bőre úgy feszül,
mint egy cirkuszsátor.
Megérkezik az este.
Üdvözlégys, sötét.
Viszlát, nappali fény.
Szemhéjak vagyunk, mondják a tárgyak,
egyszerre érintjük a levegőt és a szemet, a sötétet
és a fényt, Indiát és Európát.

Ám hirtelen én is megszólalok: Dolgok,
tudjátok, mi a szenvedés?
Voltatok már elveszettek, magányosak, éhesek?
Sírtatok? Tudjátok, mi a félelem?
A szegény? Ismeritek az irigységet, a féltékenységet,
az apró bűnöket, melyeket nem ér el a megbocsátás?
Szerettetek? Meghaltatok már
éjjel, mikor a szél kitarja az ablakot, és behatol
a hideg szívbe? Átéltétek
az öregséget, az időt, az elmúlást? A gyászt?

Csend támad.
A falon táncol a barométer tűje.

Santiago de Compostela

Permetező eső, mintha az Atlanti-óceán
lelkiismeret-vizsgálatot tartott volna

A november már semmit nem színlel
Az eső eloltotta a tábortüzeket és a szikrát

Santiago Spanyolország titkos fővárosa
Éjjel-nappal vonulnak felé az őrzáratok

Utcáin zarándokok mászkálnak, fáradtan
vagy vidáman, mint az átlagos turisták

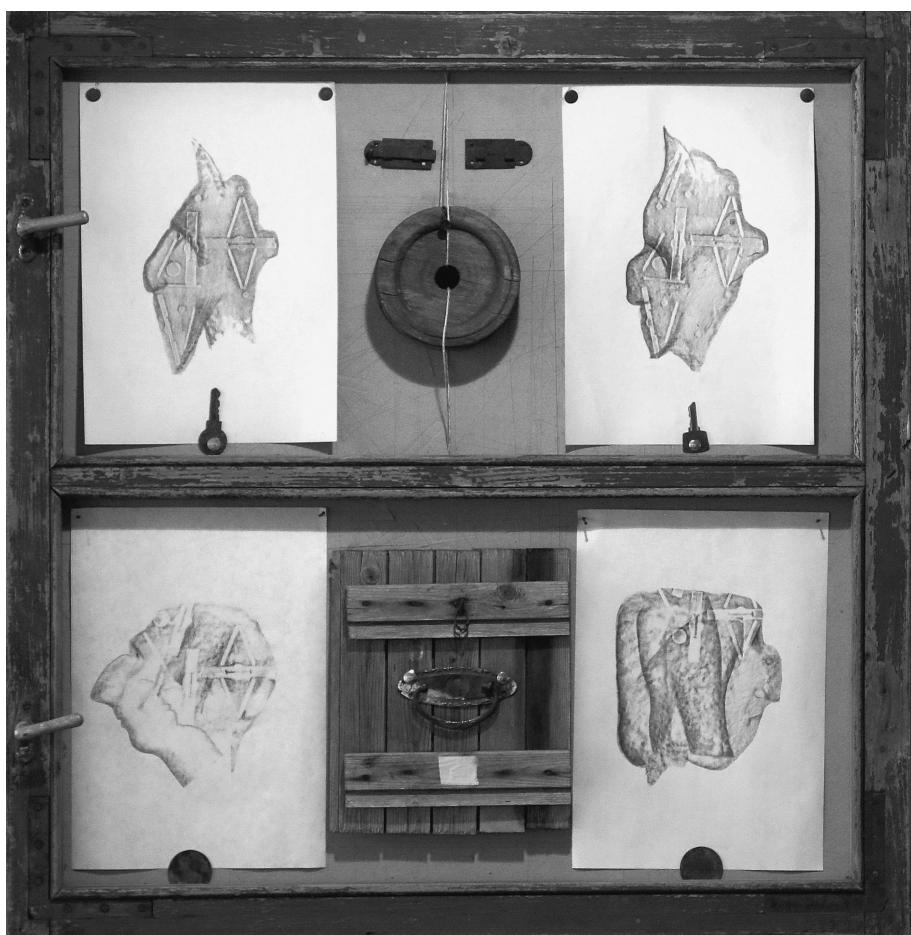
A székesegyház tövében láttam egy nőt
aki hátizsákjának dőlve sírt

A zarándoklatnak vége
Merre induljon most

A székesegyház csak kő
A kövek nem ismerik a mozgást

Közeleg az este
és a tél

(Zsille Gábor fordításai)

LYRA HUNGARICA

IMRE FLÓRA

Jób könyve

átkozd meg Istent és dögölj meg
igaza volt annak a nőnek
én ugyan nem bizonygatom
hogy a törvények szerint éltem
vakargatom sebeimet
valami cserépdarabokkal
szerettem a macskáimat
és nem tettem próbára őket
átkozott nap a születésem napja
fogantatásom napja a sötétség
mert nem zárta be előttem a méhet
csak az abortum boldog nyugta van
lehet-e az ember isten előtt igaz
csak molylepke amelyet agyonnyomnak
napjaim a földön átsuhanó árnyak
a rablók házáat békesség lakja
a szegény embert leszorítják az útról
arra sem hagy időt hogy nyálam lenyeljem
hol voltam mikor az eget?
hol voltam mikor Leviáthánt?
aki erősebb hát erősebb
ha egyszer összetörte szívem
szólhat akár a viharból is
persze majd ad helyébe kétszerannyit
gyereket társat egészséget
persze az élettel betelve
húsomat fogam közt magam fogom vinni
átkozd meg Istent és dögölj meg

BÁRDOS LÁSZLÓ

Ne nézz...

A saját test immár benépesül.
Hol ismerős volt minden táj s alakzat,
ott most hívatlanul, kéretlenül
naponta újabb talányok fakadnak.

Flóra és fauna. Vagy panteon.
Mellékalakok, akármerre nézel —
ősi lapályon vagy magaslaton
kérész-istenek sokasága fészkel.

Gyanús csomó, duzzanat, görbület;
s a szüntelen rájuk tűző tekintet:
micsoda harc! Hátha a földüket
mélység valami megfjtést kihirdet.

Ha csak reá pillantsz, e csőcselék
ontja a jeleket, próféciákat.
De míg bármelyiket megérténéd,
újabb leckét ír elő retinádnak.

Ma így üzen: „vigyázz!” Holnap: „minek?”
Egy dudor hol ormótlan, hol szemernyi;
ígérete derengő évtized,
de máris feszült végtusád jelenti.

Thrombus-halmok és ödéma-hegyek.
Ne nézz, ne nézz hát tested tárolába.
Magad elé s fölé nézz, egyre megy:
meredhetsz bízón üres láthatárra —

mert e sokat sejtető alvilág
ölen oly szótlan lény is megteremhet,
mely a bozótból maga is kilát,
s legvégül szemét szegezi szemednek.

Távol

Ugyan merre lapul meg az a mozdony? —
kérdi önmagát a képmutató.
Mintha nem tudná, merre volt az otthon,
s hogy a könyv homályban is látható.

Építi a talányt, pedig a képlet
könnyen megfejthető, kezdetleges;
a kisdíák mereng, lesi a képet,
mellyel tüstént távolságot szerez.

Csodás vonatot a könyvbéli ábrán,
piciny szerelvényt vonz be a szeme.
Nem sejtí, hogy kibéleli e bálvány,
s nem tud Istent szegezni ellene.

Vonat mögül, sínek alól kihorpad
az út, a kéreg ellöki fiát,
a szűken járás csak ketrecbe szoktat,
s a rácson túl nem lehet világ...

A távolság: leskelő szemüregből
vígán kicsillanó üveg golyó.
Összenéznek. Közöttük szó dereng föl,
csak szó: mindig s mindenre kapható.

S ha egykor őt az asztalhoz kötözte
a kép, mit kapkodás nem háborít:
ma súlya, terhe sincs — sorok mögötte,
s távolba lát, honnan épp távozik.

DOBAI PÉTER

Voltam élni

„Az emlékek látnak...”

Tomas Tranströmer

Voltam élni.

Egy percet? Vagy éltem sok évszázadot?

Talán már *másszor* is éltem?

Nem emlékszem. Talán barátaim, szerelmeim

meg tudnák mondani... Vagy ők sem.

Elvégre nem élhetek örökké mások emlékezetében,
mint életükre települt parazita.

Egy biztos: a halál nem elég hosszú ahhoz,
hogy kipihenjük életünk fájdalmát, fáradtságát.

Előre ijeszt, hogy a lélek halhatatlan, rémít,

hogy egyszer megszólalnak az angyali harsonák,
félek, hogy lesz Feltámadás, erőszakos Feltámadás!

Félve-félek az *Öröklétől*, az ön-nemző,

szerelemtől, ölelés nélkül is

szépséges angyalok hideg körétől,

örök kórusától, suhogó szárnyaiktól, az angyaloktól félek,

akik még a halált, a nemlétet sem ismerik, nemhogy az életet,

az e g y s z e r i t, az e m b e r i t,

a sebes és sebző idő-múlásba belevetettetett...

És attól is félek, és félő, hogy nemhiába:

az *Öröklétben* nincsen emlékezet - - -

Egy álmhoz

Egy álmhoz
kevés egy éj

Egy érzéshez
kevés egy szív

Egy emlékhöz
kevés egy élet

Egy élethez
kevés egy élet

Egy élethez
kevés egy halál

Egy halálhoz
sok egy élet

HOLLÓSVÖLGYI IVÁN

Lassan, egyre andalogva

(In memoriam Radnóti Miklós, 1944)

Mintha színes semmi lenne,
meg-megállva, nem sietve,
lassan, egyre andalogva,
rátalálsz a dallamodra.

Semmi jótett, semmi véték,
széles úton nem kísérnek,
lépted egyre tart halálba,
alva jársz a dallamára...

Mennyi élet! Mennyi emlék!
Menni kellett, nem vihették.
Elvitettek annyi útra,
halni egyre, halni újra.

Nőt vad őre rúgta hasba,
énekszóra fújt parancsra.
Halva ördög átka várja,
dallamára rátalálva.

Mennyi emlék! Mennyi élet,
minden lépte egy ítélet!
Meg-megállva, sárba lökve
várja megváltás, a gödre.

Útra lassan készülődve,
őr tüzet nyit szédülőkre.
Öldökölve éldögélne,
rátalált az énekére.

Tölt, szemet huny hébe-hóba,
rabja szökne, lépve hóra.
Újra tölt, de szép merengve,
rátalál a végtelenre.

Mintha színes semmi lenne,
meg-megállva, nem sietve,
lassan, egyre andalogva,
rátalálsz a dallamodra.

Semmi jótett, semmi véték,
széles úton nem kísérnek,
lépted egyre tart halálba,
földre rogysz a dallamára.

TÓBIÁS KRISZTIÁN

A harangok

A harangok
sokáig azt hittem
hogy mindig egyidőben szólalnak meg
mindig ugyanakkor csattan a fémhez
a harang nyelve
a templom tornyában is
és a temetőben is
ugyanakkor szólal meg
mindkettő
a harangokból régen ágyúkat öntöttek
vajon az ágyúkból utána
visszaöntötték-e a harangokat
jó lenne megszagolni egyszer
fenn a toronyban
vagy kinn a temetőben
a harang illatában van-e lőporfüst
háborúban hallgatnak a harangok
mert ágyúkat öntenek belőlük
de most nincs háború
és az utcán nem érződik lőporfüst
egyidőben csattan a nyelv a fémhez
a templomban is és a temetőben is
most nincs háború
már nincs
régen
épp két háború között
félidőben
a temető mellett pecáztunk
a nagygyödörben
azóta már kiirtották a nádist
a halakkal együtt
a temető mellett
azt mondják nem egészséges
a temető melletti gödörben pecázni
megenni a halat
de azt nem illendő
hogy miért
arról nem illendő beszélni
könnyebb kiirtani mint beszélni róla
könnyebb a harangból ágyút önteni
mint fordítva
most már csak sétálni lehet
a templomtól a temetőig
a mellékoltár előtt álló keresztelőmedence is

olyan mint a nagyödör
mint egy vízzel teli teknő
csak sétálni lehet manapság
a keresztelőmedencétől
a nagyödörig
miközben harangoznak
furcsa
nagyon furcsa
egyre korábban hallom a temető harangját
és egyre később a templomét
egyre később
a hang terjedési sebessége állandó
mindig ugyanakkor
mindig ugyanolyan sebességgel
terjed
az utcákon
a házak felett
talán egészen a holdig is terjedne
ha lenne közeg
ha lenne miben terjednie
de közeg csak itt van
az utcákon
a házak felett
meg felfelé is valameddig
egyre később hallom
ez jelenthet valamit
valamit biztosan jelent
az utcán nincs lőporfüst
nincs füstszag
csak virágágyások a házak előtt
meg tehéntrágya az udvarokon
egyre közelebb a nagyödörhöz
és egyre távolabb a keresztelőmedencétől.

Az autóbusz hajnalban

Az autóbusz hajnalban
tele emberekkel zsákokkal szatyrokkal
a benzin szaga
mintha háztartási zsiradék égő szaga
émelyítő ez a hajnal
gyomrunk görcsben már évek óta
svercelnek
szólal meg egy öregasszony
svercelnek
annyi zsákjuk van hogy alig lehet felférni
az autóbuszra
vászonszatyrot szorongat a kezében
a családot össze kell tartani
elköltöztek
megyék utánuk
mondja
szótlanul bámulok magam elé
a benzin szaga
és a korai kávé szaga a kocsmából
keveredik a levegőben
a felkelő nap keresztülfénylik az autóbusz ablakain
a két ablak között emberek
nagykabátban zsákokkal
konyakkal tömött szatyrokkal
a konyakosüvegen gellert vet a napsugár
ugyanolyan hajnal
minden hajnal ugyanolyan
már évek óta
a hajnal szaga mint az égő konyhai zsiradék
konyakosüvegek halk kocogása
felszállok
a konyakosüveg nyakán gellert vet a napsugár
hunyorogva nézem
ahogy a kipufogó füstjében
eltűnik az autóbuszállomás.

KIRÁLY FARKAS

december 18.

csillagos parókát
húz magára az ég
elvéti az utat a vendég el a vad

idegenek
mérgező álmait
pörgeti a forró szél

karmok nőnek a föld alatt
pattognak recsegnak
felszikrázik a fény

csillogó patkányok hada
hozza el éles fogain a
várva várt ~~cs~~endet

fát rajzolok mögé rejtőzve figyelem
a rajzoltak éltét s amint holtukban
kirobbannak a térbe

valami cseng-csörög valahol
érkeznek az új emlékek
sosemvolt arcok harcok szerelmek

k.,
veszett istenek mind a szörnyek
veszett szörnyek mind az istenek
s magamra hagytak immár
dééé déémo démonaim is

LUKÁCS FLÓRA

somebody's house always
burns at christmas

Karácsony reggel
pörgettem a híreket
és az egyik arról szólt,
hogy az utcában, ahol
akkor laktál, kigyulladt egy ház
és a tűz áterjedt a tetőre.
Én meg bőgni kezdtem,
pedig írták, hogy nem sérült meg senki,
csak akkoriban épp nem beszéltünk
és annál többet akartam tudni,
hogy életben vagy.

Reggel ugyanúgy,
mint akkor már pár hete
nem tudtam eldönteni,
jobb volna-e végig aludni
az egész napot vagy igyam meg
a kávé, szívjam el a két cigit
és kezdjem el a napot.
Végül ebédig összeszedtem magam
és bebusoztunk a városba.

Egész nap neked csináltam videókat,
túl nagyok lettek nem lehetett elküldeni őket.
Két szatyor bort vettünk és egy rózsaszín boát.

Egész nap éreztelek magam mellett,
olyanná váltál bennem,
mint errefelé a tenger,
ami állítólag közel van, de sose láttuk.

December

Égetett cukros galagonya,
izzó vörös,
savanyú, keserű,
egy lelátón ülve harapom.
Ha egyedül akarok lenni,
mindenhol fűvel benőtt sportpályákat keresek.

Csendes felszakadt, elhagyott városrészekben
figyelem a falakon a klímák geometriáját,
a kóbor macskákat, akik nem érinthetők,
idegen arcokon a fatörzs és betonvonásokat,
aztán csak szétfekszem az egészet,
mint egy gyerek,
aki így próbál felejteni.

A hónapokig tartó őszben
feltörhetetlen a köd.
Csak indulások és érkezések maradnak meg.
A légkalapács zajára ver a szívem
napi tizenkét órán át.

Úgy megyek, mint akik
saját lépteikkel rajzolnak labirintust,
és bezárják magukat.

GÁTI ISTVÁN
Üresség

A téli ég takar. Kabátja vastag.
Nem marja nyelvedet szokatlan íz.
A fáradtság kitöltött. Most üres vagy.
A semmi ágán szunnyadó fadísz.
Nincs több kimért időd, csak éppen ennyi.
Az olvadásig egy-egy lusta nap.
Csak hagyni menni, tudni elpihenni,
Míg csendjeidtől meg nem fosztanak.
Egy gömb: az ünnepek törékeny arca.
Nem tükröződik benne fájdalom.
Az ablakon kívül rekedt a hajsza.
Egy végtelen, hideg vasárnapon
Köréd vetül az otthon sziklarajza,
S a részeg, tompa fény magába von.

Anzikszt

(Változat)

Már látom ott a régi tájat.
Az ég ködét vitorla metszi el.
A rossz motor köhögve fárad.
Farol, zötyög felénk a messzi hely.
A fénysorompó végre enged.
Bár új a dal, mi lüktet és kopog,
Sok év nyarát idézi benned
A park, a fák, a villanó horog.
A strandoló remek statisztá.
A képeslapról újra itt a hegy.
Egy parkoló vidéki pizska,
A vászonért kiáltó színelegy.
Lejárt plakát lett felragasztva.
Kőbányait kínál a kocsmapult.
Időgép volna tán az Astra?
Vagy bőrdüünkéből jött elő a múlt?

SOMORJAI RÉKA

repedések

fájdalomból vagyok összerakva.
járomcsontom harántrepedésén simogat
ujjad, bokámig bizsergek.
a repedés ijedt
futása egy idegen,
éles tárgy előtt:
redők futása – felfénylenek
nagyanyám ráncos homlokának
mindig őszit rajzoló színei:
ödémapiros és alvadtvérbarna.
mint betamponált feszület,
az ujjak levegőbe intenek.
intik az erdőt a télre.
fejkendője alól árvalányhaj,
a fűszálak közé fűzi az első dér
fehér fonalát.

macskakölykök

egy paradicsomosgombóc-képű
finomaniskurva.
kórházi ágyamból így a táj.
ablakra odafigyél.
innen csak vertikálisan lehet
értelmezni a dolgok logikáját:
emeletek ablakokkal.
az egyikben talán éppen
én.

te
itt ülsz az ágyam szélén.
könnyezed, hogy fáj nekem.
pislogásom lemorzézza
falféher, mozdulatlan arcom.
ujjaid: ujjaimat harapdáló
macskakölykök. mint testvéreit.
anyjuk: a fehér tucatosított
ágyhuzat. rájuk borul.

MAGÉN ISTVÁN

Mondani valamit

Arcomról, sapkámról visszapattantak a hókristályok.
Csapkodott a láng, úgy tűnt, mintha az egészet
utoljára rendezték volna meg.
Felegyenesedtem, már csak centiméterek voltak
hátra.

Könnyen ívelő, lágyan domborodó fehérség,
mint egy farakás, csak egy kicsit ravaszabban
megmunkálva. A világ négy sarkának egyike volt,
füstölögve csapkodó, lobogó csörömpölések
és koccanások. Számomra megfeythetetlen
módon inkább bizonyosság.

És te közömbösebbnek és távolibbnak tűntél.
Minden megváltozott látszólag, valójában semmi.
Hetekbe telt tudomásul venni, hogy nincs
kivétel. A folytathatóság lehetőségét megzavarták.
Istennek, aki nem látható, mert talán nem is itt,
hanem a bolygók között lakik, ez így természetes.

Megtanulni az életet, de még a hallgatást is.
Felröhögni egy kicsit, nézni a Napot bekormozott
üvegen át. Mondani valamit anyámról,
akinek a karján heverve figyeltem a lélegzetét.
És rólad, akire már egyáltalán nem emlékezem.

Misztériumjáték

különleges zenei élmény
cipőkopogás a sarok a kőhöz ér
a busz átvág a városon
a hangok leszállnak a végállomáson
rövid léptekkel bandukolsz
a váróban konganak
emelt fővel csak annyi a kép

misztériumjáték szereplője
ilyet még nem játszott
a tárgyak nem adnak tájékoztatást
a megtörtént változásokról
várnak és a függönyök mögött
a kölcsönzőben a fiókokban
egy egész élet átvehető
egy gomb egy kulcs egy ceruza
egy pénztárca csörren kegyelemből

messze ellátsz a tiszta levegőben
úgy teszel mintha úgy lenne még
mélyek a lépcsőfokok
minden lépésnél zuhansz csendesen
ahogyan leejtenek egy követ
és az nem mozdul többé

BIRTALAN FERENC

Zuhanyrózsa

a legegyszerűbben úgy tudom
szemléltetni a tegnap-reggel történetét
ahogy akciófilmekben a rendőr- ügynök- vagy
kommandós-csapat támadásba indul
felemelt ujjakkal mutatva mi hány óránál
pont ilyen volt a zuhanyrózsa
miután harmadszorra sem tudtam beállítani erős sugárra
a mostanában gyakori depressziós ébredést
megkoronázta az eset
hogy kimossam a seggemet
aztán az egész nap se volt jobb
szervezni egy szerelvénybolt-látogatást
már-már a megoldhatatlan feladatok közé tartozik
végigzongoráztam a lehetőségeket kit érhetek el
de mind nyaralni mentek-készülődnek
amikor eszembe jutott jövő héten tüdőgondozó
és ha visszafelé leszálok a sétáló-utcánál
onnan elérhető egy szaküzlet
aztán este az ideg-buzító filmről elkapcsoltam
ne kelljen újra nézni az akasztós részt
épp elég volt a játszótéri versben a síró harmonika
reggel ahogy beléptem a kádba
eleve hergelve magam mi lesz
ránéztem a zuhanyzófejre és rájöttem
tegnap marhára elszúrtam az egészet
hiába forgattam a fejet kimaradt 3 óra iránya
ott a vastag vízszugár
csak tekergettem 6 és 9 között
visszafordítottam semmi baja nem volt
rendben működött
mikor törülköztem
kissé megnyugodva
ez a gond legalább nincs a listán
különben is mit akarok
ennyi évesen elfogadható ha az ember
elfelejti néha
van úgy hogy visszafelé is lehet tekerni az órát

FECSKE CSABA

A kiseded

Gógicsél a kiseded a jászolban,
szegényes pólyája rossz zsákból van.

Ölbe kapja Mária, megszoztat,
emlői már jócskán megduzzadtak

Fáradtan hever József a szalmán,
no hiszen nem olyan fiatal már,

férjnek, apának. Megtörte sorsa,
bizalmatlanul néz az asszonyra.

Angyal jelenik meg az ajtóban,
azt látja ez a kis család jól van,

viszi hát máris a jó hírt Istennek:
„A betlehemi dolgok jól mennek.”

Mezők fölött a fény, mint méz csorog,
fölnesznek az alvó pásztorok.

Emberré lett az Isten, Jézuska
belerottyint a rongyos pelusba.

Bélpoklos szív

én már nem etetem többé
telhetetlen bélpoklos szíved
elég volt alig maradt belőlem valami
kevés voltam neked tudhatod
a zabálás öröme semmire se volt jó
téged valójában nem a kiüríthatatlan éhség
önző vágyad visz el előlem mindenki elől
ami öl azzá leszünk mi mind ami te vagy
torokkaparó füst senyvedő tűz fölött

BÁGER GUSZTÁV

Akarsz-e játszani?

Variációk egy Kosztolányi-témára

Akarsz-e kívül kerülni a körön,
s egy tágabb körbe tűnni át?
Akarsz-e ismételtetetlen lenni,
mint egy kamasz, lázadó diák?

Akarsz-e kitűnni: eltűnni végleg,
hogy ne légy bábu, mint a többiek?
Akarsz-e végül enyém se lenni,
hogy én is gyűlölhesselek?

Akarsz-e olvadni szürkeségbe,
lehess hasznos alkatrész, csavar?
Tudsz-e szolgálni úgy, hogy felfele
húz a súly, s a kudarc sem zavar?

Akarsz-e játszani embert,
mikor az ösztönök szerteszabadulnak?
Van-e még türelem szívedben,
ha mindennap késik a holnap?

Egy csepp víz

In memoriam Orbán Ottó

Kifolyik a tettből a fény,
ecsettálak mélyén szárad.
Egy csepp víz a sárga temperára,
hogyan feljöjjön a Nap.

A felhők alakváltó gondolatok.
Mint egy alvó vulkán,
a tudat készenlétben,
hogyan rárontson a témára
a beszéd lávafolyama.

Talán a kézírás, igen,
az fog újraszőni minket.
A mértéktartás erőt adó csendje.
A tiszta látás, amit
nem szennyez aljas indulat.

Semmit nem mondunk kétszer.
Semmit nem mondunk.

PÓSA ZOLTÁN

Hermes és Majakovszkij

Tengerparti ragyogás
a nyárelőnek vezérfénye
Égi-földi sugárcok
megkettőzött ikerlénye
Alant állok de tudom
hogy fenn és lenn az egybevágó
Ugyanaz a múlt és jelen
Kisalföld és Brenner-hágó
Ezért járom a világot
lényegem az örök mozgás
De ez azt jelenti mint ha
azt mondanám: örök nyugalom
Vezet csak a mindent-semmit
összemosó őselemhez
Fenn és lenn azonossága juttat el
a végösszegre világító végtelenhez
Csődöt mond a sátán hiszen
egybecseng a kozmoszban az üdvösség és világvége
Isten gondoskodik rólunk,
ránk talál a harc helyett a világbéke

Csipkebokor

A Sinájnak hegyén
Égő csipkebokor
Fárosa mutatja
Hogy velünk vagy, Uram
Kezedbe ajánlom
Lelkedre testálom
Szenvedésben magam
Fiadnak testében
Táruel élénk az út
S hozzád visz Istenem
Csak feléd nyit kaput
Tíéd az életem

BÍRÓ JÓZSEF

(20)

úgy nem lehet ebben ahol végtére már
ideje megnéznie csak mert közös élet
melyen kívül nincs más semmi
azonban ettől kivételes várható
habár kevésnek tűnhet
nagy öröm

ha

(24)

nem csoda mégoly magabiztos sajnos olyannyira védtelen
néhanap vezekelve gyakori helyzetté aminek főszereplője
különben máskor semmiféle őszinte tűz
időnként rettenetesen idegesítő amúgy
tudomásul mert vállalható
egyébként kockázat

ha

(27)

David Bowie emlékére

soha nem több egybeeső egy gyönyörű volt
immár csak csillagpálya ezért fénye nappal
sűrű tűzijátékával kegyelmi pillanat tükröz
ami megismételhetetlen kívánható mégis

„ ashes to ashes ”
tehát örökkön

ha

PAPP TIBOR

a költő első levele

a félelem és a tántorgás úgy csúszik
 össze mint két távoli szó
 ami összegombolható
 miként a kíváncsiság gallérjai
 felhőboglya vagy angyalok kabátja
 gőzharisnya vagy ásványkígyó
 mögött

1 2 n a p

a szenvedély csipkéje

mi attól féltünk hogy kiüresedünk
 mint füvekkel szagosított rejtekében
 a rosszul preparált múmia

mint **hír** terhelt mozdulat a sötétben

mint lagzi a leveses felhők alatt
 ahol első fogás a menyasszony fara
 akinek szemében a lakodalmás
 szekszedelem nyiladozik
 közben alattunk szürke víz folyik
 a világ minden gondja-mocska
 csendben ráöblögetődik a hasunkra

a cséplődobban összeroppan a délceg kéve
 a nyurga szalma-testek puhává remegnek
 mint a padlásra mászó vénemberek
 (ahonnan a gyerekek majd letaszítják őket)

a hereméh nevetve sikongat
 mennyi rüh mennyi duzzadó medúza

1 2 n a p

halódó tükörképe a kilúgozott emlékezés
 mert ugye meg van írva hogy
 elveszítjük a bölcsek kövét
 az értelmiség tudatosságát
 a buszsofőrök álmatlan éjszakáit
 a fajtalanzkodást fékező hideg teleket

az emlékezők emlékezetét
a dzsúdósok rugalmasságát

a mi egünkön nem szőrös a hajnal
amikor megtelik a mondat csatornája
olyan lesz mint a nagyisten szája
mint egy tetovált menyegző
egy arc lesz melyet elmos a víz

hóhullám hóvár hóerő hómű
lódulván lóhátán lóca lóg a vártán
hóvillám hócsók hógép hóguta
az isten mit hóbörög
a dombok zöld bordái fölött
aranyló selyempaplannal letakarva

azért senki ne dicsekedjék
mert minden az övé
a magacsinált hősé
ti bölcssek vagytok a költők erőtlenek
ti erősek vagytok a költők éheznek is
szomjúhoznak is meztelenkednek is
fiúk lányok egy dézsában
langyos vízben a dongák rózsái
mint a szirmok összehajolnak

5 6

szinte a világ szemetjévé lettünk
mindenki sópredékévé
nem hiszünk többé
fiatalocska leányörömben
ha pedig valaki aranyat ezüstöt
drágakövet fát szénát pozdorját
csontos gyermektestet áldoz
téli gyolcs-köpenyében
a tengelyre tűzött ég marad
poros tigriseink egyetlen reménye

piros tigriseink kegyetlenkedése
mert befejezéshez közeledik az életük

az életünk

12 ezért van szükségünk szigetekre
és asszonyokra akikről a jót
vagy a kevésbé jót
kopottas alsóruhájukkal
együtt kell lehámozni
mint bőrt az őszibarackról

a kunkori hold egünkön tornázik
csillagok fűvét sarlózza éppen

nem tudjuk kik vagyunk csak
 azt hogy vénül az agyunk
 s örülünk a kétpúpú tevének
 előbb-utóbb kioldalog belőlünk az élet
 és ha a korinthusi költők látnak is engem
 látják-e növekvő erőtlenségem

aki velem beszél ne vicsorítson
 akkor sem amikor verset olvas

ti akik megismertétek a költészet kegyelmét
 a nyitott ablakot a hold alatt
 szíénabarna üres garatként vártok ránk
 rövidke réztölcsérrel a tájban

a költészetről való beszéd
 azoknak akik nem élnek vele
 bolondság ugyan

de hol van a bölcs?

hol az írástudó?

hol van e világ józan

vitapartnere?

hol az emlékmeder sodra ahol
 húsos szilvává érik ajkunkon a csók

te maradsz csak
 megmaradsz örök idegennek
 gatyá nélkül napszemüveggel
 te aki keletről jöttél
 az életre tudatlanul
 különleges virágok példájaként
 szírommal betakarva

a költő torkát kaparja a só
 angyalok kabátja válladon
 a pálmalevélként fonnyadó hold
 felhőharisnya márványkígyó
 a ringyó

nap
12

12 nap

után elvesztem veszetten
 aszottan
 feszengetem
 most osztom
 az értelmiség hamis magányát
 buta reményét
 költők ne másszatok
 az ugródeszkára
 a nyelvvel hadakozzatok
 zavaitok trampolinja
 legyen
 a felhőtlen gondolat

nyári bokorként szomorúra szikkad a felhő
 mint angyalok kaktusz-kabátja
 a bécsi tök és a fonnyadó spenót
 felhőborkájával ijesztgeti a márványkígyót
 a jég is vékony mint a spárga
 arcunkon a szenvedély csipkéje
 mint tűz mellett a füst
 a hang torkodat rágja
 a felhő bekecse ráborul a holdra

a fény vállmagasságból lövell

fortyog a tatvíz a költőnek még a ruhája is viszket
 egy nő vakarja
 egy kajla
 meztelenül
 szemüveggel
 valamelyik lexikonból

12 nap

jött el
 mi köze a nagyképűségnek az égi jelekhez?
 a nagyképűség maga a kéjnő
 aki magabiztos és követelődző
 nincs mélysége sem esztétikailag
 közelíthető formája
 csak öngerjesztésének struktúrája

áll a sarokban határozottan
a vonal útja maga a bizonytalanság
összesodorva mint parázson a fénykép
össze mint pórázon a lehetetlenség
szátokat megéri az éhség
levélen ülő csepp az elégedetlenség
nyakatokat szorítja az emlékezés
a szomorú est
fest
kőre gyöngyvirágot
homályos őserdő az emlékezés
érintetlen szőr árnyéka

elbújva a fűrésziporos zizegés möött
mint egy üres hasú lopótök
netán felajzott herék
cirkuszi óriáskerék
csillagok tornavizsgája

a félelem és a tántorgás úgy csúszik össze
mint szerelmesek egymásba fonódó lábai
szerelemuszály

valaki atyafi kabátja lóg a válladon
valami orvosi gumiharisnya
tizenkét napig megint a rabló barisnya
félelmetes és igencsak rusnya
jéghideg láva
a költő orrát facsarja a szó
lába között felnyergelt hintaló
megint egy ringyó kígyó
ingó-bingó

veszetten veszem
aszottan osztom
az értelmiség hamis magányát
buta reményét

költők a nyelvvel kamatoztassatok
szavaitok ugródeszkája a felhőtlen gondolat

nyári bokorként szomorúra szikkad az ész
apad a mondat csatornája
a tekintet üveggé finomulása
és még egy vonal amelyik átmegy az épületen

a mi egünkön nem vörös a hajnal
az előttünk lebegő ideál
egy csigavonalas szökőkút

a fonal útja maga a bizonytalanság

Csokonai Vitéz Mihály rohamsisakos
leszármazottai nélkül
a hangulathasadék marad hétköznapijainknak

ti akik kegyelmi ajándékban nem szűkölködtök
egy múmia hasal alattatok álom lopakodik belétek
de megcsípnek mindannyiunkat a repdeső szavak
ó Emília lia lia hungália
ha nagyon fűszeres akkor szeress
úgyis megcsíp
mondja a fűszeres
amikor mindannyiunkat
vörös hó takar

de

költészet nélkül azt a

1 2 n a p o t

nem lehet megérteni

sem külön-külön

sem a vöröslő hó alatt

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik negyedévente

Alapító, főszerkesztő: Turczy István

Szerkesztik:
Turczy István (vers, tanulmány)
Szöllősi Mátyás (olvasószerkesztő)
Király Farkas (on-line)
Vass Tibor (képzőművészet)

Szerkesztőségi titkár: Pálos Anna
Lapterv: Takács József
Logo: Urbán Tibor
Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczy István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatta:

Nemzeti Kulturális Alap

Sokszorosítás: MIPRODUKT Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu